

ВІСНИК АСОЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Електронне наукове видання
«Вісник Асоціації кримінального права України» включено до
Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»
(наказ МОН України № 627 від 14 травня 2020 року)

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Громадська організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

УДК 343

ISSN 2311-9640

ВІСНИК АСОЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Електронне наукове видання

Випуск 2(20) / 2023

*Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет постановою
Президії ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»
№ 33/3 від 30.11.2023 року*

*Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження рішень
Атестаційної колегії Міністерства від 14 травня 2020 року та внесення змін до
наказу Міністерства освіти і науки України від 17 березня 2020 року № 409»
від 14 травня 2020 року № 627 електронне наукове видання «Вісник Асоціації
кримінального права України» включено до Переліку наукових фахових видань
України з присвоєнням категорії «Б»*

© ГО «ВАКП», 2023

Вісник Асоціації кримінального права України : електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». – Харків: [б. в.], 2023. – Вип. 2(20). – ISSN 2311-9640 (online)

В електронному науковому збірнику Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Всеукраїнської громадської організації «Асоціація кримінального права» висвітлюються актуальні питання з кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів, усіх, хто прагне отримати ґрунтовні знання теоретичного і прикладного характеру.

Редакційна колегія

Головкін Б. М., докт. юрид. наук, проф. (головний редактор); **Борисов В. І.**, акад. Нац. акад. прав. наук України, докт. юрид. наук, проф. (заст. головного редактора); **Баулін Ю. В.**, акад. Нац. акад. прав. наук України, докт. юрид. наук, проф. (наук. редактор); **Євтєєва Д. П.**, канд. юрид. наук, ст. наук. співроб. (наук. редактор); **Гродецький Ю. В.**, канд. юрид. наук, доц. (відповідальний секретар); **Ласковська Катажина**, докт. юрид. наук, проф. (Польща); **Аркуша Л. І.**, докт. юрид. наук, проф.; **Вільчик Т. Б.**, докт. юрид. наук, проф.; **Лапкін А. В.**, канд. юрид. наук, доц.; **Маринів В. І.**, канд. юрид. наук, проф.; **Орловський Р. С.**, д.-р. юрид. наук, проф.; **Савченко А. В.**, докт. юрид. наук, проф.; **Халимон С. І.**, докт. юрид. наук, доц.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства від 14 травня 2020 року та внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 17 березня 2020 року № 409» від 14 травня 2020 року № 627 електронне наукове видання «Вісник Асоціації кримінального права України» включено до Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б».

Науковий збірник індексується в міжнародних наукометричних базах даних:

**Index Copernicus Journals Master List; Google Scholar; WorldCat;
Scientific Indexing Services (SIS); General Impact Factor (GIF);
ResearchBib – Academic Resource Index**

Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет постановою
Президії ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»
№ 33/3 від 30.11.2023 року

ЗМІСТ

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

<i>Туляков Вячеслав.</i> Віктимологічні засади кримінального права України: на шляху до апроксимації міжнародних стандартів	1–25
<i>Ус О. В.</i> Ознака, що обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення: правова природа та поняття	26–47
<i>Шепітько М. В.</i> Перспективи впровадження, використання та відповідальності штучного інтелекту в ЄС та Україні	48–61
<i>Дудоров Олександр, Письменський Євген.</i> Призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю особі, яка відповідну посаду не обіймає або відповідною діяльністю не займається (аналіз правових позицій Верховного Суду)	62–86
<i>Тимофєєва Л. Ю.</i> «Право на надію» засудженого до довічного позбавлення волі vs право на безпеку суспільства та потерпілої особи	87–109

ПИТАННЯ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

<i>Kozachenko O., Musychenko O.</i> Collaboration activities in the form of public calls and denials of armed aggression against Ukraine: practice of application (<i>Козаченко О., Мусиченко О.</i> Колабораційна діяльність у формі публічних закликів та заперечень збройної агресії проти України: практика застосування)	110–126
<i>Михайліченко Т. О.</i> Окремі питання кримінально-правової характеристики стерилізації людини	127–145
<i>Плаксюк І. Ю.</i> Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції: проблеми визначення та встановлення обов'язкових ознак цього кримінального правопорушення	146–158
<i>Максименко А. І.</i> Злочинний вплив у кримінальних правопорушеннях у сфері інформаційної безпеки та встановлення або поширення злочинного впливу як кримінальне правопорушення проти громадської безпеки: питання співвідношення	159–171
<i>Абакіна-Пілявська Л. М., Мирошниченко Н. А.</i> Легалізація медичного канабісу в Україні: питання кримінально-правової охорони	172–181

Гродецький Ю. В. Законотворчі ініціативи щодо посилення відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення на період воєнного стану в Україні 182–194

Тома М. Г. «Торгівля впливом» чи «зловживання впливом» – проблеми кваліфікації 195–209

КРИМІНОЛОГІЯ

Калініна А. В., Шрамко С. С. Запобігання автотранспортній злочинності: аспекти наукового і прикладного дискурсу 210–230

Голіна В. В. Суб'єкт запобігання дорожньо-транспортним правопорушенням: поняття, ознаки, класифікація, практичне значення 231–248

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.290779>

Вячеслав Туляков,
докт. юрид. наук, проф.,
професор-дослідник Інституту
Європейського та Міжнародного
кримінального права університету
Кастілья Ла-Манчі (Іспанія),
професор кафедри кримінального
права Національного університету
«Одеська юридична академія»
(Україна),
член-кореспондент НАПрНУ,
заслужений діяч науки і техніки
України

ВІКТИМОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: НА ШЛЯХУ ДО АПРОКСИМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Конституція України однозначно визначає життя і здоров'я людини як найвищу соціальну цінність, покладаючи на державу обов'язок відшкодування шкоди, завданої злочинними діяннями. Стаття 1177 Цивільного кодексу України закріплює право потерпілих на відшкодування шкоди, завданої їм кримінальним правопорушенням. Незважаючи на це конституційне зобов'язання, в українському законодавстві існує значна прогалина щодо комплексних заходів з відшкодування шкоди та реституції жертвам злочинів. Ця прогалина зумовлює необхідність запровадження нових правових заходів для забезпечення справедливого ставлення до потерпілих у національному правовому полі. Нагальність цього питання посилюється поточними військовими діями в Україні, що спонукає до критичного узгодження національного законодавства з відповідними міжнародними угодами. Щоб заповнити цю прогалину, було проведено аналіз міжнародних та європейських правових принципів з метою виведення основоположних концепцій для віктимологічного підходу в українському кримінальному праві. Вивчення цих зовнішніх правових рамок має на меті інформувати законодавця, сприяючи створенню більш справедливого та інклюзивного правового середовища для жертв кримінальних правопорушень в Україні, особливо в контексті поточних викликів, що стоять перед країною, та необхідності гармонізації з міжнародними стандартами. У світлі нагальної потреби посилити права та захист, що надаються жертвам злочинів, запропоновані правові заходи спрямовані на усунення існуючих прогалин в українському законодавстві. Спираючись на міжнародні та європейські правові принципи, вони мають на меті створити надійну основу, яка не лише компенсує жертвам злочинів завдану шкоду, але й гарантує дотримання їхніх прав протягом усього процесу кримінального

судочинства. Бойові дії, що тривають в Україні, слугують суворим нагадуванням про нагальну необхідність посилення правових норм, які захищають і відшкодовують збитки потерпілим. Приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів не лише покращить внутрішній правовий ландшафт, але й посилить відданість України правам людини та правосуддю перед обличчям безпрецедентних викликів. Оскільки країна прагне до стійкості перед лихоліттям, всеосяжна віктимологічна база, що ґрунтується на глобальних правових принципах, має вирішальне значення для побудови справедливого та інклюзивного суспільства.

Ключові слова: віктимологія, жертва кримінального правопорушення, апроксимація, поведження, компенсація, реституція.

Конституцією України життя і здоров'я людини визнаються найвищою соціальною цінністю. Кажуть, саме тому держава взяла на себе обов'язок відшкодувати шкоду, завдану кримінальним правопорушенням. Встановлено, що шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону. При чому шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених спеціальним законом (ст. 1177 ЦК України). Але... Що ми маємо сьогодні??? Де ті закони, яким чином вирішується питання компенсації та реституції жертвам кримінальних правопорушень, які додаткові заходи справедливого поведження з жертвою злочину повинні бути імплементовані у національне законодавство? Питання є мегаважливим, враховуючи стан військових дій в Україні, та певний перелік міжнародних документів, гармонізація національного законодавства з якими потребує часу та відповідних зусиль.

Дивно, як люди думають, що кримінальне право досягає свого апогею, коли злочинця виявляють і відправляють до в'язниці. На жаль, щоразу, коли це відбувається, кримінальне право фактично «зазнає ще однієї поразки» перед обличчям того, що було б ідеальним рішенням: не мати кримінальних злочинів, злочинців і жертв взагалі. Найкраще це можна проілюструвати на прикладі масових звірств, скоєних під час конфліктів (або «воєнних

злочинів»). Впливаючи на людські життя у великих масштабах (і здебільшого руйнуючи їх), воєнні злочини піднімають питання, які не так легко помітити у «звичайних» кримінальних справах. Як і «звичайні» кримінальні правопорушення, тільки в більшому масштабі, воєнні злочини (як масові злочини) ставлять питання про мету і роль кримінального права (і міжнародного кримінального права) в нашому суспільстві. Крім того, постає питання про суспільства, які ми створили, про винайдення (і невдачу) кримінального права як засобу запобігання, і про реальність дій постфактум, коли злочини вже скоєні, а життя і майно вже знищені; не якихось уявних «тих», а живих людей, які сподіваються, що кримінальне право допоможе їм подолати ці страждання і продовжити жити; допоможе їм знайти справедливість... Суди та потерпілі мають різні уявлення про правосуддя. З одного боку, суди мають суворе та обмежене розуміння того, як має виглядати правосуддя. Існують правила і процедури, права і обов'язки – здебільшого жорсткі. Зрештою, йдеться про визначення індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, які постали перед судом, та встановлення фактів про події, щоб суд міг прийняти рішення про винуватість чи невинуватість обвинуваченого. Більше того, весь процес побудований таким чином, щоб бути спрямованим на обвинуваченого. Потерпілі «просто» матимуть можливість розповісти свою історію, але не вільно і без обмежень, а у вкрай обмежений і стресовий спосіб. Ось як далеко зайде кримінальне правосуддя. Ні пам'ятників, ні пенсій, ні репарацій.

З іншого боку, очікування жертв були майже зовсім іншими і виходили за межі судової зали. Вони очікували справедливості. Часто це була єдина справедливість, яка коли-небудь буде надана жертвам масових звірств, вони сподівалися, що кримінальне правосуддя допоможе їм рухатися далі і відновити своє життя. Це не означає, що вони незадоволені тим, що факти були встановлені, а винні потрапили до в'язниці, але це має менший вплив на їхнє повсякденне життя, ніж сприймається судами. Будучи дещо

«абстрактним», таке правосуддя позбавлене «людського обличчя»; воно нехтує тим, що жертви – це люди з повсякденними потребами – такими простими, як їжа, одяг, житло, ліки та іграшки для дітей. Формальний підхід до правосуддя забуває, що після періоду насильства жертви залишаються людьми, які страждають як фізично, так і морально, а в деяких випадках живуть у крайній бідності, прямо чи опосередковано спричиненій минулими насильницькими злочинами. Нічого не змінюється, коли кривдника відправляють до в'язниці, і «справедливість восторжествувала»¹ – ця велика цитата з твору відомого боснійського юриста професора Горана Сіміча свідчить про міжнародну значущість та визначеність проблематики кримінально-правової віктимології у сучасному турбулентному світі.

Свого часу, було висловлено ряд пропозицій з приводу віктимологічних аспектів проєкту Кримінального закону України². Частина з них отримала своє вирішення у політичних рішеннях³, частина ще чекає свого часу.

Зокрема, десять років тому було запропоновано, щоб у Преамбулі майбутнього Кримінального Закону мали міститися посилання на конституційну зумовленість кримінально-правової заборони, пов'язаність її нормами Конституції держави та міжнародно визнаними основними принципами і фундаментальними свободами людини і громадянина. Серед учасників кримінально-правових відносин (злочинець – держава – потерпілий – треті особи) центральне місце має посідати потерпілий. Сутністю і змістом відповідальності має виступати тільки кара, а реабілітація, компенсація і відновлення в правах потерпілого, – віднесені до інших обов'язкових заходів реагування на злочинне діяння. Основною, а може

---

¹ Goran Šimić ICTY and Question of Justice – December 27, 2017, URL: <https://journals.law.harvard.edu/hrj/2017/12/icty-and-the-question-of-justice/>.

² Туляков В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової віктимології. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Вип. 1. Одеса, 2002. С. 266–274.; Туляков В. А. Виктимологические проблемы применения нового Уголовного Кодекса Украины. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення*. Київ-Харків, 2002. С. 234–238.

³ Концепція забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів / Указ Президента України від 28 грудня 2004 року № 1560/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560/2004#Text>.

і єдиною метою Кримінального кодексу, має стати правове забезпечення охорони прав і свобод потерпілого від злочину. Інші діяння мають бути декриміналізовані, переведені в розряд кримінальних проступків, або порушуватися за скаргою потерпілих (зокрема, держави та інших соціальних спільнот). Розширення системи приватного обвинувачення має призвести і до розширення альтернативних способів реагування на злочин. Це передбачає опис у I розділі Загальної частини КК проблематики, пов'язаної із застосуванням до винного не тільки покарання, а й інших заходів кримінально-правового впливу (безпеки, соціального захисту, реституції, компенсації, компенсації, реабілітації). Тут же потрібен опис доповнення до принципу 'ne bis dem idem' посиленням на те, що відбуття покарання не звільняє від відповідальності злочинця перед потерпілим.

Принципи дії кримінального закону за колом осіб мають бути доповнені патронажним принципом в контексті поширення універсальної юрисдикції і вказівкою на обов'язковість компенсаційних виплат незалежно від реалізації відповідальності в іншій державі.

І нарешті, головне – майбутній Кримінальний кодекс має бути виписаний не для правозастосовувачів і правопорушників, а для потерпілих. До речі, без цього ми не будемо в змозі подолати основне протиріччя сучасного кримінального права, яке існує незалежно від країни, культури та ідеології правлячої партії: ратуючи за безпеку простих людей, ми створюємо доктрину і величезну систему покарань для правозастосовувачів, використовуємо її для правопорушників, а народ, як і раніше, зловмисно краде гайки з неосяжних просторів наших залізниць, не замислюючись про те благо, яке ми для нього робимо⁴.

Наукові розвідки Ю. Бауліна, В. Борисова, В. Василевича, В. Голіни, Б. Головкина, О. Джужи, А. Литвинова, А. Музики, О. Шостко надали

---

⁴ Туляков В. А. Виктимология уголовного закона (пути реконструкции разделов I и II общей части УК Украины). *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 8 жовтня 2010 р.: у 2 т. Одеса, 2010. Т. 1. С. 307–310.

додаткових аргументів виказаним ідеям. Академік Юрій Баулін, головуючи Робочою групою з розробки проєкту КК України, писав: «Одним із завдань КК є захист прав та інтересів потерпілого від злочинів. В КК європейських країн значною мірою знайшли відображення положення Декларації Основних принципів правосуддя щодо жертв злочинів та зловживання владою, яка була ухвалена Генеральною асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року на основі рішень Сьомого Конгресу ООН, а також рішень Дев'ятого та Десятого Конгресів ООН з питань запобігання злочинності і поведження з правопорушниками (1995, 2000 рр.). І хоча багато положень зазначених документів знайшло своє втілення в чинному КК, однак доцільно у майбутньому зробити наступний крок: передбачити в Загальній частині КК окремий принцип захисту прав потерпілого і окремий розділ, присвячений реституції і компенсації потерпілому від злочину, а також передбачити участь потерпілого у вирішенні багатьох питань щодо подальшої кримінально-правової долі особи, яка заподіяла йому шкоду. Такий підхід відповідав би європейському тренду щодо захисту прав потерпілого у матеріальному кримінальному праві»⁵.

Погоджуючись із сказаним, підкреслимо, що сьогодні, знаходячись на шляху необхідності апроксимації діючого кримінального законодавства України до світових та європейських стандартів, зазначимо, що основною метою легітимації конвенціональних норм в нашому правовому просторі є розробка теоретичної моделі Кримінального кодексу як публічно-правового інструменту з паралельним завданням підкреслення першочергової важливості захисту індивідуальних прав людини. Цей теоретичний підхід є новаторським кроком у міжурядовій комунікації, особливо в контексті конфлікту в Україні та її шляху до європейської інтеграції. Він підкреслює крихкість традиційних правових інструментів і необхідність інноваційних

---

⁵ Баулін Ю. В. Європеїзація Загальної частини проєкту КК України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/27/baulin-yu-v-yevropeyizatsiya-zagalnoyi-chastyny-novogo-kku.pdf>.

підходів до наближення *acquis*, а також до міжнародного та національного захисту прав людини. У світлі цих обставин використання права прав людини як основоположного елемента теорії кримінального права та його гармонізації з правом ЄС, набуває першорядного значення.

Методологія питання пов'язана із реалізацією інтерпретаційного та апроксимаційного підходів до імплементації принципів віктимологічного законодавства у кримінальне право України.

Інтерпретаційний підхід у кримінальній політиці, особливо в контексті законодавства, орієнтованого на потерпілих, зосереджується на тлумаченні та імплементації законів з першочерговим акцентом на правах, потребах та інтересах потерпілих від злочинів. Цей підхід визнає еволюцію розуміння ролі потерпілих у системі кримінального правосуддя і прагне вирішити їхні проблеми за допомогою законодавчих заходів. Концепція законодавства, орієнтованого на потерпілих, передбачає адаптацію законів для надання підтримки, захисту та відшкодування особам, які зазнали шкоди в результаті злочинної поведінки.

Ключові компоненти інтерпретаційного підходу в контексті законодавства, орієнтованого на потерпілих, включають визнання прав потерпілих (права на інформацію, участь у судовому процесі, реституцію та захист від залякування чи переслідування, інклюзивна участь, надання послуг потерпілим, консультування та підтримку протягом усього процесу кримінального правосуддя).

Апроксимація українського кримінального права в контексті законодавчої роботи ЄС – це складний і багатовимірний процес, спрямований на зближення правових систем України та Європейського Союзу у сфері кримінальної юстиції. Він передбачає науковий підхід, який охоплює правовий аналіз, порівняльні дослідження та запозичення найкращих практик для гармонізації українського законодавства зі стандартами та принципами ЄС. Процес апроксимації передбачає різні

перспективи та методи. По-перше, він вимагає всебічного аналізу директив, регламентів та інших правових інструментів ЄС, які стосуються кримінального права. Крім того, процес апроксимації передбачає прийняття та імплементацію найкращих практик і правових норм ЄС з орієнтацією на судові прецеденти, процедури відповідальності, зразки реалізації віктимологічних ідей у національному законодавстві⁶.

Концепція законодавства, орієнтованого на потерпілих, в рамках інтерпретаційного та апроксимаційного підходів у кримінальній політиці відображає перехід від системи, орієнтованої виключно на правопорушника, до системи, яка визнає і враховує права та потреби жертв злочинів. Вона спрямована на створення більш збалансованої та співчутливої системи національного кримінального права, яка визнає потерпілих активними учасниками та зацікавленими сторонами у здійсненні правосуддя.

Розглянемо деякі базові документи, праця над якими, можливо, допоможе законодавцю звернути більшу увагу на віктимологічну складову кримінальної політики України.

М'яке право ООН. 29 листопада 1985 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (резолюція 40/34 Генеральної Асамблеї, додаток)⁷, яка ґрунтується на переконанні, що з жертвами слід поводитися зі співчуттям і повагою до їхньої гідності та що вони мають право на негайне відшкодування завданої їм шкоди шляхом доступу до системи кримінального правосуддя, відшкодування збитків і надання послуг, спрямованих на їхню реабілітацію. Декларація рекомендує заходи, яких слід вжити від імені жертв злочинів на міжнародному, регіональному та національному рівнях для покращення доступу до

---

⁶ Туляков В. О. Апроксимація кримінального права України у контексті законодавчої роботи ЄС: перспективи та методи. *Вісник Національної академії правових наук України* / редкол.: В. Журавель та ін. Харків: Право, 2023. Т. 30, № 3. С. 323–335.

⁷ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power New York, 29 November. 1985. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/dbpjvcap/dbpjvcap.html>.

правосуддя та справедливого поведження, реституції, компенсації та допомоги. Вона також окреслює основні кроки, яких необхідно вжити для запобігання віктимізації, пов'язаної зі зловживанням владою, та надання жертвам засобів правового захисту. У Декларації «жертви» визначаються в широкому сенсі як особи, які індивідуально або колективно зазнали шкоди, включаючи фізичні або психічні травми, емоційні страждання, економічні втрати або істотне порушення їхніх основних прав, внаслідок дії або бездіяльності, які є порушенням національного кримінального законодавства або міжнародно визнаних норм, що стосуються прав людини.

У травні 1996 року Комісія Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та кримінального правосуддя на своїй п'ятій сесії ухвалила резолюцію про розробку посібників з використання та застосування Декларації (резолюція 1996/14 Економічної та Соціальної Ради). Посібник з питань правосуддя для жертв був розроблений у відповідь на цю резолюцію. Досвід багатьох країн світу показав, що одним з ефективних способів задоволення численних потреб жертв злочинів є створення програм, які надають соціальну, психологічну, емоційну та фінансову підтримку, а також ефективно допомагають жертвам злочинів у рамках системи кримінального правосуддя та соціальних інституцій. Посібник розроблено як інструмент для впровадження програм надання послуг потерпілим та розробки політики, процедур і протоколів, що враховують інтереси потерпілих, для органів кримінального правосуддя та інших осіб, які вступають у контакт з потерпілими⁸.

«Основні принципи та керівні положення ООН, що стосуються права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм у галузі прав людини та серйозних порушень

---

⁸ Handbook on Justice for victims. New York, 1999. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UNODC_Handbook_on_Justice_for_victims.pdf.

міжнародного гуманітарного права»⁹. Завдяки останнім державам-членам рекомендовано додати до діючого законодавства такі види відшкодування як реституція, компенсація, реабілітація, сатисфакція, а також гарантії неповторення. До речі, право на відшкодування, реабілітацію та компенсацію тісно пов'язане з порушеннями статей 2, 3, 5, 8, ст. 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також ст. 2, 3, 5, 8. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Реституція включає в себе відповідно: відновлення свободи, користування правами людини, документами, що засвідчують особу, сімейного життя і громадянства, повернення на колишнє місце проживання, поновлення на роботі і повернення майна. *Компенсацію* слід надавати за будь-яку шкоду, що піддається економічній оцінці, у встановленому порядку та співрозмірно до серйозності порушення й обставин кожного випадку. *Реабілітація* повинна включати в себе надання медичної та психологічної допомоги, а також юридичних і соціальних послуг. *Сатисфакція* повинна включати комплекс заходів, спрямованих на припинення порушень, повне та публічне оприлюднення правди, офіційну заяву або судове рішення про відновлення гідності, репутації та прав жертви й осіб, тісно пов'язаних із жертвою; принесення публічних вибачень, зокрема, визнання фактів і відповідальності тощо. *Гарантії неповторення* того, що трапилося, повинні включати зміцнення незалежності судових органів; захист осіб, що займаються юридичними й медичними питаннями; сприяння створенню механізмів контролю та запобігання соціальним конфліктам і їх врегулюванню; перегляд та реформування законів, які сприяють чи

---

⁹ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: resolution / adopted by the General Assembly 16 December 2005, URL: <https://digitallibrary.un.org/record/563157?ln=ru>.

допускають грубі порушення міжнародних норм в сфері прав людини і міжнародного гуманітарного права тощо¹⁰.

Документи ЄС. Директива про права потерпілих – Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року¹¹, що встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів із відповідними пропозиціями про зміни та доповнення діючого кримінального законодавства¹². Про це йдеться у стратегічному порядку денному Європейського Союзу на 2019–24 роки кажучи, що Європа повинна бути місцем, де люди почуваються вільно і безпечно. ЄС повинен відстоювати основні права і свободи своїх громадян і захищати їх від існуючих і нових загроз. На жаль, вважається, що Директива є несистемним утворенням за багатьма винятками, і, потерпілі продовжують стикатися зі значними проблемами: вони не отримують необхідну їм інформацію вчасно або у зрозумілій для них формі; відповідні служби підтримки часто недоступні, що залишає жертв без допомоги, якої вони потребують. У 2020 році Європейська комісія дійшла висновку, що більшість держав-членів незадовільно вжили заходів щодо доступу до інформації, послуг підтримки та захисту з урахуванням індивідуальних потреб потерпілих. Імплементация положень, пов'язаних з процесуальними правами та відновним правосуддям, є менш проблематичною. Але сьогодні Комісія має 21 поточну справу про порушення через неповну транспозицію Директиви про права потерпілих. Це обумовило початок процесу доповнення Директиви 2012 року. У Стратегії ЄС щодо прав потерпілих (2020–

---

¹⁰ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law – art. 19–23.

¹¹ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>.

¹² Туляков В. А. Директива 2012/29/EU Европарламента от 25 октября 2012 года о минимальных стандартах по правам, поддержке и защите жертв преступления и задачи уголовно-правовой науки. *Порівняльне правознавство: сучасний стан та перспективи розвитку*: збір. наук. пр. Одеса: Фенікс, 2013. С. 322–324.

2025 рр.)¹³. Комісія визначає такі ключові пріоритети, навколо яких зосереджуються дії.

Ефективна комунікація з потерпілими та безпечне середовище для жертв злочинів: серед іншого, Комісія розпочне кампанію ЄС з підвищення обізнаності про права потерпілих та сприяння наданню спеціалізованої підтримки та захисту для потерпілих з особливими потребами. Держави-члени закликаються до повного та правильного виконання відповідних правил ЄС, зокрема, Директиви про права потерпілих, а Комісія продовжуватиме стежити за їх виконанням.

Покращення підтримки та захисту найбільш вразливих жертв: Комісія, серед іншого, сприятиме комплексному та цілеспрямованому підходу ЄС до підтримки жертв з особливими потребами; вона також розгляне можливість запровадження мінімальних стандартів щодо фізичного захисту жертв. Держави-члени повинні, наприклад, створити інтегровані та цільові спеціалізовані служби підтримки для найбільш вразливих жертв, включаючи будинки дитини, сімейні будинки, ЛГБТІ та безпечні будинки.

Сприяння доступу жертв до компенсації: Комісія здійснюватиме моніторинг та оцінку законодавства ЄС щодо компенсації, включаючи державну компенсацію та Рамкове рішення про взаємне визнання фінансових санкцій. Держави-члени закликаються забезпечити справедливу та належну державну компенсацію за насильницькі, умисні злочини, усунути існуючі процедурні перешкоди для національної компенсації та вжити заходів для того, щоб жертви не піддавалися вторинній віктимізації під час процедури компенсації¹⁴.

Рада Європи про права жертв. Наступний документ це *Рекомендація CM/Rec(2023)2 Комітету міністрів державам-членам щодо прав, послуг і*

---

¹³ EU Strategy on victims' rights (2020–2025) https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en.

¹⁴ Empowering Victims: Commission Tables EU Strategy on Victims' Rights. August 2020 URL: <https://eucrim.eu/news/empowering-victims-commission-tables-eu-strategy-on-victims-rights/>.

підтримки потерпілих від злочинів від 15.03.2023 року¹⁵, якою вже у розвиток Рекомендації Rec(2006)8 Комітету міністрів державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів та запобігання віктимізації та Рекомендації Rec(85)11 Комітету міністрів державам-членам про становище потерпілого в рамках кримінального права та процесу для країн-членів Ради Європи встановлюються нові мінімальні стандарти поведінки із потерпілими від злочинів, зокрема, держави-члени повинні прийняти державну схему компенсації потерпілим від злочинів, вчинених на їхній території – яка не залежить від кримінального провадження, за умови, що шкода сталася внаслідок злочину – і може вимагати подання офіційної скарги. Потенційні бенефіціари такої схеми мають визначатися національним законодавством, але включати, як мінімум, потерпілих від умисних насильницьких злочинів, у тому числі сексуального насильства.

У цьому напрямку спрямовані і Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2022 року, що ратифікована Україною 20.06.2022 р, і Конвенція Ради Європи про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 року (підписана, але не ратифікована Україною з 1985 року), – усі ці нормативні акти кажуть про пріоритет прав жертви кримінального правопорушення перед правами інших учасників кримінальних правовідносин (держави, правопорушника, громадянського суспільства).

«Злочин є спричиненням шкоди суспільству і порушенням індивідуальних прав жертв. Тому держави-члени повинні забезпечити ефективне визнання і повагу прав потерпілих щодо їхніх прав людини; вони повинні, зокрема, поважати свободу, безпеку, власність, гідність, приватне і

---

¹⁵ Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime 15.03.2023. URL: <https://rm.coe.int/cm-rec-2023-2e-eng-recommendation-trafficking/1680ab4922>.

сімейне життя потерпілих і визнавати негативний вплив злочинів на потерпілих»¹⁶.

Комітет Міністрів Ради Європи рекомендує державам-членам розглядати кримінальне правопорушення як спричинення шкоди суспільству та порушення прав особи: Цей основоположний принцип підкреслює подвійну природу злочинних діянь. Злочини розглядаються як правопорушення не лише проти держави чи суспільства в цілому, але й як порушення прав окремих жертв. Ця перспектива визнає, що злочини завдають шкоди не лише суспільному порядку, але й окремим особам, які страждають від них. Ми повинні враховувати цю подвійну природу злочинів при розробці теорій покарання, стримування та реабілітації. Система правосуддя повинна бути спрямована на задоволення як суспільних інтересів, так і прав і потреб окремих жертв.

Повага до прав потерпілих: Державам-членам рекомендується поважати та захищати права людини потерпілих. Це включає захист їхньої свободи, безпеки, власності, гідності та різних аспектів їхнього приватного та сімейного життя. Наслідки злочинів виходять за межі фізичної шкоди і можуть впливати на потерпілих у різний спосіб. Теоретики кримінального права повинні включати віктимцентричні підходи у свої теорії. Це означає не лише зосередження уваги на правопорушнику, але й розгляд впливу злочинних дій на жертв. Теорії відновного правосуддя, наприклад, наголошують на необхідності відшкодування шкоди, завданої жертвам, відновлення їхньої гідності та добробуту.

Недискримінація: Державам-членам рекомендується забезпечити, щоб заходи, спрямовані на захист прав потерпілих, застосовувалися без дискримінації за різними ознаками, такими як стать, гендер, раса, релігія та інші. Це підкреслює важливість рівного ставлення та доступу до правосуддя

---

¹⁶ Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime – art 2.

для всіх потерпілих, незалежно від їхнього походження чи обставин. Теоретики кримінального права повинні дослідити, як дискримінація та упередження можуть впливати як на жертв, так і на правопорушників у системі кримінального правосуддя. Це може призвести до дискусій про справедливість, рівність і необхідність усунення упередженості в правоохоронних органах, судовому переслідуванні та винесенні вироків.

Включення вразливих осіб: Рекомендація пропонує поширити ці права на жертв з кримінальним минулим та підозрюваних у скоєнні злочину, наскільки це можливо. Це визнає, що ці особи також можуть бути жертвами злочинів або мати унікальні потреби. Теоретики кримінального права повинні дослідити складнощі статусу жертви і статусу правопорушника, особливо коли особи займають обидві ролі одночасно. Це може призвести до дискусій про програми виведення з-під варти та альтернативні підходи до покарання, які враховують глибинні причини злочинної поведінки, водночас задовольняючи потреби жертв злочинів. Віктимологи ЄС кажуть про це ж, стверджуючи що злочин – це порушення індивідуальних прав жертви, яке суттєво впливає на безпеку Європейського Союзу та його громадян¹⁷.

Зараз ми не будемо торкатися проблеми віктимно-орієнтованого визначення поняття злочину, хоча за результатами щорічного засідання Європейської академічної мережі кримінального права та Європейської комісії щодо перспектив розвитку європейського законодавства саме ці моменти стануть предметом жвавої дискусії у контексті змін ч. 1 ст. 83 Договору про створення Європейського союзу. Ідея про злочин як порушення природних прав жертви, та відповідна реакція на це отримує свій подальший розвиток... Діючий КК, до речі, не має розділу, присвяченого жертві кримінального правопорушення та її ролі у притягненні та звільненні від реалізації кримінальної відповідальності, норми КПК політично

---

¹⁷ Crime is an injury of the individual rights of the victim, and on the other hand, it substantially affects the European Union and its citizens. URL: <https://envr.eu/victims-rights/>.

відповідають мейнстриму, хоча є нюанси, про реституцію та компенсацію лише згадується у проєкті КК, не кажучи про спеціальний закон, прийняття якого було передбачено кількома законопроєктами з 1994 по 2006 роки... Є певні спогади про реституцію та компенсацію як вид кримінально-правових заходів у проєкті КК, проте це лише доктринальна модель. Зрозуміло, не до часу. Хоча, можливо навпаки? Якщо раніше ми мали у середньому орієнтовно 800 000 прямих та рікошетних жертв загальнокримінальних злочинів, то зараз з урахуванням жертв військових злочинів та ін., цей показник сягає уверх.. Навіть при використанні концепту «у п'ять разів менше» ми маємо навколо 220 000 жертв кримінального насильства, пов'язаного з агресією рф. Хоча зрозуміло, з урахуванням латентних жертв, та додатком кількості біженців та ВПО, ця цифра збільшується в рази.

До того ж питання реституції та компенсації виникнуть та вже виникають не тільки з приводу реалізації державного механізму виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією російської федерації згідно постанови КМУ від 02.09.2020 р. Залишилась ще моральна, психологічна, психіатрична, економічна шкода, не урегульована цією постановою та адгезійним судочинством у повному обсязі. Понад 300 мільярдів доларів США, які належать рф та її олігархам, були заморожені. Але використання цих грошей для компенсації та відновлення постраждалих та пошкодженої економіки України є обмеженим, оскільки компенсація потребує конфіскації. Комплексний цілісний підхід, заснований на взаємному визнанні прав та обов'язків усіх сторін, має дати позитивний результат у боротьбі з воєнними злочинами та побудові нового законодавства як результату нових безпекових парадигм, заснованих на інтернаціоналізації національного законодавства.

У цьому плані достатньо цікавим є текст Люблянсько-Гаазької конвенції про міжнародне співробітництво розслідування та переслідування злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів від 25.05.2023 р, відкритої для підписання з 1 січня 2024 року. Ратифікація цього документу надасть Україні можливість повному вирішити питання із поширенням «длини руки» універсальної юрисдикції, гармонізацією складів злочинів проти миру та безпеки, людяності та військових злочинів, видачею правопорушників, міжнародною допомогою та універсальними стандартами компенсації та реституції для жертв міжнародних злочинів. Положеннями Люблянсько-Гаазької конвенції 2023 р. передбачено, що «жертви» означають фізичних осіб, яким завдано шкоди в результаті вчинення будь-якого злочину, до якого застосовується ця Конвенція. «Потерпілі» можуть включати організації або установи, які зазнали прямої шкоди будь-якому їхньому майну, призначеному для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових або благодійних цілей, або їхнім історичним пам'яткам, лікарням та іншим місцям і об'єктам, призначеним для гуманітарних цілей. Кожна Держава-учасниця вживає в межах своїх можливостей належних заходів для забезпечення ефективного захисту від можливої помсти або залякування, включаючи жорстоке поводження, жертв і свідків та, у відповідних випадках, їхніх родичів або представників, експертів, а також будь-яких інших осіб, які беруть участь у будь-якому розслідуванні, переслідуванні чи іншому процесуальному провадженні, що підпадає під дію цієї Конвенції, або співпрацюють з ними. Кожна Держава-учасниця, з урахуванням свого внутрішнього законодавства, забезпечує, щоб жертви злочину, до якого Держава-учасниця застосовує цю Конвенцію, мали право на відшкодування шкоди, що включає, у відповідних випадках, реституцію, компенсацію або реабілітацію, якщо: злочин було вчинено на

будь-якій території, що перебуває під юрисдикцією цієї Держави-учасниці; або ця Державо-учасниця здійснює свою юрисдикцію щодо цього злочину¹⁸.

Підсумовуючи сказане, вважаємо, що до визначення фізичної особи жертви злочину у кримінальному праві повинні включатися потерпілі, яким індивідуально чи колективно, прямо чи опосередковано було задано фізичної, психічної, психіатричної, економічної шкоди діянням, яке містить ознаки кримінального правопорушення згідно національному, європейському чи міжнародному кримінальному праву чи відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

Новелізація кримінального правосуддя справа невдячна. Час змінюється. Нові реалії потребують нових рішень. Цікаве визначення вітимологічних аспектів кримінального права злочинів надане у новітній британській традиції. Яким повинен бути баланс між потребами безпеки суспільства та правами і свободами громадян? І ось, нові тенденції у вирішенні проблеми у країні, яка свого часу зазнала критики щодо порушення «права на надію». У переліку запропонованих у листопаді 2023 р. урядом Великобританії законопроектів на розгляд винесено¹⁹:

– Законопроект про винесення вироку. Згідно з UK Sentencing Bill найжахливіші вбивці проведуть решту свого життя за ґратами, в тому числі за будь-які вбивства, пов'язані з сексуальною чи садистською поведінкою. Ці правопорушники матимуть мало шансів або взагалі не матимуть шансів коли-небудь вийти на волю, і життя для них дійсно означатиме життя. Тобто засуджені до довічного позбавлення волі вбивці-сексуальні психопати (ECHR, Ilmseher v Germany²⁰) не матимуть права на умовно-дострокове звільнення на півдорозі... Зміни в законодавстві означатимуть, що довічне

---

¹⁸ Ljubljana-the Hague Convention on international cooperation in the investigation and prosecution of the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes and other international crimes URL: <https://www.gov.si/en/registries/projects/mla-initiative/>.

¹⁹ Criminal justice at the heart of the King's Speech URL: <https://www.gov.uk/government/news/criminal-justice-at-the-heart-of-the-kings-speech>.

²⁰ ECHR, CASE OF ILNSEHER v. GERMANY Applications nos. 10211/12 and 27505/14) 4 December. 2018. URL <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-187540>.

ув'язнення виноситиметься у найтяжчих випадках, а судді зможуть відмовитися від нього лише за виняткових обставин. Законопроект також гарантує, що правопорушники, які вчиняють зґвалтування та інші тяжкі сексуальні злочини, будуть нести повну відповідальність за свої дії і проводитимуть за ґратами кожен день свого покарання, тоді як до приходу уряду консерваторів до влади у 2010 році цей показник становив 50%.

– Уряд також продовжить роботу над *законопроектом про потерпілих та ув'язнених* (The Victims and Prisoners Bill), який забезпечить, щоб інтереси потерпілих були в центрі уваги при здійсненні правосуддя. Згідно UK Victims and prisoners Bill, 2023²¹, термін «потерпілий» означає особу, якій завдано шкоди безпосередньо внаслідок того, що вона стала об'єктом злочинної поведінки, або якщо особа бачила, чула або іншим чином безпосередньо відчула наслідки злочинної поведінки під час її вчинення; якщо народження особи було безпосереднім результатом злочинної поведінки; якщо смерть близького члена сім'ї особи була прямим наслідком злочинного діяння; якщо особа є дитиною, яка стала жертвою домашнього насильства, що є злочинним діянням. При чому «шкода» включає фізичну, психічну або емоційну шкоду та економічні збитки та економічні втрати; «злочинна поведінка» означає поведінку, яка становить злочин (але при визначенні того, чи є особа жертвою внаслідок будь-якої поведінки, не має значення, що особа не була звинувачена або засуджена за правопорушення у зв'язку з такою поведінкою).

Цей закон, продовжуючи ідеї обмеження активності агресивних сексуальних злочинців, дасть суду повноваження зупиняти умовно-дострокове звільнення найгірших злочинців і не дозволяти їм одружуватися у в'язниці. До законопроекту про потерпілих та ув'язнених будуть внесені зміни, згідно з якими батьки, які вбивають партнера або колишнього

---

²¹ Victims and Prisoners Bill – Government Bill – Originated in the House of Commons, Sessions 2022-23, 2023-24 – Last updated: 9 November 2023; URL: <https://bills.parliament.uk/bills/3443>.

партнера, з яким у них є діти, автоматично позбавляються батьківських прав після винесення вироку. Це правило застосовуватиметься до кожного, хто буде засуджений за вбивство особи, з якою вони несли спільну батьківську відповідальність, та переглядатиметься суддею, щоб переконатися, що це відповідає найкращим інтересам дитини. Автоматичне виключення буде запроваджено у випадках, коли жертва домашнього насильства вбиває свого кривдника. Це дозволить краще захистити дітей, позбавляючи вбивць можливості впливати на ключові елементи їхнього життя, зокрема, на те, чи зможуть вони отримати доступ до терапевтичної підтримки, поїхати у відпустку або змінити школу. Це також означатиме, що жертвам насильства більше не доведеться проходити через нинішню процедуру подання заяви про обмеження батьківської відповідальності через суд у справах сім'ї, що зменшить навантаження на них у складний для них час.

– *Законопроект про кримінальну юстицію (Criminal Justice Bill)* також надасть поліції повноваження витіснити злочинність та антисоціальну поведінку з вулиць, боротися з повсякденною злочинністю, яка може завдати страждань сім'ям по всій країні. Поліція матиме право входити в приміщення без ордеру для вилучення викрадених речей, таких як телефони, якщо вона матиме обґрунтовані докази того, що конкретний викрадений предмет знаходиться в приміщенні, наприклад, на основі технології відстеження місцезнаходження за допомогою GPS. Це дасть поліції більше повноважень для повернення викраденого майна після того, як вона зробить запит і відстежить його місцезнаходження.

Уряд Великобританії також вживатиме заходів для захисту британців від загроз національній безпеці перед обличчям нових технологій, що швидко змінюються. Законопроект про слідчі повноваження (поправка) гарантує, що британські спецслужби і надалі матимуть повноваження, необхідні для протидії новим загрозам і технологічним досягненням, які надають нові можливості терористам, ворожим державним суб'єктам,

насильникам над дітьми та злочинним угрупованням. Зрозумілі майбутні реакції правозахисників та, можливо, ЄСПЛ. Проте ці виключення та обмеження навряд чи можуть кваліфікуватися як свідоме порушення прав та усталеної судової практики від Кафкаріса до Петухова, а відображують тенденції розвитку нейрокримінології та юстиції причетних... Можливі й політико-електоральні нюанси. Хоча з 2010 року в Англії та Уельсі рівень насильницьких злочинів знизився на 52%, а квартирних крадіжок – на 57%.

Отже, безпека держави формується із забезпечення безпеки пересічних громадян. Саме це є основою подальшого розвитку наукової підтримки системи кримінальної юстиції після війни.

Є над чим попрацювати...

У світлі визначених обставин використання права прав людини як фундаменту теорії кримінального права та його гармонізації з правом ЄС, набуває першорядного значення. І, підкреслимо: прав жертви кримінального правопорушення у кримінальному праві.

Список використаних джерел

1. Goran Šimić ICTY and Question of Justice – December 27, 2017. URL: <https://journals.law.harvard.edu/hrj/2017/12/icty-and-the-question-of-justice/>.
2. Туляков В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової віктимології. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Вип. 1. Одеса, 2002. С. 266–274.
3. Туляков В. А. Виктимологические проблемы применения нового Уголовного Кодекса Украины. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення*. Київ-Харків, 2002. С. 234–238.
4. Концепція забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів / Указ Президента України від 28 грудня 2004 року. № 1560/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560/2004#Text>.
5. Туляков В. А. Виктимология уголовного закона (пути реконструкции разделов I и II общей части УК Украины). *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 т. Т. 1. (Одеса, 8 жовтня 2010 р.). Одеса, 2010. С. 307–310.

6. Баулін Ю. В. Європеїзація Загальної частини проекту КК України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/27/baulin-yu-v-vevropeyzatsiya-zagalnoyi-chastynu-novogo-kku.pdf>.
7. Туляков В. О. Апроксимація кримінального права України у контексті законодавчої роботи ЄС: перспективи та методи. *Вісник Національної академії правових наук України* / редкол.: В. Журавель та ін. Харків: Право, 2023. Т. 30, № 3. С. 323–335.
8. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power New York, 29 November. 1985. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/dbpjcvcap/dbpjcvcap.html>.
9. Handbook on Justice for victims. New York, 1999. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UNODC_Handbook_on_Justice_for_victims.pdf.
10. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: resolution / adopted by the General Assembly 16 December. 2005. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/563157?ln=ru>.
11. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law – art. 19–23.
12. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>.
13. Туляков В. А. Директива 2012/29/EU Европарламента от 25 октября 2012 года о минимальных стандартах по правам, поддержке и защите жертв преступления и задачи уголовно-правовой науки. *Порівняльне правознавство: сучасний стан та перспективи розвитку*: збір. наук. пр. Одеса: Фенікс, 2013. С. 322–324.
14. EU Strategy on victims' rights (2020–2025). https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en.
15. Empowering Victims: Commission Tables EU Strategy on Victims' Rights. August 2020. URL: <https://eucrim.eu/news/empowering-victims-commission-tables-eu-strategy-on-victims-rights/>.
16. Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime 15.03.2023. URL: <https://rm.coe.int/cm-rec-2023-2e-eng-recommendation-trafficking/1680ab4922>.

17. Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime – art 2.

18. Crime is an injury of the individual rights of the victim, and on the other hand, it substantially affects the European Union and its citizens. URL: <https://envr.eu/victims-rights/>.

19. Ljubljana-the Hague Convention on international cooperation in the investigation and prosecution of the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes and other international crimes. URL: <https://www.gov.si/en/registries/projects/mla-initiative/>.

20. Criminal justice at the heart of the King's Speech. URL: <https://www.gov.uk/government/news/criminal-justice-at-the-heart-of-the-kings-speech>.

21. ECHR, CASE OF ILNSEHER v. GERMANY Applications nos. 10211/12 and 27505/14). 4 December. 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-187540>.

22. Victims and Prisoners Bill – Government Bill – Originated in the House of Commons, Sessions 2022-23, 2023-24 – Last updated: 9 November. 2023. URL: <https://bills.parliament.uk/bills/3443>.

REFERENCES

1. Goran Šimić ICTY and Question of Justice – December 27, 2017, URL: <https://journals.law.harvard.edu/hrj/2017/12/icty-and-the-question-of-justice/>.

2. Tuliakov, V.O. (2002). Teoretychni problemy kryminalno-pravovoi viktymolohii. *Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii*, 1, 266–274 [in Ukrainian].

3. Tuliakov, V.A. (2002). Vyktymolohycheskye problemu pryimeneniya novoho Uholovnoho Kodeksa Ukraynu. *Novyi Kryminalnyi kodeks Ukrainy: pytannia zastosuvannia i vyvchennia*. Kyiv–Kharkiv, 234–238 [in Russian].

4. Kontseptsiiia zabezpechennia zakhystu zakonnykh prav ta interesiv osib, yaki poterpily vid zlochyniv / Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28 hrudnia 2004 roku N 1560/2004 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560/2004#Text>.

5. Tuliakov, V.A. (2010). Vyktymolohyia uholovnoho zakona (puty rekonstruktsyy razdelov I y II obshchei chasty UK Ukrayny). *Aktualni problemy kryminalnoho prava, protsesu ta kryminalistyky: materialy 2-yi Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Odesa, 8 zhovtnia 2010). Vol. 1, 307–310 [in Russian].

6. Baulin, Yu.V. Yevropeizatsiia Zahalnoi chastyny proektu KK Ukrainy. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/27/baulin-yu-v-yevropeyizatsiya-zagalnoyi-chastyny-novogo-kku.pdf> [in Ukrainian].

7. Tuliakov, V.O. (2023). Aproksymatsiia kryminalnoho prava Ukrainy u konteksti zakonodavchoi roboty YeS: perspektyvy ta metody. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 30, 3, 323–335 [in Ukrainian].

8. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power New York, 29 November. 1985. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/dbpjcvcap/dbpjcvcap.html>.

9. Handbook on Justice for victims. New York, 1999. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UNODC_Handbook_on_Justice_for_victims.pdf.

10. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: resolution / adopted by the General Assembly 16 December. 2005. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/563157?ln=ru>.

11. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law – art. 19–23.

12. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>.

13. Tuliakov, V.A. (2013). Dyrektyva 2012/29/EU Evroparlamenta ot 25 oktiabria 2012 hoda o mynymalnykh standartakh po pravam, podderzhke y zashchyte zhertv prestupleniya y zadachy uholovno-pravovoi nauky. *Porivnialne pravoznavstvo: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku*: zbir. nauk. pr. Odesa: Feniks, 322–324 [in Ukrainian].

14. EU Strategy on victims' rights (2020–2025) https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en.

15. Empowering Victims: Commission Tables EU Strategy on Victims' Rights. August 2020. URL: <https://eucrim.eu/news/empowering-victims-commission-tables-eu-strategy-on-victims-rights/>.

16. Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime 15.03.2023 URL: <https://rm.coe.int/cm-rec-2023-2e-eng-recommendation-trafficking/1680ab4922>.

17. Recommendation CM/Rec(2023)2 of the Committee of Ministers to member States on rights, services and support for victims of crime – art 2.

18. Crime is an injury of the individual rights of the victim, and on the other hand, it substantially affects the European Union and its citizens. URL: <https://envr.eu/victims-rights/>.

19. Ljubljana-the Hague Convention on international cooperation in the investigation and prosecution of the crime of genocide, crimes against humanity, war crimes and other international crimes URL: <https://www.gov.si/en/registries/projects/mla-initiative/>.

20. Criminal justice at the heart of the King's Speech URL: <https://www.gov.uk/government/news/criminal-justice-at-the-heart-of-the-kings-speech>.

21. ECHR, CASE OF ILNSEHER v. GERMANY Applications nos. 10211/12 and 27505/14). 4 December. 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-187540>.

22. Victims and Prisoners Bill – Government Bill – Originated in the House of Commons, Sessions 2022-23, 2023-24 – Last updated: 9 November. 2023; URL: <https://bills.parliament.uk/bills/3443>.

Tuliakov V. Victimological principles of criminal law of Ukraine: on the way to approximation of international standards

The Constitution of Ukraine unequivocally establishes human life and health as paramount societal values, placing the onus on the state to redress damages resulting from criminal acts. Article 1177 of the Civil Code of Ukraine asserts the right of victims to compensation for harm inflicted upon them due to criminal offenses. Despite this constitutional commitment, a notable gap persists in Ukrainian legislation concerning comprehensive measures for the compensation and restitution of crime victims. This lacuna necessitates the implementation of new legal measures to ensure the equitable treatment of victims within the national legal framework. The exigency of this matter is accentuated by the current hostilities in Ukraine, prompting a critical alignment of domestic legislation with pertinent international agreements. To address this void, an in-depth analysis of international and European legal principles is undertaken to derive foundational concepts for the victimological framework within Ukrainian criminal law. The examination of these external legal frameworks seeks to inform and shape domestic legislation, fostering a more just and inclusive legal landscape for victims of criminal offenses in Ukraine, particularly in the context of the nation's ongoing challenges and the imperative to harmonize with international standards. In light of the pressing need to fortify the rights and protections afforded to crime victims, the proposed legal measures aim to bridge the existing gaps in Ukrainian law. By drawing upon international and European legal principles, the objective is to establish a robust framework that not only compensates victims for harm suffered but also ensures their rights are safeguarded throughout the criminal justice process. The ongoing hostilities in Ukraine serve as a stark reminder of the urgency to fortify legal provisions that protect and compensate victims. Aligning with international standards will not only enhance the domestic legal landscape but also reinforce Ukraine's commitment to human rights and justice in the face of unprecedented challenges. As the nation strives for resilience in the midst of adversity, a comprehensive victimological framework rooted in global legal principles is crucial for building a fair and inclusive society.

Key words: *victimology, the victim of a criminal offense, approximation, treatment, compensation, restitution.*

УДК 343.21

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292367>

О. В. Ус,

докт. юрид. наук, проф.,
професорка кафедри кримінального
права Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого

ОЗНАКА, ЩО ОБТЯЖУЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПОНЯТТЯ¹

Актуальність теми дослідження обумовлена складністю проблематики диференціації кримінально-правового регулювання та індивідуалізації кримінально-правового впливу, що зумовлює необхідність наукової розробки та з'ясування правової природи, поняття, термінологічного позначення та функціонального призначення ознаки, що обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення (кваліфікуючої ознаки). Обрані з урахуванням предмета, мети та завдань наукової роботи загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження зумовили досягнення наукового результату.

Встановлено правову природу ознаки, що обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення. Проаналізовані висловлені у кримінально-правовій літературі, що присвячена як власне питанням складу кримінального правопорушення, так і дослідженню окремих складів кримінальних правопорушень, позиції щодо розуміння сутності такої ознаки та її поняття. З'ясовано зміст поняття «ознака, що обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення». На підставі проведеного дослідження з'ясовані та сформульовані основні властивості (характеристики) ознаки, що обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення. Проаналізовано запропоновані у науковій літературі назви ознаки, що досліджується. Висловлена пропозиція щодо термінологічного найменування ознаки, що обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення.

Дослідження слугуватиме науковим підґрунтям для подальшого вирішення як складних дискусійних питань кримінально-правової доктрини щодо проблематики складу кримінального правопорушення, так і практики кримінально-правового регулювання (законотворення) і кримінально-правової кваліфікації правопорушень, що передбачені кваліфікованими складами кримінальних правопорушень.

---

¹ З циклу наукових праць «Склад кримінального правопорушення: доктринальні положення та сучасна парадигма».

Ключові слова: склад кримінального правопорушення (злочину); ознака, що обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення; кваліфікуюча ознака; правова природа, поняття, зміст, термін, диференціація.

Проблема диференціації кримінальної відповідальності є настільки складною, що обумовлює відсутність жодних загальних підходів щодо кримінального-правового регулювання суспільних відносин.

Більшість складів кримінальних правопорушень, передбачених у Кримінальному кодексі України 2001 р. (далі – КК), характеризується не лише основними (конститутивними), але й кваліфікуючими ознаками. Значно меншій кількості складів кримінальних правопорушень притаманні привілейовані ознаки. Саме характер, розмір та особливості спричинення шкоди об'єкту кримінально-правової охорони є підставою для встановлення кваліфікуючих та привілейованих ознак складів конкретних кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим, залежно від суспільної небезпечності ознак елементів складу кримінального правопорушення, що визначають його тяжкість, виокремлюють: *основні* (конститутивні) – ознаки, що характеризують основний склад кримінального правопорушення, тобто склад без кваліфікуючих та привілейованих ознак. Саме на них базується конструкція основного складу кримінального правопорушення; *кваліфікуючі* – ознаки, що підвищують тяжкість кримінального правопорушення порівняно з основним складом і обумовлюють кваліфікацію за частиною статті Особливої частини КК, що містить більш тяжке кримінальне правопорушення порівняно з основним його складом, передбаченим відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК; *привілейовані* – ознаки, що зменшують тяжкість кримінального правопорушення порівняно з основним складом і обумовлюють кваліфікацію за статтею, що містить менш тяжке кримінальне правопорушення порівняно з

основним його складом, передбаченим відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК.

Кримінальний кодекс не містить визначення поняття «кваліфікуюча ознака» складу кримінального правопорушення, як і не використовує цей термін. Щодо позначення такої ознаки у кримінальному законі вживається термін «обставина, що обтяжує відповідальність і передбачена у статтях Особливої частини КК як ознака кримінального правопорушення, що впливає на кваліфікацію» (ч. 3 ст. 29, ч. 3 ст. 66, ч. 4 ст. 67 КК). Водночас у слідчо-судовій практиці доволі поширеним є використання терміну «кваліфікуюча ознака» у процесуальних документах². Зазначимо, що абсолютна більшість складів кримінальних правопорушень, передбачених у КК, характеризується наявністю кваліфікуючих ознак, що свідчить про достатньо велике їх значення для диференціації кримінальної відповідальності та вагоме місце у кримінально-правовому регулюванні.

Окремим питанням складу кримінального правопорушення, зокрема, його кваліфікуючим ознакам, присвячені наукові праці таких вчених як Д. С. Азаров, Н. О. Гуторова, Е. М. Кісілюк, О. К. Марін, О. З. Мармура, І. М. Наконечна, Л. В. Павлик та інші. Вивчення наукової літератури, у якій досліджується як власне проблематика складу кримінального правопорушення, так і аналізуються окремі склади кримінальних правопорушень (їх основні (конститутивні), кваліфікуючі та привілейовані ознаки), свідчить про відсутність єдності поглядів щодо визначення правової природи, поняття, системи та загальних підходів кримінально-правового регулювання кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення та

---

² Вирок Полтавського апеляційного суду від 18 травня 2022 р. (справа № 547/368/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104376726> (дата звернення: 23.10.2023); Вирок Вінницького апеляційного суду від 11 лютого 2022 р. (справа № 144/721/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103101355> (дата звернення: 23.10.2023); Ухвала Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 27 лютого 2019 р. (справа № 743/367/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80144526> (дата звернення: 23.10.2023); Ухвала Южноукраїнського міського суду Миколаївської області від 15 березня 2019 р. (справа № 486/1880/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80516165> (дата звернення: 23.10.2023).

кримінально-правової оцінки (кваліфікації) діянь, що містять такі ознаки у доктрині вітчизняного кримінального права.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених як загальному вченню про склад кримінального правопорушення, так і юридичній характеристиці окремих складів кримінальних правопорушень, передбачених у КК, проблема кваліфікуючих ознак потребує подальшої наукової розробки. Слід визнати, що рівень наукового дослідження правової природи, термінологічного позначення, визначення поняття кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, дослідження окремих їх видів, відмежування від споріднених суміжних понять (правових явищ), що характеризують тяжкість кримінального правопорушення, особу винного, особливості призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання тощо є недостатнім, і як наслідок викликає низку проблем при здійсненні кримінально-правового регулювання (законотворення) та проведенні кримінально-правового впливу (кримінально-правовій кваліфікації). Інакше важко пояснити той факт, що суди доволі часто припускаються помилок при кваліфікації діяння, вчиненого за наявності кваліфікуючої (кваліфікуючих) ознаки складу кримінального правопорушення, з урахуванням відсутності єдності підходів щодо їх кримінально-правового регулювання та тлумачення й застосування кримінально-правових норм, що передбачають таке діяння. Наявність же проведених досліджень безумовно є відправним та необхідним науковим підґрунтям для виявлення закономірностей розвитку вчення про склад кримінального правопорушення, зокрема, кваліфікуючих ознак його складу, з метою подальшого удосконалення його законодавчої регламентації та практики застосування.

Актуальність наукового дослідження ознаки, що обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення (кваліфікуючої ознаки), обумовлюється й тим, що більшість наявних праць

або присвячені дослідженню окремих кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення³ або кваліфікуючих ознак конкретного виду кримінальних правопорушень⁴. Основним недоліком робіт першої групи є певна властива їм відірваність предмета дослідження від інших елементів складу кримінального правопорушення та системи їх кваліфікуючих ознак, вивчення явищ ізольовано, поза їх системними зв'язками. Праці ж другої групи характеризуються дослідженням проблематики Особливої частини КК, яку науковці доволі часто розглядають відірвано від доктринальних положень та приписів Загальної частини кримінального права.

Аргументом на користь необхідності та значущості проведення дослідження кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення також є й те, що чинне кримінальне законодавство вимагає ретельного аналізу на предмет системності, взаємоузгодженості, ефективності та безпрогальності кримінально-правового регулювання і потребує внесення змін та доповнень, спрямованих на відновлення цих якостей, зокрема і в частині, яка стосується диференціації кримінальної відповідальності.

Метою дослідження є формування цілісного теоретико-прикладного уявлення про правову природу та поняття ознаки, що обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення (кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення), її місце в системі кримінального права та висловлення пропозиції щодо термінологічного позначення ознаки, що досліджується.

Задля досягнення зазначеної мети вважаємо за необхідне: з'ясувати поняття та загальну характеристику ознаки, що обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення (кваліфікуючої

---

³ Орловський Р. С. Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою та організованою групою як кваліфікуюча ознака конкретного складу злочину. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 4–5 квіт. 2014 р. Дніпропетровськ: ГО «Прав. світ», 2014. С. 124–126.

⁴ Гуторова Н. О. Проблеми вдосконалення кваліфікуючих ознак злочинів у сфері господарської діяльності. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності*: матер. наук.-практ. конференції / ред. кол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Харків: «Кроссруд», 2006. С. 47–50/

ознаки складу кримінального правопорушення), визначити сутнісну (істотну) її ознаку; сформувати методологічний інструментарій дослідження кваліфікуючих ознак, їх внутрішніх та зовнішніх зв'язків; визначити функціональне призначення та сутність кваліфікуючої ознаки; висловити судження щодо її термінологічного позначення.

Методологічну основу статті становлять загальнонаукові та спеціальні методи, вибір яких зумовлений особливостями предмета, мети та завдань дослідження. Зокрема, діалектичний метод використовувався при дослідженні сутності, змісту та співвідношення кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення; формально-юридичний метод використовувався для встановлення змісту правових норм, що передбачають кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення; історико-правовий метод – при вивченні генезису розуміння кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення, формування й розвитку наукового знання про склад кримінального правопорушення; логічні методи: а) аналіз, синтез, індукція та дедукція – при дослідженні поняття (ознак) кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення; б) методи формальної логіки – при дослідженні та формулюванні ознак поняття кваліфікуюча ознака складу кримінального правопорушення, виробленні пропозицій щодо вдосконалення КК і практики його застосування, дослідженні термінологічного позначення кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення; філософський метод застосовувався для філософського обґрунтування розуміння кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення як елемента системи ознак його складу; герменевтичний метод – при тлумаченні наукових понять теорії кримінального права та положень чинного законодавства; метод сходження від конкретного до абстрактного і навпаки – при аналізі поняття та характеристик кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення; догматичний метод – при

аналізі та узагальненні наукових позицій щодо розуміння кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення.

Узагальнивши висловлені у науковій літературі позиції щодо визначення поняття кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення, окреслимо, що у кримінально-правовій науці зазначається, що кваліфікуюча ознака – це ознака, що обтяжує покарання та впливає на кваліфікацію⁵, суттєво підвищує ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння, а тому й міру відповідальності за його вчинення⁶, впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення та визначає його суспільну небезпечність⁷, свідчить про підвищену небезпечність кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила⁸; передбачена законом, притаманна частині кримінальних правопорушень певного виду суттєва обставина, що відображає типовий, значно змінений порівняно з основним складом кримінального правопорушення ступінь суспільної небезпечності вчиненого й особи винного та вплив на законодавчу оцінку вчиненого й міру відповідальності⁹; впливає на обсяг відповідальності та покарання, є засобом диференціації, але не індивідуалізації покарання; є інструментом у руках законодавця, а не судді тощо. Кваліфікуюча ознака, поряд з іншими кримінально-правовими засобами, виконує функцію диференціації кримінальної відповідальності, встановлюючи нові, підвищені порівняно з передбаченими санкціями за кримінальне правопорушення з основним складом межі типового покарання¹⁰.

---

⁵ Вереша Р. В. Суб'єктивні елементи підстави кримінальної відповідальності: підручник. Київ: Атіка, 2006. С. 139.

⁶ Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини: монографія. Харків: СПД-ФО Мальцев О. В., 2005. С. 163.

⁷ Литвин О. П. Злочини проти життя: навч. посіб. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2002. С. 23.

⁸ Борисов В. И., Куц В. Н. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации. Харьков: НПКФ «Консум», 1995. С. 8.

⁹ Гуторова Н. О. Проблеми вдосконалення кваліфікуючих ознак злочинів у сфері господарської діяльності. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності*: матер. наук.-практ. конференції / ред. кол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Харків: «Кроссрууд», 2006. С. 48.

¹⁰ Марін О. К. Окремі теоретичні основи аналізу системи ознак, що кваліфікують злочин. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матер. XII регіон. наук.-практ. конф., 9–10 лютого

За визначенням І. М. Наконечної, кваліфікуючі ознаки – «це передбачені у диспозиціях частин статей Особливої частини КК України ознаки, що разом з ознаками основного складу характеризують кваліфікований (особливо кваліфікований) склад злочину, підвищують ступінь суспільної небезпеки злочину та особи, що його вчинила, впливають на кваліфікацію, посилюють покарання та виконують функцію диференціації кримінальної відповідальності»¹¹.

Мармура О. З. стверджує, що ознаками, що кваліфікують злочин, є прямо вказані в КК ознаки складу злочину, які є узагальненим позначенням обставин вчинення злочину, що змінюють ступінь його суспільної небезпеки порівняно з відображеним в основному складі злочину, впливають на кваліфікацію, змінюють інтенсивність караності через створення нової санкції, є додатковими до ознак основного складу злочину та мають імперативний характер¹².

Проаналізувавши висловлені у науковій літературі позиції щодо розуміння кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення, дослідивши поняття і структуру складу кримінального правопорушення та конкретних його видів вважаємо за можливе сформулювати певні міркування щодо розуміння правової природи, поняття та характеристик ознаки, що обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення (кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення).

Для з'ясування правової природи та визначення поняття необхідно виявити суттєві ознаки, що притаманні кваліфікуючій ознаці складу кримінального правопорушення. Оскільки істотні ознаки формуються на

2006 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. С. 366.

¹¹ Наконечна І. М. Поняття кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складу злочину. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 313–317.

¹² Мармура О. З. Ознаки, що кваліфікують злочин: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 24.

двох рівнях – родовому та видовому, то й визначення поняття та його ознак доцільно здійснювати на підставі встановлення роду та видової відмінності:

- кваліфікуюча ознака є *різновидом ознак* складу кримінального правопорушення, тобто поняття «кваліфікуюча ознака складу кримінального правопорушення» співвідноситься з поняттям «ознака елемента складу кримінального правопорушення» як «вид» та «рід». З етимологічної точки зору під ознакою розуміється риса, властивість, особливість чого-небудь; те, що вказує на що-небудь, свідчить про щось; показник, свідчення; предмет, зображення тощо, що є знаком, символом, емблемою чого-небудь¹³.

- кваліфікуючі ознаки *входять у систему ознак* елементів складу кримінального правопорушення і володіють всіма властивостями, притаманними таким знакам, а значить і самі становлять систему ознак, тобто володіють ознакою системності, завдяки чому диференціюють кримінально-правове регулювання (передбачення кримінально значимого діяння у кримінальному законі (кримінально-правовій нормі) з метою впорядкування суспільних відносин)¹⁴ та індивідуалізують кримінально-правовий вплив (відповідну реакцію держави, яка встановила кримінально-правову заборону, на порушення такої заборони, зокрема кваліфікацію та застосування заходів кримінально-правового впливу);

- кваліфікуючі ознаки можуть бути як *об'єктивного*, так і *суб'єктивного характеру*, оскільки будь-яке діяння особи, в тому числі й кримінально протиправне, містить в собі сукупність (єдність) як об'єктивних (зовнішніх, фізичних), так і суб'єктивних (внутрішніх, психічних) ознак;

- кваліфікуючі ознаки *характеризують конкретний елемент складу кримінального правопорушення*. Кваліфікуючими ознаками складу можуть бути лише ті ознаки, що безпосередньо стосуються вчиненого кримінального правопорушення, в тому числі й суб'єкта, який його вчинив. Оскільки ознаки

---

¹³ Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 23.10.2023).

¹⁴ Ус О. В. Концепція кримінально-правового регулювання. *Науково-практичний фаховий збірник наукових праць «Juris Europensis Scientia»*. 2022. № 4. С. 80.

елементів складу кримінального правопорушення містяться як в нормах (статтях) Загальної частини КК, так і в нормах (статтях) Особливої частини КК, то і кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення можуть слідувати як із приписів Загальної, так і з приписів Особливої частин КК;

- кваліфікуючі ознаки *притаманні конкретному складу кримінального правопорушення*, а можуть бути наявні при вчиненні будь-якого кримінального правопорушення або більшості з них. Водночас законодавець чітко передбачає конкретні кваліфікуючі ознаки саме для конкретного складу кримінального правопорушення. Так, наприклад, будь-яке умисне кримінальне правопорушення може бути вчинено у співучасті відповідною його формою, проте законодавець передбачив такі кваліфікуючі ознаки як: вчинення кримінального правопорушення групою осіб, вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою, вчинення кримінального правопорушення організованою групою лише у відповідних складах кримінальних правопорушень. Регламентація кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення залежить від системи відповідних чинників, що мають місце у конкретній історичний період (період часу): кримінально-правової політики, кримінального законотворення, кримінально-правової доктрини, юридичної практики щодо кримінальних проваджень та інших факторів;

- кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення мають *визначену спрямованість впливу*, а саме виступають критерієм диференціації кримінальної відповідальності, зокрема критерієм диференціації підстави кримінальної відповідальності – складу кримінального правопорушення, бо свідчать про підвищену тяжкість кримінального правопорушення. Відповідно до академічного тлумачного словника української мови диференціація (від лат. *differentia* – відмінність) – це поділ, розчленування,

розшарування будь-чого на окремі різномірні елементи¹⁵. Диференціація складу кримінального правопорушення – це врахування особливостей конкретного складу кримінального правопорушення, в якому типізовані ознаки (групи ознак) сформовані за приблизно однаковим ступенем впливу на тяжкість кримінального правопорушення, що дозволяє на певному рівні узагальнення з використанням різних прийомів законодавчої техніки забезпечити оптимальне кримінально-правове регулювання відповідних суспільних відносин. У загальнозмістовному значенні термін «підвищити» означає зробити більш вищим, суворим, посилити щось; збільшувати кількість, розмір, тривалість тощо чого-небудь; збільшувати, посилювати вияв чого-небудь¹⁶. Вважаємо, що питання про те як відбувається підвищення тяжкості кримінального правопорушення має теоретичну та практичну значимість, оскільки це, в свою чергу, виключить випадки необґрунтованого віднесення окремих ознак до категорії кваліфікуючих або, навпаки, виключить їх безпідставне не передбачення у КК. Крім того, кожна з кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення має свій ступінь підвищення тяжкості, що в кожному разі впливає на вирішення питання про регламентацію її у диспозиції відповідної частини статті Особливої частини КК та передбачення відповідного виду та розміру покарання у санкції;

- кваліфікуючі ознаки обов'язково повинні бути *безпосередньо передбачені у диспозиції кримінально-правової норми* (частині (пункті частини) статті Особливої частини КК), на відміну від основних (конститутивних) ознак, що можуть бути як прямо зазначені у диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК, так і виходити з її змісту, бути латентними (для встановлення змісту яких потребується застосування різних видів тлумачення приписів закону про кримінальну відповідальність);

---

¹⁵ Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 23.10.2023).

¹⁶ Там само.

- кваліфікуючі ознаки, змінюючи (підвищуючи) тяжкість кримінального правопорушення порівняно з основним (конституційним) складом кримінального правопорушення, *впливають на кваліфікацію* кримінального правопорушення, оскільки потребують кваліфікації за частиною статті Особливої частини КК, що передбачає більш тяжке кримінальне правопорушення порівняно з основним його складом. Якщо у формулі кваліфікації є посилання на частину другу, третю, четверту тощо статті Особливої частини КК, то можна констатувати, що вчинено кваліфікований склад кримінального правопорушення (склад кримінального правопорушення з кваліфікуючою ознакою), окрім випадків, якщо у наведених частинах статті Особливої частини КК не передбачено новий самостійний склад кримінального правопорушення. Оскільки юридичною підставою кваліфікації кримінального правопорушення є склад кримінального правопорушення, то кваліфікуюча ознака, будучи ознакою елемента складу кримінального правопорушення, впливає на кваліфікацію вчиненого. Водночас слід зазначити, що відсутність хоча б однієї з основних (конститутивних) ознак складу кримінального правопорушення свідчить про відсутність і складу кримінального правопорушення в діянні особи в цілому, тобто виключає кваліфікацію вчиненого як кримінальне правопорушення за конкретною статтею (частиною статті) Особливої частини КК. Не встановлення ж кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення не виключає наявності в діянні суб'єкта основного (конститутивного) складу кримінального правопорушення;

- кваліфікуючі ознаки є *узагальненим* позначенням ознак, що характеризують склад кримінального правопорушення певного виду за ступенем тяжкості, порівняно з основним (конституційним) складом кримінального правопорушення;

- кваліфікуючі ознаки, змінюючи (підвищуючи) тяжкість кримінального правопорушення порівняно з основним (конституційним) складом кримінального правопорушення, *обтяжують відповідальність*;

- як ознаки складу кримінального правопорушення кваліфікуючі ознаки мають свої *особливості*, володіють відповідними специфічними характеристиками. Специфіка кваліфікуючих ознак полягає в тому, що вони не мають самостійного кримінально-правового значення, а мають похідне (вторинне, додаткове) значення. Оцінювати кваліфікуючі ознаки та враховувати їх при кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення можна лише в тому разі, якщо наявні всі основні (конститутивні) ознаки конкретного складу кримінального правопорушення;

- кваліфікуючі ознаки разом з іншими ознаками складу кримінального правопорушення визначають (обумовлюють) суспільну небезпечність, кримінальну протиправність, винність та караність вчиненого особою діяння. Водночас слід зауважити, що самостійно, окремо, відірвано від основних (конституційних) ознак складу кримінального правопорушення кваліфікуючі ознаки не зумовлюють визнання діяння як кримінально протиправного (встановлення у вчиненому складу кримінального правопорушення), а лише впливають на його тяжкість, на диференціацію кримінальної відповідальності;

- кваліфікуючі ознаки мають *обов'язковий* характер у разі їх встановлення у вчиненому суб'єктом діянні. Якщо у вчиненому кримінальному правопорушенні наявні не лише основні (конститутивні) ознаки складу кримінального правопорушення, але й хоча б одна чи декілька кваліфікуючих ознак складу, то їх врахування при кваліфікації є обов'язковим без жодних виключень (незалежно від характеру вчиненого діяння чи суб'єкта, що вчинив кримінальне правопорушення), на відміну від обставин, що обтяжують покарання;

- передбачення кваліфікуючої ознаки складу кримінального правопорушення зумовлює регламентацію (виникнення) нового складу кримінального правопорушення – кваліфікованого складу кримінального правопорушення, який регламентується окремою частиною статті Особливої частини КК;

- кваліфікуючі ознаки обумовлюють відмежування кваліфікованого складу кримінального правопорушення від основного (загальної від спеціальної кримінально-правової норми), одного кримінального правопорушення від іншого, кваліфікованого складу кримінального правопорушення від сукупності кримінальних правопорушень тощо. Як вірно зазначає Л. П. Брич, кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення не можуть слугувати для відмежування між складами кримінальних і адміністративних правопорушень через те, що, завдяки тому, що в них виражений підвищений ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, що містить такий кваліфікований склад, порівняно з тим кримінальним правопорушенням, що відповідає основному складу, їхнє призначення – розмежовувати основні і кваліфіковані складу кримінальних правопорушень¹⁷;

- віднесення конкретних ознак до кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення обумовлено конструкцією складу кримінального правопорушення та змістом і особливостями конститутивних (основних) ознак складу кримінального правопорушення.

Таким чином, *кваліфікуюча ознака складу кримінального правопорушення* – це безпосередньо передбачена кримінальним законом (диспозицією частини статті Особливої частини КК) і притаманна кримінальним правопорушенням конкретного виду ознака елемента складу кримінального правопорушення об'єктивного та/або суб'єктивного

---

¹⁷ Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 107.

характеру, що має узагальнюючий (типізований) характер, яку суд вставив та зобов'язаний врахувати при кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення на додаток до основних (конститутивних) ознак складу кримінального правопорушення, що має визначену спрямованість впливу, бо свідчить про підвищення тяжкості кримінального правопорушення і тим самим є підставою для законодавчої регламентації зміни виду та розміру покарання у відповідній санкції порівняно з основним складом кримінального правопорушення (є підставою для диференціації кримінальної відповідальності).

Відсутність у кримінально-правовій доктрині єдності поглядів щодо правової природи та визначення поняття «кваліфікуюча ознака складу кримінального правопорушення» обумовила й дискусії щодо питання, яке найменування найкращим чином відображає сутність і специфіку такої ознаки.

У науковій літературі використовується різні терміни для позначення ознаки, що досліджується: «кваліфікуюча ознака» складу кримінального правопорушення; «ознака, що кваліфікує злочин (кримінальне правопорушення)»¹⁸; «ознака складу злочину, що змінює ступінь тяжкості злочину»¹⁹, «обтяжуюча обставина»²⁰, «обтяжуюча ознака»²¹, «ознака, що обтяжує відповідальність» тощо.

Більшість дослідників використовують поняття «кваліфікуюча ознака» складу кримінального правопорушення. Окремі вчені стверджують, що у кримінальному праві існують два види ознак, що обтяжують відповідальність особи: перші є ознаками конкретного складу кримінального

---

¹⁸ Мармура О. З. Поняття ознак, що кваліфікують злочин. *Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ*. Серія юридичні науки. 2011. № 2. С. 297–306.

¹⁹ Проект Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 23.10.2023).

²⁰ Ільїна О. В. Обтяжуючі обставини в механізмі утворення кваліфікованих складів злочинів. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*, 2012. С. 196–198.

²¹ Мірошніченко Н. А. Конструкція складу злочину та її значення для кваліфікації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. № 22. С. 841.

правопорушення, що впливають на його кваліфікацію, другі – мають значення для призначення покарання особі, що вчинила кримінальне правопорушення.

Навряд чи переконливою є позиція щодо визнання зазначених ознак, такими, що «обтяжують суспільну небезпечність діяння», бо виходячи з ознак, регламентованих у кримінальному законі, можна дійти висновку, що не всі ознаки характеризують суспільну небезпечність (тяжкість) діяння, а стосуються, наприклад, суб'єкта кримінального правопорушення (приміром, вчинення кримінального правопорушення повторно (ч. 2 ст. 185 КК) або особою, раніше судимою за це кримінальне правопорушення (ч. 3 ст. 296 КК) тощо).

Запропонований у кримінально-правовій літературі термін «ознаки, що кваліфікують злочин» (кримінальне правопорушення) теж має свої вади. Кваліфікація є складною, багатоаспектною, логіко-емпіричною, функціональною, пізнавальною діяльністю, що характеризується як динамікою, так і статикою, і являє відповідну процедуру, що визначається як багатозначністю самого терміна «кваліфікація», так і різноманітністю її проявів. Кваліфікація – це правозастосовна, нормативно регламентована, розумова, інтелектуальна, пізнавальна діяльність, мисленнєвий процес, що відбувається у свідомості особи і пов'язаний з вирішенням конкретного завдання – надання кримінально-правової оцінки кримінальному юридичному факту на підставі кримінально-правових норм, що містяться у статтях Загальної та Особливої частин КК²². Кваліфікувати – означає здійснювати діяльність щодо кваліфікації (кримінально-правової оцінки кримінального юридичного факту), яку проводять суб'єкти кваліфікації, і в жодному разі не самі ознаки складу кримінального правопорушення.

---

²² Ус О. В. Кваліфікація в кримінальному праві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2020. С. 6, 15.

Доцільно звернути увагу, що у законодавстві використовується термін «кваліфікаційна ознака», що характеризує основні (конститутивні) ознаки складу кримінального правопорушення. Так, відповідно до п. 4.9.5 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6 при експертизі тілесних ушкоджень у висновках експерта (акті) повинно бути відображено «ступінь тяжкості тілесних ушкоджень із зазначенням кваліфікаційної ознаки – небезпека для життя, розлад здоров'я, стійка втрата загальної працездатності тощо»²³.

Слід зазначити, що у науковій літературі для позначення кваліфікуючих ознак використовується термін «обставини», а саме «кваліфікуюча обставина» чи «обставина, що кваліфікує кримінальне правопорушення (злочин)». Визнавати зазначені ознаки обставинами, теж не зовсім вірно. Так, відповідно до академічного тлумачного словника української мови «ознака – це риса, властивість, особливість кого-, чого-небудь»²⁴, «обставина – це явище, подія, факт і т. ін., що пов'язані з чим-небудь, супроводять або викликають що-небудь, впливають на щось; сукупність умов, у яких що-небудь відбувається»²⁵. Зауважимо, що ці терміни не є тотожними ні за змістом, ні за значенням. Обставина має фактичний характер, і тому обставинами слід називати об'єктивно існуючі, фактичні обставини вчиненого кримінального правопорушення.

На нашу думку, термінологічне позначення повинно базуватися на сутнісній, істотній властивості (характеристиці) ознаки, що досліджується. Обраний термін повинен обґрунтовано відтворювати відповідне йому суворе визначення поняття та його кримінально-правове значення, відповідати змісту та обсягу поняття. Системоутворюючою, істотною ознакою

---

²³ Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

²⁴ Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 23.10.2023).

²⁵ Там само.

«кваліфікуючої ознаки» є те, що вона є ознакою складу кримінального правопорушення, володіє всіма рисами, властивостями, які притаманні ознакам складу кримінального правопорушення як родовому поняттю, та має свою специфіку, з урахуванням особливостей, притаманних цьому видовому поняттю, що характеризує її похідне, імперативне, додаткове, уточнююче значення. Тобто така ознака є спеціальною (додатковою) ознакою складу кримінального правопорушення, яка може бути наявна на додаток до основних (конститутивних) ознак його складу і характеризується тим, що вона *обтяжує відповідальність і впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення*. Цей термін показує абстрактний, узагальнений характер ознаки, що передбачається на законодавчому рівні при диференціації кримінальної відповідальності, специфіка якої полягає у визначеній спрямованості впливу, її функціональному призначенні, є підставою для кваліфікації та диференціації засобів кримінально-правового впливу. Водночас у зв'язку з поширенням як у доктрині кримінального права, так і у правозастосовній практиці поняття «кваліфікуюча ознака» складу кримінального правопорушення вважаємо недоцільно поки виключати її як із наукового, так і з правозастосовного обігу.

Список використаних джерел

1. Вирок Полтавського апеляційного суду від 18 травня 2022 р. (справа № 547/368/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104376726> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Вирок Вінницького апеляційного суду від 11 лютого 2022 р. (справа № 144/721/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103101355> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Ухвала Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 27 лютого 2019 р. (справа № 743/367/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80144526> (дата звернення: 23.10.2023).
4. Ухвала Южноукраїнського міського суду Миколаївської області від 15 березня 2019 р. (справа № 486/1880/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80516165> (дата звернення: 23.10.2023).
5. Орловський Р. С. Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою та організованою групою як кваліфікуюча ознака

конкретного складу злочину. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 4–5 квіт. 2014 р. Дніпропетровськ: ГО «Прав. світ», 2014. С. 124–126.

6. Гуторова Н. О. Проблеми вдосконалення кваліфікуючих ознак злочинів у сфері господарської діяльності. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності*: матер. наук.-практ. конференції / ред. кол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Харків: «Кроссрод», 2006. С. 47–50.

7. Вереша Р. В. Суб'єктивні елементи підстави кримінальної відповідальності: підручник. Київ: Атіка, 2006. 740 с.

8. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини: монографія. Харків: СПД-ФО Мальцев О. В., 2005. 221 с.

9. Литвин О. П. Злочини проти життя: навч. посіб. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2002. 232 с.

10. Борисов В. И., Куц В. Н. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации. Харьков: НПКФ «Консум», 1995. 104 с.

11. Марін О. К. Окремі теоретичні основи аналізу системи ознак, що кваліфікують злочин. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матер. XII регіон. наук.-практ. конф., 9–10 лютого 2006 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. С. 366–369.

12. Наконечна І. М. Поняття кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складу злочину. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 313–317.

13. Мармура О. З. Ознаки, що кваліфікують злочин: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 280 с.

14. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 23.10.2023).

15. Ус О. В. Концепція кримінально-правового регулювання. *Науково-практичний фаховий збірник наукових праць «Juris Europensis Scientia»*. 2022. № 4. С. 75–81.

16. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.

17. Мармура О. З. Поняття ознак, що кваліфікують злочин. *Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ*. Серія юридичні науки. 2011. № 2. С. 297–306.

18. Проект Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 23.10.2023).

19. Ільїна О. В. Обтяжуючі обставини в механізмі утворення кваліфікованих складів злочинів. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 196–198.

20. Мірошниченко Н. А. Конструкція складу злочину та її значення для кваліфікації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. № 22. С. 841–844.

21. Ус О. В. Кваліфікація в кримінальному праві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2020. 46 с.

22. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

REFERENCES

1. Vyrok Poltavskoho apeliatsiinoho sudu vid 18 travnia 2022 r. (sprava №547/368/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104376726> (data zvernennia: 23.10.2023).

2. Vyrok Vinnytskoho apeliatsiinoho sudu vid 11 liutoho 2022 r. (sprava № 144/721/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103101355> (data zvernennia: 23.10.2023).

3. Ukhvala Ripkynskoho raionnoho sudu Chernihivskoi oblasti vid 27 liutoho 2019 r. (sprava № 743/367/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80144526> (data zvernennia: 23.10.2023).

4. Ukhvala Yuzhnoukrainskoho miskoho sudu Mykolaivskoi oblasti vid 15 bereznia 2019 r. (sprava № 486/1880/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80516165> (data zvernennia: 23.10.2023).

5. Orlovskiy, R.S. (2014). Vchynennia zlochynu hrupoiu osib, hrupoiu osib za poperednoiu zmovoio ta orhanizovanoiu hrupoiu yak kvalifikuiucha oznaka konkretnoho skladu zlochynu. *Aktualni pytannia ta problemy pravovoho rehuliuвання suspilnykh vidnosyn: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, m. Dnipropetrovsk, 4–5 kvit. 2014 r. Dnipropetrovsk: HO «Prav. svit», 124–126 [in Ukrainian].

6. Hutorova, N.O. (2006). Problemy vdoskonalennia kvalifikuiuchykh oznak zlochyniv u sferi hospodarskoi diialnosti. *Vidpovidalnist za zlochyny u sferi hospodarskoi diialnosti: mater. nauk.-prakt. konferentsii / red. kol.: V. V. Stashys (holov. red.) ta in.* Kharkiv: «Krossroud», 47–50 [in Ukrainian].

7. Veresha, R.V. (2006). Subiektyvni elementy pidstavy kryminalnoi vidpovidalnosti. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

8. Volodina, O.O. (2005). Kryminalna vidpovidalnist za vykradennia liudyny. Kharkiv: SPD-FO Maltsev O.V. [in Ukrainian].

9. Lytvyn, O.P. (2002). Zlochyny proty zhyttia. Kyiv: Vyd-vo Yevrop. un-tu [in Ukrainian].

10. Borysov, V.Y., & Kuts, V.N. (1995). Prestupleniya protyv zhyzny y zdorovia: voprosy kvalyfykatsyy. Kharkov: NPKF «Konsum» [in Russian].

11. Marin, O.K. (2006). Okremi teoretychni osnovy analizu systemy oznak, shcho kvalifikuiut zlochyn. *Problemy derzhavotvorennia i zakhystu prav liudyny v Ukraini: mater. XII rehion. nauk.-prakt. konf.*, 9–10 liutoho 2006 r. Lviv: Yurydychnyi fakultet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka, 366–369 [in Ukrainian].
12. Nakonechna, I.M. (2013). Poniattia kvalifikuiuchykh (osoblyvo kvalifikuiuchykh) oznak skladu zlochynu. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 4, 313–317 [in Ukrainian].
13. Marmura, O.Z. (2019). Oznaky, shcho kvalifikuiut zlochyn. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
14. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/> (data zvernennia: 23.10.2023) [in Ukrainian].
15. Us, O.V. (2022). Kontsepsiia kryminalno-pravovoho rehuliuвання. *Naukovo-praktychnyi fakhovyi zbirnyk naukovykh prats «Juris Europensis Scientia»*, 4, 75–81 [in Ukrainian].
16. Brych, L.P. (2013). Teoriia rozmezhuvannia skladiv zlochyniv. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
17. Marmura, O.Z. (2011). Poniattia oznak, shcho kvalifikuiut zlochyn. *Naukovyi visnyk Lvivskoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia yurydychni nauky*, 2, 297–306 [in Ukrainian].
18. Proekt Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (data zvernennia: 23.10.2023).
19. Iliina, O.V. (2012). Obtiashuiuchi obstavyny v mekhanizmi utvorennia kvalifikovanykh skladiv zlochyniv. *Teoretychni ta prykladni problemy kryminalnoho prava Ukrainy: materialy II mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Luhansk: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka, 196–198 [in Ukrainian].
20. Mirosnychenko, N.A. (2004). Konstruktsiia skladu zlochynu ta yii znachennia dlia kvalifikatsii. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 22, 841–844 [in Ukrainian].
21. Us, O.V. (2020). Kvalifikatsiia v kryminalnomu pravi Ukrainy. *PhD thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
22. Pravyła sudovo-medychnoho vyznachennia stupenia tiazhkosti tilesnykh uskodzhen, zatverdzeni nakazom MOZ Ukrainy vid 17 sichnia 1995 r. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (data zvernennia: 23.10.2023).

Us O. V. A sign that aggravates responsibility and affects the qualification of a criminal offense: legal nature and concept

The relevance of the research topic is due to the complexity of the problem of differentiation of criminal law regulation and individualization of criminal law influence, which necessitates the need for scientific development and clarification of the legal nature, concept, terminological designation and functional purpose of a sign that burdens responsibility and affects the qualification of a criminal offense

(qualifying signs). General scientific and special methods of scientific research, chosen taking into account the subject, goal and tasks of scientific work, determined the achievement of a scientific result.

The legal nature of the sign that burdens responsibility and affects the qualification of a criminal offense has been established. The positions expressed in the criminal law literature, which is devoted both to the question of the composition of a criminal offense and to the study of individual compositions of criminal offenses, regarding the understanding of the essence of such a sign and its concept are analyzed. The meaning of the concept of "a sign that burdens responsibility and affects the qualification of a criminal offense" has been clarified. On the basis of the conducted research, the main properties (characteristics) of the sign that burdens responsibility and affects the qualification of a criminal offense have been clarified and formulated. The names of the characteristics under investigation proposed in the scientific literature were analyzed. A proposal has been made regarding the terminological designation of a sign that burdens responsibility and affects the qualification of a criminal offense.

The research will serve as a scientific basis for the further resolution of both complex debatable issues of criminal law doctrine regarding the issue of the composition of a criminal offense, as well as the practice of criminal law regulation (legislation) and the criminal law qualification of offenses provided for by the qualified composition of criminal offenses.

Key words: *composition of a criminal offense (crime); a sign that burdens responsibility and affects the qualification of a criminal offense; qualifying sign; legal nature, concept, meaning, term, differentiation.*

УДК 343.22

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292386>

М. В. Шепітько,

докт. юрид. наук, проф.,
професор кафедри кримінального права
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
провідний науковий співробітник
НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЄС ТА УКРАЇНІ

Розвиток штучного інтелекту та його значна роль в економічних та соціальних відносинах, війні та кіберзагрози, які ним породжуються вказують на актуальність дослідження даної проблеми. Україна як жертва російської широкомасштабної воєнної агресії в 2022 р. є зацікавленою у регулюванні даної сфери з метою нейтралізації загроз в воєнному та кіберпросторах.

Дослідження впровадження, використання та відповідальності штучного інтелекту в Європейському Союзі може надати вектори кримінальної відповідальності фізичних (операторів), юридичних осіб (заводів і постачальників), а також держав, які реалізують їх у мирний або воєнний час із злочинною (терористичною) метою. Важливим у цьому дослідженні стає питання можливого впровадження штучного інтелекту як інструменту діяльності органів кримінальної юстиції. Європейська комісія, враховуючи зростання застосування ШІ в Європейському Союзі, сформулювала в 2018 р. його визначення. Україна також в 2020 р. прийняла Концепцію розвитку штучного інтелекту. Однак очевидним стає факт гармонізації законодавства ЄС та України в цій сфері.

Робота Європейської комісії щодо штучного інтелекту втілюється в Стратегію штучного інтелекту для Європи на 2018 р. (2018 AI Strategy for Europe), білу книгу щодо штучного інтелекту на 2020 р. (White Paper on AI) і нещодавно оновлений скоординований план щодо штучного інтелекту. Також триває підготовка закону про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act).

Аналіз нормативної бази та позицій щодо впровадження, використання та відповідальності штучного інтелекту вказують на такі тенденції: 1) використання штучного інтелекту в Європейському Союзі стає регульованою сферою, що формує права, обов'язки та відповідальність учасників; 2) застосування штучного інтелекту в органах кримінальної юстиції зазнає суттєвих обмежень та заборон; 3) відповідальність за застосування штучного інтелекту та за небезпечні наслідки, які ним

можуть бути спричинені, покладається на фізичних та юридичних осіб, а також держав, в чийх інтересах він застосовується.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальна політика, кримінальна юстиція, інформаційна безпека, цифрова безпека, штучний інтелект.

Українська національна група Міжнародної асоціації карного права (далі – МАКП) прийняла участь в науковому циклі (2019–2024), що завершується Конгресом «Штучний інтелект та кримінальна юстиція» 26–28 червня 2024 р. в Парижі (Франція). МАКП наполягає, що «кримінальне право – у найширшому сенсі – більше не може ігнорувати штучний інтелект (далі – ШІ) та пов’язані з ним проблеми. Глибокі роздуми про те, чи, якою мірою та за яких умов сумісне використання систем ШІ в кримінальному судочинстві з основними принципами наших систем, більше не можна відкладати»¹.

Враховуючи розвиток ШІ, зростаючу роль в економічних та соціальних відносинах, воєнні та кіберзагрози, актуальність дослідження даної проблеми тільки зросла². В Україні, яка стала жертвою російської широкомасштабної воєнної агресії в 2022 р., дана проблема є однією з найбільш актуальних через використання елементів штучного інтелекту з метою нейтралізації загроз в воєнному та кіберпросторах. Тому звіти, сформовані Українською національною групою МАКП в 2022 р.³, відіграли важливу роль у формуванні кримінальної політики в сфері застосування ШІ та будуть відображені в Резолюції на Конгресі МАКП 2024 р. в Парижі.

Такі підходи до вирішення цієї проблеми можуть надати вектори кримінальної відповідальності фізичних (операторів), юридичних осіб

---

¹ Сайт Міжнародної асоціації карного права. URL: <https://www.penal.org/en/information>.

² Див.: RIDP – Revue Internationale de Droit Pénal. Artificial Intelligence, Big Data and Automated Decision-Making in Criminal Justice. Vol. 92. January 2022.

³ Див. напр.: Shepitko M., Senatorova O., Zadoia K., Ponomarenko Yu. International Criminal Law Perspectives on Artificial Intelligence in Ukraine: between the War and Legal Reformation. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. No 2(18). С. 35–51; Karchevskiy M., Radutniy O. Artificial Intelligence in Ukrainian Traditional Categories of Criminal Law. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. No 1(19). С. 1–25.

(заводів і постачальників), а також держав, які реалізують їх у мирний або воєнний час із злочинною (терористичною) метою. Також постає питання самої можливості впровадження ШІ як інструментів діяльності органів кримінальної юстиції.

Слід зазначити, що ще у 2018 р. Європейська комісія, враховуючи зростання застосування ШІ в Європейському Союзі, сформулювала його визначення: *«ШІ відноситься до систем, розроблених людьми, які, отримавши складну мету, діє у фізичному або цифровому світі, сприймаючи своє оточення, інтерпретуючи зібрані структуровані або неструктуровані дані, обґрунтовуючи знання, отримані з цих даних, і вирішуючи, найкращі дії (відповідно до попередньо визначених параметрів) для досягнення поставленої мети. Системи ШІ також можуть бути розроблені таким чином, щоб навчитися адаптувати свою поведінку, аналізуючи, як їхні попередні дії впливають на середовище. Як наукова дисципліна ШІ включає кілька підходів і методів, таких як машинне навчання (конкретними прикладами якого є глибоке навчання та навчання з підкріпленням), машинне мислення (що включає планування, календарне планування, відтворення знань та пояснення, пошук і оптимізацію) і робототехніка (яка включає контроль, сприйняття, датчики та виконавчі механізми, а також інтеграцію всіх інших методів у кіберфізичні системи)»⁴.*

12 лютого 2019 р. Європейський Парламент прийняв резолюцію про всеосяжну європейську промислову політику в галузі штучного інтелекту та робототехніки (2018/2088(INI)). У цій резолюції він зазначив, що «вітає ініціативу Комісії зі створення Групи експертів з відповідальності та нових технологій з метою надання ЄС досвіду в галузі застосування Директиви про відповідальність за продукцію (16) до традиційних продуктів, нових технологій та нових проблем суспільства (формування Директиви про

---

⁴ High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. A definition of AI: Main capabilities and scientific disciplines. European Commission. Brussels, 2018. P. 7.

відповідальність за продукцію) та надання допомоги ЄС у розробці принципів, які можуть бути керівними принципами для можливої адаптації застосовного законодавства на рівні ЄС та національного рівня, що стосується нових технологій (формування нових технологій); проте шкодує, що в ході цього законодавчого органу не було висунуто жодної законодавчої пропозиції, що затримує оновлення правил відповідальності на рівні ЄС та загрожує правовій визначеності у всьому ЄС у цій галузі як для торговців, так і для споживачів; зазначає, що *інженери ШІ або компанії, які їх наймають, повинні нести відповідальність за соціальний, екологічний та медичний вплив, який системи ШІ або робототехніка можуть вплинути на сьогодення та майбутні покоління* (п. 131–133)⁵.

Такий підхід Європейського Парламенту демонструє заклик до відповідального використання ШІ в Європі та необхідності регулювання даної сфери в найближчому майбутньому. Слід відзначити, що європейські органи влади здійснили велику роботу в регулюванні ШІ, яка найближчим часом, з врахуванням європейського вектору розвитку, стане актуальною і в Україні.

Так, робота Європейської комісії щодо штучного інтелекту втілилася в Стратегію ШІ для Європи на 2018 р. (2018 AI Strategy for Europe), білу книгу щодо ШІ на 2020 р. (White Paper on AI) і нещодавно оновлений скоординований план щодо ШІ. У квітні 2021 р. Комісія оприлюднила законодавчу пропозицію щодо закону про ШІ (Artificial Intelligence Act). Пропозиція передбачає класифікацію систем ШІ на основі ризиків. Системи ШІ для правосуддя та правоохоронних органів вважаються «підвищеними ризиками» і повинні відповідати суворим вимогам (оцінка відповідності, прозорість, людський нагляд). Рада також визнала конкретні вимоги до фундаментальних прав, які виникають у зв'язку з використанням штучного

---

⁵ Сайт Європейського Парламенту. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0081_EN.html?redirect.

інтелекту в правоохоронних органах, наголошуючи при цьому на потенціалі штучного інтелекту покращити запобігання злочинам, розслідування та судові переслідування. У своїх висновках щодо внутрішньої безпеки від грудня 2020 р. Рада поставила мету, згідно з якою до 2025 р. правоохоронні органи повинні мати можливість використовувати технології ШІ у своїй повсякденній роботі «за умови дотримання чітких гарантій». Щодо штучного інтелекту в секторі юстиції Рада виступає за необхідність прийняття рішень людьми та наголошує на необхідності ефективних засобів правового захисту для забезпечення права на справедливий суд, презумпції невинуватості та права на захист⁶.

У проєкті нового закону про ШІ (Artificail Intelligence Act), який на сьогодні обговорюється, Європейський Парламент планує змінити регулювання даної сфери, в тому числі визначити заборонені практики. Так, розділ II (ст. 5) запропонованого проєкту закону чітко забороняє шкідливі практики ШІ, які вважаються явною загрозою безпеці, засобам існування та правам людей через «неприйнятний ризик», який вони створюють. Відповідно, буде заборонено розміщувати на ринку, вводити в послуги або використовувати в ЄС:

- усі системи, які використовують шкідливі маніпулятивні «підсвідомі» техніки;
- усі системи, які використовують певні вразливі групи (фізичні або психічні вади);
- усі системи, що використовуються органами державної влади або від їх імені для цілей соціального оцінювання;
- системи віддаленої біометричної ідентифікації в реальному часі в загальнодоступних місцях для цілей правоохоронних органів, за винятком обмеженої кількості випадків».

---

⁶ Voronova S. Artificial intelligence in criminal law. European Parliament. Plenary – October I 2021. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698039/EPRS_ATA\(2021\)698039_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698039/EPRS_ATA(2021)698039_EN.pdf).

Надалі в ст. 6 названого проєкту закону про ШІ згадуються системи ШІ «високого ризику», які «створюють негативний вплив на безпеку людей або їхні основні права. Проєкт закону розрізняє дві категорії систем ШІ «високого ризику»:

1) системи, які використовуються як компонент безпеки продукту або підпадають під дію законодавства ЄС про гармонізацію здоров'я та безпеки (наприклад, іграшки, авіація, автомобілі, медичні пристрої, ліфти).

2) системи, розгорнуті у восьми конкретних сферах, визначених у Додатку III, які Комісія може оновлювати за необхідності шляхом делегованих актів (ст. 7):

- біометрична ідентифікація та категоризація фізичних осіб;
- управління та експлуатація критичної інфраструктури;
- освіта та професійна підготовка;
- працевлаштування, управління працівниками та доступ до самозайнятості;
- доступ і користування основними приватними та державними послугами та перевагами;
- правозастосування;
- управління міграцією, притулком та прикордонним контролем;
- відправлення правосуддя та демократичні процеси»⁷.

Сам факт підготовки такого проєкту закону вказує на те, що сфера впровадження та застосування ШІ в Європейському Союзі стає жорстко регульованою та такою, що забороняє або суттєво обмежує застосування ШІ, включаючи сферу кримінальної юстиції. Слід звернути увагу, що

---

⁷ Artificial Intelligence act. European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI\(2021\)698792_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI(2021)698792_EN.pdf).

європейська позиція зводиться до особистої відповідальності інженерів ШІ та юридичних осіб, які їх наймають⁸.

Відповідно до застосування ШІ у воєнний час, Європейський Парламент наголосив, що «автономне прийняття рішень не повинно звільняти людей від відповідальності і що люди повинні нести кінцеву відповідальність за процеси прийняття рішень, щоб можна було визначити людину, відповідальну за прийняття рішення; ...при використанні ШІ у військовому контексті держави-члени, сторони конфлікту та окремі особи повинні у будь-який час виконувати свої зобов'язання відповідно до застосовного міжнародного права та брати на себе відповідальність за дії, що впливають із використання таких систем; ...за будь-яких обставин очікувані, випадкові чи небажані дії та наслідки систем, що ґрунтуються на ШІ, повинні розглядатися як відповідальність держав-членів, сторін конфлікту та окремих осіб» (пп. 8–10)⁹.

В резолюції Європейського Парламенту «ШІ в кримінальному праві та його застосування в поліції та судовій владі в кримінальних цілях» вказується на серйозні побоювання щодо самої можливості використання або неправильного використання систем ШІ. Зокрема, зазначається, що «багато алгоритмічних технологій ідентифікації, які зараз використовуються, непропорційно неправильно ідентифікують і неправильно класифікують і, отже, завдають шкоди особам за ознакою раси, особам, які належать до певних етнічних спільнот, ЛГБТІ, дітям і людям похилого віку, а також жінкам... Слід докласти значних зусиль, щоб уникнути автоматизованої дискримінації та упередженості, і вони закликали до того, щоб гарантії проти

---

⁸ Саме тому позиції інтригуючі позиції окремих дослідників щодо можливості визнання ШІ як суб'єкта кримінального правопорушення поки, що не отримують свого підтвердження в тенденціях регулювання ШІ та встановлення відповідальності за його застосування в окремих сферах. Див. напр., Радутний О. Е. Штучний інтелект як суб'єкт злочину. *Інформація та право*. 4(23)/2017. С. 106–115. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/14_5.pdf.

⁹ European Parliament resolution of 20 January 2021 on artificial intelligence: questions of interpretation and application of international law in so far as the EU is affected in the areas of civil and military uses and of state authority outside the scope of criminal justice (2020/2013(INI)). European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0009_EN.html.

зловживання технологіями штучного інтелекту правоохоронними та судовими органами також регулювалися однаково по всьому Союзу... Члени закликали дотримуватися принципу обережності в усіх застосуваннях ШІ в правоохоронних органах і наголосили, що *в судових і правоохоронних органах рішення, яке має юридичну чи подібну силу, завжди має прийматися людиною, яка може нести відповідальність за рішення...* Парламент закликав *назавжди заборонити використання автоматизованого аналізу та/або розпізнавання в загальнодоступних місцях інших людських особливостей, таких як хода, відбитки пальців, ДНК, голос та інші біометричні та поведінкові сигнали. Він також закликав заборонити використання приватних баз даних розпізнавання облич* (таких як система Clearview AI)... Члени закликали до мораторію на розгортання правоохоронних систем розпізнавання облич для цілей ідентифікації, якщо вони не використовуються лише для ідентифікації жертв злочинів, доки технічні стандарти не будуть вважатися такими, що повністю поважають основні права»¹⁰.

Цей заклик Європейського Парламенту поступово знайшов своє відображення і в проєкті закону щодо ШІ, де вже пропонується «заборонити використання систем біометричної ідентифікації в ЄС як для використання в режимі реального часу, так і для *ex-post* використання (за винятком випадків серйозних злочинів і досудового уповноваження на *ex-post* використання), а не лише для використання в режимі реального часу, як запропоновано Комісією. Крім того, Парламент хоче заборонити всі системи біометричної категоризації з використанням чутливих характеристик (наприклад, стать, раса, етнічна приналежність, статус громадянства, релігія, політична орієнтація); інтелектуальні поліцейські системи (на основі профілювання, місцезнаходження або минулої злочинної поведінки); системи розпізнавання

---

¹⁰ Artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters 2020/2016(INI). European Parliament. URL: <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/printficheglobal.pdf?id=710029&l=en>.

емоцій (використовуються в правоохоронних органах, прикордонній службі, на робочому місці та в навчальних закладах); і системи ШІ, які використовують невідбиркове збирання біометричних даних із соціальних мереж або записів із камер відеоспостереження для створення баз даних розпізнавання облич»¹¹.

Аналіз нормативної бази та позицій щодо впровадження, використання та відповідальності ШІ вказують на наступні тенденції: 1) використання ШІ в Європейському Союзі стає регульованою сферою, що формує права, обов'язки та відповідальність учасників; 2) застосування ШІ в органах кримінальної юстиції зазнає суттєвих обмежень та заборон; 3) відповідальність, в тому числі кримінальна, за застосування ШІ та за небезпечні наслідки, які ним можуть бути спричинені, покладається на фізичних та юридичних осіб, а також держав, в чиїх інтересах застосовується ШІ.

Україна знаходиться тільки на початкових спробах регулювання застосування ШІ. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. була схвалена Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. У цій концепції надається визначення ШІ: *«організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань»*. Очевидним стає те, що дане визначення не дає розуміння ШІ, його ролі в науці та технологіях. Також визначення ШІ, надане у вказаній

---

¹¹ Artificial Intelligence act. European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI\(2021\)698792_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI(2021)698792_EN.pdf).

концепції, не відповідає визначенню ШІ, яке надається в Європейському Союзі.

Цікавим також є те, що концепція не вказує шляхи регулювання сфер, в яких може бути застосований ШІ, а формулює завдання, які можуть бути вирішені за допомогою ШІ в сферах освіти і професійного навчання, науки, економіки, кібербезпеки, інформаційної безпеки, оборони, публічного управління, правового регулювання та етики, а також правосуддя. Разом із цим в даній концепції не підіймалися питання обмежень та заборон на використання ШІ в Україні, а також принципів відповідальності за застосування ШІ та наслідки, які системи ШІ можуть спричинити.

У даній Концепції розвитку ШІ в Україні в сфері правосуддя слід забезпечити виконання таких завдань:

- подальший розвиток вже існуючих технологій у сфері правосуддя (Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, Електронний суд, Єдиний реєстр досудових розслідувань тощо);
- впровадження консультативних програм на основі ШІ, які відкриють доступ до юридичної консультації широким верствам населення;
- попередження суспільно небезпечних явищ шляхом аналізу наявних даних за допомогою ШІ;
- визначення необхідних заходів ресоціалізації засуджених шляхом проведення аналізу наявних даних за допомогою технологій ШІ;
- винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій ШІ, стану дотримання законодавства та судової практики.

Аналіз сформованих в Україні завдань навіть в одній сфері правосуддя демонструє відсутність єдиного погляду в Україні та ЄС на регулювання ШІ. В ситуації коли в ЄС наголошується на особистому прийнятті рішень в сфері

правосуддя, в Україні проголошується постановлення судових рішень у справах «незначної складності». Так само, розвиток існуючих технологій в сфері правосуддя в Україні ймовірно включає окремі елементи ШІ, однак за своєю суттю такими не можуть вважатися. Разом із цим проблеми використання ШІ під час збирання даних та аналізу ознак людини оперативними органами, органами кримінальної юстиції, судово-експертними інституціями взагалі ігнорується. Тому перспективною та необхідною видається гармонізація законодавства України та Європейського Союзу з метою наближення європейських стандартів, забезпечення прав особи, унеможливлення їх порушення та дискримінації за будь-якою ознакою.

Також перспективним стає регулювання проблем кримінальної відповідальності за застосування ШІ (за умови заборони його застосування) та за небезпечні наслідки (які ним можуть бути спричинені). На нашу думку, це питання має бути врегульоване в чинному КК України або в перспективі в новому КК України¹² (в Загальній та Особливій частинах) через встановлення кримінальної відповідальності фізичних та юридичних осіб, які здійснили таку розробку системи ШІ. Також логічним стане встановлення кримінальної відповідальності за порушення заборони на використання ШІ в окремих сферах, що призводить до тяжких наслідків.

Список використаних джерел

1. Проект нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.
2. Радутний О. Е. Штучний інтелект як суб'єкт злочину. *Інформація та право*. 2017. 4(23). С. 106–115. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/14_5.pdf.
3. Сайт Європейського Парламенту. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0081_EN.html?redirect.

---

¹² Див.: проект нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

4. Сайт Міжнародної асоціації карного права. URL: <https://www.penal.org/en/information>.
5. Artificial Intelligence act. European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI\(2021\)698792_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI(2021)698792_EN.pdf).
6. Artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters 2020/2016(INI). European Parliament. URL: <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/printficheglobal.pdf?id=710029&l=en>.
7. European Parliament resolution of 20 January 2021 on artificial intelligence: questions of interpretation and application of international law in so far as the EU is affected in the areas of civil and military uses and of state authority outside the scope of criminal justice (2020/2013(INI)). European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0009_EN.html.
8. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence. A definition of AI: Main capabilities and scientific disciplines. European Commission. Brussels, 2018. P. 7.
9. Karchevskiy M., Radutniy O. Artificial Intelligence in Ukrainian Traditional Categories of Criminal Law. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. No 1(19). С. 1–25.
10. RIDP – Revue Internationale de Droit Pénal. Artificial Intelligence, Big Data and Automated Decision-Making in Criminal Justice, Vol. 92. January 2022.
11. Shepitko M., Senatorova O., Zadoia K., Ponomarenko Yu. International Criminal Law Perspectives on Artificial Intelligence in Ukraine: between the War and Legal Reformation. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. No 2(18). С. 35–51.
12. Voronova S. Artificial intelligence in criminal law. European Parliament. Plenary – October I 2021. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698039/EPRS_ATA\(2021\)698039_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698039/EPRS_ATA(2021)698039_EN.pdf).

REFERENCES

1. Proiekt novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> [in Ukrainian].
2. Radutnyi, O. E. (2017) Shtuchnyi intelekt yak subiekt zlochynu. *Informatsiia ta pravo*, 4(23), 106–115. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/14_5.pdf [in Ukrainian].
3. Sait Yevropeiskoho Parlamentu. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0081_EN.html?redirect [in Ukrainian].
4. Sait Mizhnarodnoi asotsiatsii karnoho prava. URL: <https://www.penal.org/en/information> [in Ukrainian].

5. Artificial Intelligence act. European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI\(2021\)698792_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI(2021)698792_EN.pdf) [in English].
6. Artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters 2020/2016(INI). European Parliament. URL: <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/printficheglobal.pdf?id=710029&l=en> [in English].
7. European Parliament resolution of 20 January 2021 on artificial intelligence: questions of interpretation and application of international law in so far as the EU is affected in the areas of civil and military uses and of state authority outside the scope of criminal justice (2020/2013(INI)). European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0009_EN.html [in English].
8. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence (2018). A definition of AI: Main capabilities and scientific disciplines. European Commission. Brussels. P. 7. [in English].
9. Karchevskiy, M., & Radutniy, O. (2023) Artificial Intelligence in Ukrainian Traditional Categories of Criminal Law. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 1(19), 1–25 [in English].
10. RIDP (2022) – Revue Internationale de Droit Pénal. Artificial Intelligence, Big Data and Automated Decision-Making in Criminal Justice, Vol. 92. January 2022 [in English].
11. Shepitko, M., Senatorova, O., Zadoia, K., & Ponomarenko, Yu. (2022) International Criminal Law Perspectives on Artificial Intelligence in Ukraine: between the War and Legal Reformation. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 2(18), 35–51 [in English].
12. Voronova, S. (2021) Artificial intelligence in criminal law. European Parliament. Plenary – October I 2021. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698039/EPRS_ATA\(2021\)698039_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698039/EPRS_ATA(2021)698039_EN.pdf) [in English].

Shepitko M. V. Prospects for the introduction, usage and responsibility of artificial intelligence in the EU and Ukraine

The development of artificial intelligence and its significant role in economic and social relations, military and cyber threats generated by it indicate the urgency of researching this problem. Ukraine, as a victim of russian large-scale military aggression in 2022, is interested in regulating this area in order to neutralize threats in military and cyberspace.

The study of the introduction, usage and responsibility of artificial intelligence in the European Union can provide vectors of criminal responsibility of individuals, legal entities, as well as states that implement them in peacetime or wartime with a criminal (terrorist) purpose. An important issue in this study is the

possible implementation of artificial intelligence as a tool for criminal justice agencies. The European Commission, taking into account the growing use of artificial intelligence in the European Union, formulated its definition in 2018. In 2020, Ukraine also adopted the Concept of the Development of Artificial Intelligence. However, the fact of harmonization of the legislation of the EU and Ukraine in this area becomes obvious.

The European Commission's work on artificial intelligence is reflected in the 2018 AI Strategy for Europe, the 2020 White Paper on AI and the recently updated Coordinated Plan on Artificial Intelligence. The preparation of the Artificial Intelligence Act is also underway.

Analysis of the regulatory framework and positions regarding the implementation, usage and responsibility of artificial intelligence indicate the following trends: 1) the use of artificial intelligence in the European Union is becoming a regulated area that shapes the rights, duties and responsibilities of participants; 2) the usage of artificial intelligence in criminal justice agencies is subject to significant restrictions and prohibitions; 3) responsibility for the use of artificial intelligence and for the dangerous consequences that may be caused by it rests with individuals and legal entities, as well as states, in whose interests it is used.

Key words: *criminal liability, criminal policy, criminal justice, information security, digital security, artificial intelligence.*

УДК 343.24

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292344>

Олександр Дудоров,
докт. юрид. наук, проф.,
заслужений діяч науки і техніки
України, професор кафедри
кримінально-правової політики та
кримінального права навчально-
наукового інституту права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ)
Євген Письменський,
докт. юрид. наук, проф.,
завідувач кафедри поліцейської
діяльності Луганського навчально-
наукового інституту імені Е. О.
Дідоренка Донецького державного
університету внутрішніх справ
(м. Івано-Франківськ)

**ПРИЗНАЧЕННЯ ДОДАТКОВОГО ПОКАРАННЯ
У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНУ
ПОСАДУ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
ОСОБИ, ЯКА ВІДПОВІДНУ ПОСАДУ НЕ ОБІЙМАЄ АБО
ВІДПОВІДНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НЕ ЗАЙМАЄТЬСЯ
(АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ)**

Статтю присвячено проблемі призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певних посад або не займалися певною діяльністю.

*Проаналізовано правові позиції, сформульовані об'єднаними палатами Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постановках від 4 вересня 2023 р., щодо зазначеної проблеми. Зроблено висновок про помилковість обстоюваного Верховним Судом підходу, за яким покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може призначатися незалежно від того, чи обвинувачений обіймав певну посаду або займався певною діяльністю на час вчинення кримінального правопорушення. На основі здобутків науки кримінального права та з огляду на принцип верховенства права запропоновано в інший спосіб тлумачити КК України, а саме наголошується на тому, що *de lege lata* призначення відповідного додаткового покарання особам, які на момент вчинення*

кримінального правопорушення не обіймали певних посад або не займалися певною діяльністю, повинно виключатися.

Водночас констатовано, що розглядувана проблема заслуговує на якнайшвидше розв'язання на законодавчому рівні. З огляду на потребу посилення профілактичного впливу позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю *de lege ferenda* слід чітко унормувати можливість застосування цього заходу як щодо тих осіб, які на момент вчинення кримінального правопорушення обіймали певні посади або займалися певною діяльністю, так і щодо тих, хто відповідних посад не обіймав або відповідною діяльністю не займався.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, кримінальне правопорушення, принципи кримінального права, верховенство права, рівність перед законом, санкція, додаткове покарання, призначення покарання, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Постановка проблеми. Нюанси кримінально-правової кваліфікації, інші проблеми Кримінального кодексу України (далі – КК) значною мірою втрачають сенс, якщо за вчинене кримінальне правопорушення не призначається справедливе, адекватне покарання або якщо призначене покарання не виконується або виконується неналежним чином. Тому наукова обґрунтованість побудови санкції кримінально-правової норми має не менше значення, ніж правильне конструювання її диспозиції. Водночас не варто забувати про те, що інститут покарання невідривно пов'язаний із «спорідненим» інститутом призначення покарання, адже можна сконструювати близькі до ідеальних санкції, а практика їх застосування з різних причин може стати такою, що від ідеалів не залишиться і сліду.

4 вересня 2023 р. об'єднані палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ККС ВС) ухвалила два рішення у різних кримінальних справах, які, однак, стосуються розв'язання спільного питання: чи є можливим (правомірним) призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (якщо воно передбачене санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК) тим особам, які на момент вчинення кримінального

правопорушення не обіймали певних посад або не займалися певною діяльністю? З огляду на відсутність однакових позицій з цього питання (включаючи практику ККС ВС), воно очікувано утворило предмет касаційного розгляду.

У першій справі особу було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 156 КК, до покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з навчанням та вихованням дітей, або займатися діяльністю, пов'язаною з роботою з дітьми, на строк 3 роки. Однак суд апеляційної інстанції скасував призначення цього додаткового покарання з огляду на те, що обвинувачений не мав і не має відповідної освіти, пов'язаної з можливістю заняття діяльністю, пов'язаною з навчанням та вихованням дітей, і взагалі не працює¹.

В іншій справі особу було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК, до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки без позбавлення права керувати транспортними засобами. Апеляційний суд погодився з таким рішенням і підтвердив слушність відмови від призначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами особі, яка не мала таких прав². При цьому на противагу попередній справі, рішення у якій містить мінімум обґрунтованих пояснень по суті розглядуваного питання, у цьому випадку судді ККС ВС продемонстрували більш аргументований підхід, що заслуговує на поглиблений науковий аналіз.

Показово, що в обох випадках ККС ВС зробив однаковий висновок, один з яких сформульований як ціле – він є більш загальним та універсальним («Висновок щодо застосування ст. 55 КК»³), а інший як

---

¹ Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 вересня 2023 р. у справі № 404/2081/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688> (дата звернення: 12.11.2023).

² Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 вересня 2023 р. у справі № 702/301/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396675> (дата звернення: 12.11.2023).

³ Згідно з положеннями ст. 55 КК у випадку, коли санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК передбачено можливість призначення особі додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, суд, визнаючи особу винуватою у вчиненні

частина – стосується лише випадків вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 і ст. 286-1 КК («Висновок щодо правозастосування положень статей 55, 286, 286-1 КК»⁴). Якщо спробувати змістовно поєднати ці висновки (бо ціле поглинає частину), то питання про призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певних посад або не займалися певною діяльністю, на переконання суддів ККС ВС, має розв'язуватися таким чином: це додаткове покарання може призначатися незважаючи на те, чи обвинувачений обіймав певну посаду або займався певною діяльністю на час вчинення кримінального правопорушення.

Зроблений висновок видається суперечливим, і, хоч його поява зумовлена наявністю певної прогалини у ст. 55 КК, присвяченій покаранню у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, спосіб, у який відбулося усунення такої прогалини, не може вважатися вдалим, порушує проблему його правильності, відповідності базовим принципам кримінального права і справжньому змісту КК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення фахової літератури показує, що аналізована проблема не має свого однозначного вирішення і в колі теоретиків. До того ж можна стверджувати, що станом на сьогодні вона не є повністю вивченою. У цьому аспекті передусім заслуговують на увагу публікації Р. Бабанли, В. Бурдіна, М. В'юника, З. Загинеї-Заболотенко, Ш. Давлатова, О. Матюшенко, Т. Михайліченко, Н. Орловської, Ю. Пономаренка, Д. Шияна. Водночас праці зазначених авторів зачіпають

відповідного кримінального правопорушення, має право призначити таке додаткове покарання незалежно від того, чи обвинувачений обіймав певну посаду або займався певною діяльністю на час вчинення кримінального правопорушення.

⁴ Особі, яку визнано винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого відповідною частиною статей 286, 286-1 КК, суд може призначити додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами незалежно від того, чи мала така особа на момент вчинення кримінального правопорушення отримане у передбаченому законом порядку посвідчення на право керування транспортними засобами.

розглядуване питання частково і, до того ж, не враховують появу згаданих правових позицій ККС ВС⁵. Винятком є стаття В. Тютюгіна, у якій розгорнутому критичному аналізу піддаються як відповідні законодавчі новели, так і судова практика, у межах якої права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю позбавляються особи, які цього права не мали, або це покарання призначається особі, посади яких чи діяльність, якою вони займалися, жодним чином не була пов'язана із вчиненням кримінальним правопорушенням⁶. Проте, оскільки законодавство і судова практика використані в статті В. Тютюгіна станом на 15 травня 2023 р., постанови об'єднаних палат ККС ВС від 4 вересня 2023 р. вчений так само не досліджував. Отже, проблема передбачених законом меж призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю потребує подальших наукових розвідок з тим, щоб забезпечити безпомилковість застосування ст. 55 КК України в контексті забезпечення справедливості кримінально-правового впливу.

Мета статті – із зверненням до актуальних правових позицій ККС ВС з'ясувати, чи передбачає КК можливість призначити покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певних посад або не займалися певною діяльністю; на цій основі визначити

---

⁵ Автори цих рядків як члени НКР при Верховному Суді підготували і спрямували до ККС ВС відповідні наукові висновки, які покладено в основу статті, пропонованої увазі читача. Щоправда, судді ККС ВС як у цих двох випадках, так і в багатьох інших кримінальних провадженнях при ухваленні своїх рішень, на жаль, не висвітлюють позиції членів НКР, не спираються на них.

Свого часу для того, щоб посилити значущість наукових висновків членів НКР, ми висунули пропозицію в рішеннях Верховного Суду України, ухвалюваних за результатами розгляду питання про неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь, фіксувати (щонайменше в стислому вигляді), хто з науковців і що написав з приводу тієї чи іншої кримінально-правової проблеми. Доречним у цьому разі був би і критичний аналіз міркувань вчених з боку суддів (див.: Дудоров О. О., Письменський Є. О. Проблеми встановлення виду умислу при кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (1–2 березня 2013 року, м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 35–37). Вважаємо, що ця пропозиція не втратила своєї актуальності дотепер.

⁶ Тютюгін В. І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1(19). С. 26–52.

напрями вдосконалення кримінального законодавства та забезпечення однакового і безпомилкового його застосування.

Виклад основного матеріалу. Як зауважено вище, ст. 55 КК не дає чіткої відповіді на питання про можливість (правомірність) призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певних посад або не займалися певною діяльністю. Однак відповідь на це питання є вкрай затребуваною у правозастосуванні. На сьогодні утворилася класична правова невизначеність, яку покликані були усунути постанови об'єднаних палат ККС ВС від 4 вересня 2023 р. і за якої звернення до різних способів і методів тлумачення чинного закону дає змогу зробити різні висновки щодо розв'язання тих чи інших питань його застосування. Тому не викликає жодних сумнівів необхідність встановити у спосіб внесення змін до ст. 55 КК категорії засуджених, на яких (не-)може поширюватися передбачений нею вид покарання⁷.

На період до законодавчого врегулювання досліджуваного питання варто підходити до його вирішення через тлумачення ст. 55 КК, здійснюване на засадах верховенства права, що відповідає, зокрема, ідеології правової рівності і справедливості. Ця ідеологія є ключовою для кримінального права, утворюючи основу, на якій має здійснюватися належний кримінально-правовий вплив, адекватний вчиненому кримінальному правопорушенню. Як резонно зазначив в одному зі своїх рішень Конституційний Суд України, справедливість – це одна з основних засад права; вона є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема в рівному юридичному масштабі

---

⁷ Для порівняння: зі ст. 54 КК чітко впливає право суду призначити покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу особі, яка на момент засудження має таке звання, ранг, чин або клас.

поведінки та пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню⁸.

Ознайомлення з «малоінформативною» ч. 1 ст. 55 КК⁹ може свідчити про правомірність призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю особі, яка на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймає певної посади чи не займається певною діяльністю. Принаймні таку можливість законодавець прямо (текстуально) не виключає. Із цього випливає позиція, згідно з якою суд вправі призначити додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, якщо воно передбачене санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК, особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певних посад або не займалися певною діяльністю.

Така логіка думок на тлі прогалини законодавчої регламентації відповідного питання вплинула на позицію суддів ККС ВС, які у першій справі вирішили, що ця неврегульованість означає відсутність законодавчих заборон чи обмежень призначати додаткове покарання, передбачене ст. 55 КК, тим особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певних посад чи не займалися певною діяльністю. Інакше, за твердженням суддів ККС ВС, не повною мірою реалізовуватиметься превентивна функція такого виду покарання. У другій справі судді ККС ВС констатували, що ні норми Загальної частини КК, ні ст. 286, ст. 286-1 КК не

---

⁸ Пп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 12.11.2023). Нагадаємо, що у цьому рішенні неконституційність ст. 69 КК у частині неможливості застосовувати її положень до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, Конституційний Суд України обґрунтував, зокрема, невідповідністю цієї кримінально-правової норми одному з принципів верховенства права – справедливості, а так само обмеженням дії принципів юридичної рівності громадян перед законом та індивідуалізації юридичної відповідальності.

⁹ На підставі ч. 2 ст. 55 КК позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене за відповідних умов й у випадках, коли воно не передбачене у санкції статті (частини статті) Особливої частини КК.

містять жодних застережень чи умов застосування додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами. Тобто реалізований той самий підхід, відповідно до якого відсутність обмежень щодо призначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами не виключає можливості його (покарання) призначення.

Висловлені позиції, що збігаються по суті, свідчать про їх невідповідність принципу законності у кримінальному праві, однією з вимог якого є неможливість призначення покарання без законних на те підстав (*nulla poena sine lege*). А цих підстав, вважаємо, не існує щодо осіб, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певні посади або не займалися певною діяльністю.

Привертають увагу такі міркування суддів ККС ВС, викладені за підсумками розгляду другої справи: унаслідок порушення особою, незалежно від наявності чи відсутності у неї посвідчення водія, правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту створюється реальна небезпека для життя і здоров'я інших осіб та спричиняється відповідна шкода, а тому додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами в таких випадках є необхідним з метою запобігання спричиненню такою особою шкоди здоров'ю чи навіть смерті іншим особам через порушення нею правил дорожнього руху в майбутньому, а також для дієвого впливу на сприйняття суспільством, зокрема іншими водіями. Підхід щодо неможливості призначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами особі, яка не отримувала посвідчення водія на право керування транспортними засобами, не відповідає засаді справедливості та принципу рівності всіх перед законом, а також нівелює попереджувальну мету покарання.

Зроблений висновок, попри свою слушність, заслуговує на підтримку, однак лише в контексті вдосконалення КК, у потребі чого не сумніваємося.

Водночас викладений підхід є неприйнятним *de lege lata*, з огляду на такі аргументи.

З огляду на зміст ст. 55 КК, додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене незалежно від того, чи містить це покарання санкція певної статті (частини статті) Особливої частини КК. У ч. 1 його ст. 55 ідеться про загальні строки (межі) призначення такого покарання, орієнтовані на всі випадки її застосування – як на типові (відповідно до санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК)¹⁰, так і на нетипові (коли ця санкція відповідного покарання не передбачає). Частина 2 ст. 55 КК, установлюючи низку умов (урахування обставин справи, включаючи характер кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю), регулює ці нетипові випадки, використовуючи зворот «суд визнає за неможливе збереження за особою права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю»¹¹. Як бачимо, відповідне покарання на підставі ч. 2 ст. 55 КК суд вправі призначити лише тому, хто на момент вчинення кримінального правопорушення обіймав певну посаду чи займався певною діяльністю.

Попри те, що відбитий підхід орієнтований на ситуації, коли санкція статті (частини статті) Особливої частини КК не передбачає розглядуваного виду покарання, він (підхід) за прийнятною тут аналогією має бути поширений і на типові випадки призначення цього покарання (якщо воно передбачене санкцією відповідної статті (частини статті) Особливої частини КК). Вважаємо, що зроблене у ч. 2 ст. 55 КК застереження про неможливість збереження права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має універсальний характер, впливаючи на всі випадки призначення цього

---

¹⁰ До типових із певною часткою умовності ми відносимо і випадки зазначені в абзацах 2–5 ч. 1 ст. 55 КК України.

¹¹ У юридичній літературі підкреслюється дискреційний характер норми, закріпленої у ч. 2 ст. 55 КК (див.: Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. С. 101–103).

покарання. На нашу думку, законодавець зважав на те, що позбавити відповідного права можна лише ту особу, яка це право має. Так само розмірковує В. Тютюгін, який зауважує, що «у системі покарань (п. 3 ст. 51, ст. 55 КК) передбачено не декілька, а лише один (єдиний, окремий, самостійний) вид покарання – позбавлення права, і тому умови (підстави) його застосування не можуть бути різними залежно від порядку його призначення»¹².

Щодо пропонованого нами у цьому разі звернення до ч. 2 ст. 55 КК за аналогією, то, незважаючи на те, що ч. 4 ст. 3 КК забороняє застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією, вважаємо за потрібне тлумачити це законодавче положення обмежувально. Аналогія кримінального закону як засіб подолання прогалин у ньому цілком може бути використана, якщо йдеться про положення Загальної частини; у такій ситуації принцип законності не порушується¹³.

Переконані в тому, що пропонований підхід максимально узгоджується з принципами рівності і справедливості, відповідаючи такій засаді, як верховенство права. Натомість обстоюване ККС ВС положення про призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, якщо воно передбачене санкцією

---

¹² Тютюгін В. І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1(19). С. 30.

¹³ У частині неприпустимості аналогії при застосуванні норм Особливої частини КК закріплена у ч. 4 ст. 3 КК України заборона як така, що «органічно» вписується у зміст принципу «*nullum crimen sine lege*», заслуговує на схвалення (бо кримінальна протиправність та аналогія закону – поняття-антиподи). Водночас ця заборона не враховує специфіку вирішення питань у межах Загальної частини КК. Недарма з приводу подібної імперативності, яка має місце в проекті нового КК України (ч. 3 його ст. 1.2.1), ми ставили для обговорення таке питання: якщо закон за аналогією щодо незастосування якогось із кримінально-правових засобів сприятиме досягненню соціальної справедливості, врегулюванню соціального конфлікту або недопущенню застосування необґрунтованого, безпідставного й невідповідного кримінально-правового засобу, то чому у цьому разі застосування аналогії закону слід виключати? (див.: Висновок національних експертів на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf> (дата звернення: 12.10.2023)). З урахуванням того, що застосування закону про кримінальну відповідальність не може зводитися лише до кримінально-правової оцінки діяння як кримінального правопорушення, неоднозначно оцінює імперативний зміст ч. 4 ст. 3 КК і С. Шапченко (див.: Шапченко С. Д. Новели первинної редакції Кримінального кодексу України 2001 року: окремі характеристики та загальні оцінки. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття» (29 квітня 2021 року)* / упоряд. А. А. Стрижевська, К. П. Задоя, Д. С. Птащенко, С. Д. Шапченко. Київ, 2021. С. 28–29).

відповідної частини статті Особливої частини КК України, тим особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певних посад чи не займалися певною діяльністю, є підстави визнати проявом нерівності перед кримінальним законом. Мається на увазі те, що одній категорії осіб (чий діяння кваліфіковані за статтями (частинами статей) Особливої частини КК, санкції яких не передбачають покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), воно не призначається у разі, якщо особа не має права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Щодо іншої категорії осіб (чий діяння кваліфіковані за статтями (частинами статей) Особливої частини КК, санкції яких передбачають покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю) така можливість не виключається. Однак як у першому, так і другому випадках має бути застосований однаковий підхід, що свідчив би про спільні засоби, які використовує законодавець для досягнення мети призначення покарання. І цей підхід на сьогодні відбитий у ч. 2 ст. 55 КК.

Протилежна позиція здатна спотворити уявлення про юридичну рівність у кримінальному праві. При цьому принцип рівності громадян перед законом є конституційною гарантією правового статусу особи, зокрема засудженої за вчинення кримінального правопорушення. Порушення цього принципу в розглядуваній ситуації вбачається у застосуванні диференційованого підходу до призначення відповідного додаткового покарання залежно від того, чи передбачає його санкція статті (частини статті) Особливої частини КК.

Для наочності своїх міркувань проілюструємо на прикладі зазначену вище нерівність, яка засвідчує несправедливість кримінально-правового впливу на правопорушника. Уявимо, що у двох випадках особи вчиняють транспортне правопорушення, пов'язане з керуванням транспортним засобом. У першому з них – це порушення особою, яка керує залізничним транспортом, правил безпеки руху, каране за ст. 276 КК, санкції якої не

передбачають додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а в другому – це порушення правил безпеки дорожнього руху особою, яка керує транспортним засобом, каране за ст. 286 КК, санкції якої натомість передбачають такий вид додаткового покарання (позбавлення права керувати транспортними засобами). За умови сприйняття відповідної позиції, яку ми не поділяємо, у першому випадку особу (на підставі ч. 2 ст. 55 КК) може бути позбавлено права керування залізничним транспортом лише у разі, якщо вона на момент призначення покарання мала таке право; у другому ж таке позбавлення не виключається навіть, якщо такого права особа не мала (покарання призначається, так би мовити, на перспективу).

Цілком очевидно, що змодельований нами приклад демонструє можливість нерівного (неоднакового) застосування аналізованого покарання. Отже, ст. 55 КК пропонуємо тлумачити таким чином, що у другому випадку особа може зазнати обмежень лише тоді, коли вона мала певне право¹⁴.

З огляду на викладене, привертає увагу те, що судді ККС ВС у межах другої справи (висновок у першій справі, ще раз наголосимо на цьому, не дістав належної аргументації) намагалися довести правильність свого рішення через звернення до того ж принципу верховенства права, аналогічно спираючись на принципи справедливості та рівності всіх громадян перед законом. Шкода, але застосування загалом правильного підходу до розв'язання досліджуваної проблеми, чомусь призвело до кардинально іншого (помилкового) рішення, яке, навпаки, потягне порушення однакових

---

¹⁴ Погоджуємось із суддею ККС ВС Н. Марчук, яка зауважила, що при призначенні додаткового покарання не можна позбавити особу права займатися певною діяльністю, якою вона не займалась на час вчинення злочину; ба більш: не можна робити цього наперед, про всяк випадок. Застосування у цьому кримінальному провадженні до засудженого (йшлося про безробітного, який вчинив шахрайство з фінансовими ресурсами) відповідного покарання не має нічого спільного з дотриманням рівності прав громадян перед законом з огляду на ст. 24 Конституції України, хоч саме про таку рівність – осіб, які обіймали посади чи займалися певною діяльністю, та осіб, які не обіймали певних посад чи не займалися певною діяльністю, – зазначено в постанові колегії суддів ККС ВС (див.: Окрема думка судді Н. Марчук до постанови Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 травня 2018 р. у справі №753/18479/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74342649> (дата звернення: 12.11.2023)).

засад призначення відповідного покарання і насправді не узгоджується із згаданими принципами.

Обстоюваний нами підхід відповідає як змісту глави 7 КВК України, що регламентує порядок виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю¹⁵, так і традиційному віднесенню позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю до категорії так званих спеціальних видів покарань. Воно «стосується лише тих осіб, які під час вчинення злочину обіймали посади чи займалися діяльністю, з якими цей злочин був пов'язаний»¹⁶. В іншому випадку порушувалася б логіка та єдність правової природи цього виду покарання¹⁷. Нагадаємо, що подібні роз'яснення наводились у пунктах 17 і 18 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання».

Передбачене ст. 55 КК позбавлення права як спеціальне покарання, призначається лише за наявності сукупності таких умов: 1) винна особа у встановленому законом порядку займалася певною діяльністю або обіймала певну посаду; 2) сутнісно вчинене кримінальне правопорушення пов'язане безпосередньо із тією діяльністю, яку здійснювала винна особа або тією посадою, яку особа обіймала; 3) особа винного та інші обставини справи свідчать про неможливість збереження за винною особою права на здійснення визначеного виду діяльності або обіймання певних посад¹⁸.

---

¹⁵ Якщо засуджений на момент набуття обвинувальним вироком чинності не займає жодної посади та не здійснює будь-якої діяльності, то приписи ч. 1 і 2 ст. 535 КПК України і ст. ст. 30–32 КВК України мають декларативний характер, а отже, обвинувальний вирок реально (об'єктивно) виконаний не може бути (див.: Павликівський В. І., Яценко А. М. Кримінальна відповідальність за різні прояви колабораціонізму: проблеми правозастосування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 42).

¹⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-ге вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 160.

¹⁷ Бурдін В. Деякі міркування щодо реформи покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (в контексті ст. 111-1 КК України). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2022. Вип. 74. С. 162.

¹⁸ Попович О. В., Томаш Л. В. Строковість позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: проблеми теорії та практики. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: Право. 2023. Вип. 15. Т. 2. С. 293.

Особливість спеціального покарання полягає в тому, що відповідне обмеження у реалізації прав та свобод особи зумовлене її спеціальним статусом. Вимога встановлення зв'язку між вчиненим кримінальним правопорушенням і посадою чи діяльністю, якою займалася особа, є підставою для призначення позбавлення права як додаткового покарання незалежно від того, чи передбачене воно в санкції статті (її частини)¹⁹. Одне з основних правообмежень, які становлять суть аналізованого покарання, В. Тютюгін влучно позначає як позбавлення конкретного суб'єктивного права – «права обіймати саме ту посаду або займатися саме тією діяльністю, яку він [засуджений] із законних підстав обіймав або якою займався під час вчинення кримінального правопорушення, а також пов'язаних з цим прав і можливостей... Якщо ж особа взагалі не мала такого права (не була ним наділена) або самовільно (протиправно) його присвоїла, призначення цього покарання виключається»²⁰. Якщо протилежний (алогічний) підхід поширити на інші покарання, то чому, наприклад, на підставі ст. 54 КК не позбавити військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу й особу, яка ними не наділена, але може претендувати на набуття такого статусу у майбутньому? «...такий підхід до окреслення у вирокі характеру і кола тих правообмежень, які складають зміст правової заборони у разі призначення цього покарання, може призвести до правового свавілля, бо не виправдано і безмежно розширює межі судової дискреції, негативним наслідком чого може стати порушення принципу правової визначеності»²¹.

Поділяє викладену логіку міркувань Н. Орловська, яка переконує в тому, що коли відсутній зв'язок між кримінальними правопорушеннями та службовим становищем суб'єкта або зайняттям ним певною діяльністю,

---

¹⁹ В'юник М. В. Спеціальні види покарань за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. С. 8, 73–74, 27, 176.

²⁰ Тютюгін В. І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1(17). С. 185, 190.

²¹ Тютюгін В. І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1(19). С. 35–37.

немає підстав для призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання²². Суголосно висловлюється Д. Шиян: «Обіймання певної посади або здійснення певної діяльності обов'язково повинні мати юридичні підстави на момент вчинення злочину»²³. Дослідник резонно зауважує, що термін «припинення права» найліпше відображає зміст відповідного виду покарання, оскільки припинити можна лише ті права, якими особа володіла законно. Якщо вона не мала відповідних прав, то нічого і припиняти. Термін «позбавлення» прав більш ширший: охоплює припинення прав та позбавлення можливості набуття такого права в подальшому. Тому недоцільно особу позбавляти права в майбутньому, якщо вона такого права не мала в реальності. Наприклад, вчиняється злочин, передбачений ст. 286 КК, особою, яка не мала права керувати транспортним засобом. Позбавити цю особу такого права неможливо, оскільки відсутня основна підстава призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – вчинення злочину з використанням обійманої посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю²⁴.

При вирішенні досліджуваного питання пропонуємо брати до уваги і ту обставину, що чинна редакція ст. 55 КК сформульована таким чином, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, не в змозі (навіть за допомогою «вузьких» фахівців) однозначно передбачити заходи можливого кримінально-правового реагування щодо неї. Це свідчить про неналежну якість законодавства, а отже, усі сумніви на підставі ст. 62 Конституції України і засади верховенства права, складником якої є принцип правової

---

²² Орловська Н. А. Проблеми позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в контексті пеналізації колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 73, 74.

²³ Шиян Д. С. Проблема правових підстав призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2014. № 1. С. 193.

²⁴ Шиян Д. С. Проблема змісту позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 3. С. 214.

визначеності, можуть усуватися судами на користь особи, у нашій ситуації – на користь положення про неможливість (неправомірність) призначення покарання у виді обіймати певні посади або займатися певною діяльністю тому, хто на момент вчинення кримінального правопорушення не мав такого права.

De lege ferenda покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю вважаємо за доречне призначати незалежно від того, чи мала особа під час вчинення кримінального правопорушення, а так само на момент засудження право, якого її позбавляють. І якщо для запобігання кримінального правопорушення (один зі складників мети покарання) потрібно позбавити особу права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю «на перспективу», то це покарання з його чітко вираженою превенцією повинно поширюватися на всі категорії осіб – як на тих, хто на момент вчинення кримінального правопорушення був пов'язаний з тією чи іншою посадою/родом діяльності, так і на осіб, які лише гіпотетично можуть обійняти відповідну посаду або зайнятись відповідною діяльністю.

Внесення відповідних змін до ст. 55 КК дасть змогу належним чином індивідуалізувати покарання; як наслідок забезпечуватиметься адекватний кримінально-правовий вплив на правопорушника. Принагідно буде встановлена можливість однаково реагувати на кримінальні правопорушення, запобігання яким є можливим у спосіб обмеження в обійманні певних посад або зайнятті певними видами діяльності (незалежно від того, чи певна посада або вид діяльності були використані при вчиненні кримінального правопорушення, або можуть бути використані в майбутньому). Адже основне призначення аналізованого виду покарання – яскраво виражена превенція: воно спеціально зорієнтоване на досягнення мети запобігти вчиненню засудженим нових кримінальних правопорушень, і ця обставина диктує необхідність його застосування у всіх випадках, коли

існує ймовірність вчинення кримінальних правопорушень за посадою (з використанням обійманої посади) або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю. Як слушно стверджує В. Тютюгін, суть розглядуваного покарання полягає не стільки у звільненні особи з посади або у припиненні діяльності, з якими було пов'язано вчинення кримінального правопорушення, скільки в позбавленні засудженої особи самої можливості протиправного використання таких посад чи діяльності в подальшому (у будь-якому разі на строк, визначений вироком суду)²⁵.

Попри загалом наше критичне ставлення до втіленої у проєкті нового КК України ідеї мінімалізму покарань²⁶, вважаємо, що віднесення обмеження права обіймати певні посади і здійснювати певні види діяльності до відмінних від покарань кримінально-правових засобів, а саме до засобів безпеки, спрямованих головним чином на превенцію (пп. 1, 4 ч. 3 ст. 3.6.3)²⁷ сприятиме задовільному розв'язанню аналізованої проблеми²⁸.

На перспективності подібної зміни «кримінально-правового статусу» позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю наголошують: а) З. Загинею-Заболотенко, яка справедливо критикує санкції ч. 1 і ч. 2 ст. 111-1 КК: фактично покарання у виді позбавлення права, яке безальтернативно передбачено цими санкціями, є покаранням «на майбутнє», виступає своєрідним люстраційним заходом; особа, яка не обіймає певних посад і не займається певною діяльністю, пов'язаною з вчиненням

---

²⁵ Тютюгін В. І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1(17). С. 188.

²⁶ Висновок національних експертів на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf> (дата звернення: 12.11.2023).

²⁷ Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 14.10.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 12.11.2023).

²⁸ На переконання Ю. Пономаренка, для того, щоб певний правовий засіб міг бути визнаний видом покарання, його правообмежувальний зміст повинен мати каральні, а не лише превентивні властивості. І при цьому його каральні властивості повинні превалювати над превентивними. З огляду на сказане і деякі інші слушні міркування, висувається пропозиція віднести позбавлення права обіймати ті посади або займатися тими видами діяльності, у зв'язку із зайняттям яких особа вчинила кримінальне правопорушення, до кримінально-правових засобів безпеки, вилучивши позбавлення права із системи покарань (див.: Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. С. 44–443, 569).

відповідних форм колабораційної діяльності, не може відчутти на собі тягар призначеного покарання у виді позбавлення права²⁹; б) Т. Михайліченко, яка, висловлюючи подібні критичні зауваження на адресу санкцій ст. 111-1 КК і поділяючи міркування В. Тютюгіна про те, що покарання, передбачене ст. 55 КК, істотно змінює правовий статус засудженого, спричиняє серйозні обмеження, які зменшують можливість його участі в тій чи іншій сфері суспільних відносин, схвально оцінює пропозицію розробників проєкту КК віднести позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю до відмінних від покарань засобів безпеки³⁰. «Альтернативною» (бо так само вирішує розглянуту проблему) може вважатись пропозиція В. Бурдіна викласти в новій редакції ст. 55 КК, зазначивши в ній, що таке покарання, як обмеження у правах полягає в забороні протягом визначеного судом строку можливості реалізовувати засудженим свої політичні, трудові або цивільні права. Обмеження ж трудових прав засудженого запропоновано визначити як заборону здійснювати певні види діяльності або займати певні посади на підставі трудового договору або контракту³¹.

---

²⁹ Загиней-Заболотенко З. А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за вчинення злочинів проти основ національної безпеки («і шуку кинули – у річку»). *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні*: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2022. С. 91–98; Загиней-Заболотенко З. А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за окремі форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 479–482.

Аналогічні критичні міркування можуть бути віднесені і до включення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю до змісту санкцій як додаткового обов'язкового покарання (чч. 3–8 ст. 111-1, ст. 111-2 КК). Як наслідок, після відбуття основного покарання у вигляді позбавлення волі жодний правообмежувальний вплив на особу об'єктивно не здійснюється (див.: Орловська Н. А. Проблеми позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в контексті пеналізації колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 73).

³⁰ Михайліченко Т. О. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як безальтернативне основне покарання. *Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми»*. 26 травня 2023 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 102–107.

³¹ Бурдін В. Деякі міркування щодо реформи покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (в контексті ст. 111-1 КК України). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2022. Вип. 74. С. 163–164.

Висновок. У ч. 1 ст. 55 КК безпосередньо не встановлено обмежень щодо призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (якщо воно передбачене санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК України) особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певних посад і не займалися певною діяльністю. Однак тлумачення ст. 55 КК, яке уможливорює призначення цього покарання у розглядуваній ситуації (відбите й у правових позиціях об'єднаних палат ККС ВС), є підстави визнати неузгодженим з верховенством права і, зокрема, таким, що порушує рівність і справедливість, оскільки (залежно від того, чи передбачений відповідний вид покарання у санкції) позбавляє можливості здійснювати однаковий кримінально-правовий вплив на осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з певною посадою або зайняттям певною діяльністю. Отже, за змістом ст. 55 КК України має виключатись призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, якщо воно передбачене санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК, особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певних посад і не займалися певною діяльністю.

Щоправда, станом на сьогодні зроблений висновок (альтернативний сформульованим правовим позиціям ККС ВС) не видається за можливе запропонувати для практики правозастосування, оскільки відповідно до ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду, інші суди враховують при застосуванні таких норм права.

КК (ст. 55) має бути змінений так, щоб передбачити можливість призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю для зазначених випадків. Відповідні зміни є очікуваними і зумовлюються потребою більш ефективної реалізації

такого складника мети покарання, як запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Прийнятний варіант розв'язання проблеми – надання позбавленню права статусу відмінного від покарання засобу безпеки, як це і передбачає проєкт нового КК України.

Список використаних джерел

1. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 488 с.
2. Бурдін В. Деякі міркування щодо реформи покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (в контексті ст. 111-1 КК України). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2022. Вип. 74. С. 156–165.
3. Висновок національних експертів на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf> (дата звернення: 12.11.2023).
4. В'юник М. В. Спеціальні види покарань за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. 238 с.
5. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Проблеми встановлення виду умислу при кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (1–2 березня 2013 року, м. Івано-Франківськ)*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 33–37.
6. Загинеї-Заболотенко З. А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за вчинення злочинів проти основ національної безпеки («і шуку кинули – у річку»). *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р.* / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2022. С. 91–98.
7. Загинеї-Заболотенко З. А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за окремі форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 479–482.
8. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 14.10.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 12.11.2023).

9. Михайліченко Т. О. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як безальтернативне основне покарання. *Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми». 26 травня 2023 р., Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2023. С. 102–107.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

11. Окрема думка судді Н. Марчук до постанови Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 травня 2018 р. у справі №753/18479/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74342649> (дата звернення: 12.11.2023).

12. Орловська Н. А. Проблеми позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в контексті пеналізації колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 71–76.

13. Павликівський В. І., Яценко А. М. Кримінальна відповідальність за різні прояви колабораціонізму: проблеми правозастосування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 31–50.

14. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.

15. Попович О. В., Томаш Л. В. Строковість позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: проблеми теорії та практики. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: Право. 2023. Вип. 15. Т. 2. С. 291–298.

16. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 вересня 2023 р. у справі № 404/2081/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688> (дата звернення: 12.11.2023).

17. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 вересня 2023 р. у справі № 702/301/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396675> (дата звернення: 12.11.2023).

18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

19. Тютюгін В. І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1(17). С. 184–212.

20. Тютюгін В. І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1(19). С. 26–52.

21. Шапченко С. Д. Новели первинної редакції Кримінального кодексу України 2001 року: окремі характеристики та загальні оцінки. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття» (29 квітня 2021 року) / упоряд. А. А. Стрижевська, К. П. Задоя, Д. С. Птащенко, С. Д. Шапченко*. Київ, 2021. С. 26–34.

22. Шиян Д. С. Проблема змісту позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2013. № 3. С. 211–218.

23. Шиян Д. С. Проблема правових підстав призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2014. № 1. С. 188–195.

REFERENCES

1. Babanly, R. (2019). *Pryznachennia pokarannia v Ukraini: teoretyko-prykladni zasady* [Sentencing in Ukraine: Theoretical and Applied Foundations]. Chernihiv: Desna Polihraf [in Ukrainian].

2. Burdin, V. (2022). *Deiaki mirkuvannia shchodo reformy pokarannia u vyhliadi pozbavlennia prava obiimaty pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu (v konteksti st. 111-1 KK Ukrainy)* [Some considerations concerning the reformation of deprivation of right to hold certain offices or to undertake certain activity punishment (in the context of article 111-1 of the CC of Ukraine)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya yurydychna*, 74, 156–165 [in Ukrainian].

3. *Vysnovok natsionalnykh ekspertiv na proiekt Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (kontrolnyi tekst stanom na 30.01.2023 r.)*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf> [in Ukrainian].

4. V'iunyk, M. (2020). *Spetsialni vydy pokaran za kryminalnym pravom Ukrainy* [Special types of punishment under the criminal law of Ukraine]. *PhD thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

5. Dudorov, O., & Pysmensky, Ye. (2013). *Problemy vstanovlennia vydu umyslu pry kvalifikatsii zlochyniv proty zhyttia ta zdorov'ia osoby* [Problems of establishing the type of intent in the qualification of crimes against human life and health]. *Polityka v sferi borotby zi zlochynnistiu: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (1–2 bereznia 2013 roku, m. Ivano-Frankivsk)*.

Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka, 33–37 [in Ukrainian].

6. Zahynei-Zabolotenko, Z. (2022). Pozbavlennia prava obiimaty pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu yak osnovne pokarannia za vchynennia zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky («i shchuku kynuly – u richku») [Deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities as the main punishment for crimes against the foundations of national security ("and the pike was thrown into the river")]. *Kryminalno-pravovi vidpovidi na vyklyky voiennoho stanu v Ukraini: materialy mizhnar. nauk. konf.*, m. Kharkiv, 5 trav. 2022 r.; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho; Nats. shk. suddiv Ukrainy; Hromad. orh. «Vseukr. asots. krymin. prava»; NDI vyvch. problem zlochynnosti im. akad. V.V. Stashysa. Kharkiv: Pravo, 91–98 [in Ukrainian].

7. Zahynei-Zabolotenko, Z. (2022). Pozbavlennia prava obiimaty pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu yak osnovne pokarannia za okremi formy kolaboratsiinoi diialnosti [Deprivation of the right to have certain positions or perform a certain activity as a main punishment for certain forms of collaboration activity]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 5, 479–482 [in Ukrainian].

8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Kontrolnyi tekst proiektu (stanom na 14.10.2023 r.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> [in Ukrainian].

9. Mykhailichenko, T. (2023). Pozbavlennia prava obiimaty pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu yak bezalternatyvne osnovne pokarannia [Deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities as a non-alternative main punishment]. *Kryminalne zakonodavstvo voiennoho chasu: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Kryminalne zakonodavstvo voiennoho chasu: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy»*. 26 travnia 2023 r., Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa, 102–107.

10. Melnyk, M., & Khavroniuk, M. (2018). Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and Practical Commentary on the Criminal Code of Ukraine]. 10-te vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv: VD «Dakor» [in Ukrainian].

11. Okrema dumka suddi N. Marchuk do postanovy Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 22 travnia 2018 r. u spravi №753/18479/16-k. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74342649> [in Ukrainian].

12. Orlovska, N. (2022). Problemy pozbavlennia prava obiimaty pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu v konteksti penalizatsii kolaboratsiinoi diialnosti ta posobnytstva derzhavi-ahresoru [Problems of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities in the collaborative

manifestations and aggressor state assistance penalizing context]. *Pivdennoukrainskyi pravnychy chasopys*, 3, 71–76 [in Ukrainian].

13. Pavlykivskyi, V., & Yashchenko, A. (2023). Kryminalna vidpovidalnist za rizni proiavy kolaboratsionizmu: problemy pravozastosuvannia [Criminal liability for various manifestations of collaborationism: problems of law enforcement]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 2 (29), 31–50 [in Ukrainian].

14. Ponomarenko, Yu. (2020). Zahalna teoriia vyznachennia karanosti kryminalnykh pravoporushen [General theory of determining the punishability of criminal offenses]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

15. Popovych, O., & Tomash, L. (2023). Strokovist pozbavlennia prava obiimaty pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu: problemy teorii ta praktyky. [Duration of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities: theory and practice problems]. *Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho. Seriia: Pravo*, 15, 291–298 [in Ukrainian].

16. Postanova ob'iednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 4 veresnia 2023 r. u spravi № 404/2081/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688> [in Ukrainian].

17. Postanova ob'iednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 4 veresnia 2023 r. u spravi № 702/301/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396675> [in Ukrainian].

18. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statti 69 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro pryznachennia sudom bilsh m'iakoho pokarannia) vid 2 lystopada 2004 roku № 15-rp/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> [in Ukrainian].

19. Tiutiuhin, V. (2022). Pozbavlennia prava obiimaty pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu yak vyd pokarannia [Deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities as a type of punishment]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 1(17), 184–212 [in Ukrainian].

20. Tiutiuhin, V. (2023). Chervovi plody bezsystemnoi «novelizatsii» kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy [Next results of the unsystematic «renovation» of the criminal legislation of Ukraine]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 1(19), 26–52 [in Ukrainian].

21. Shapchenko, S. (2021). Novely pervynnoi redaktsii Kryminalnoho kodeksu Ukrainy 2001 roku: okremi kharakterystyky ta zahalni otsinky [Novelties of the initial version of the Criminal Code of Ukraine of 2001: some characteristics and general assessments]. *Zbirka tez dopovidei uchasnykiv naukovo-praktychnoho kruhloho stolu «Kryminalnyi kodeks Ukrainy 2001 roku: 20 rokiv pislia pryiniattia»* (29 kvitnia 2021 roku). Kyiv, 26–34.

22. Shyian, D. (2013). Problema zmistu pozbavlennia prava obiimaty pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu [The problem of contents disqualification to hold certain positions or engage in certain activities]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky*, 3, 211–218 [in Ukrainian].

23. Shyian, D. (2014). Problema pravovykh pidstav pryznachennia pozbavlennia prava obiimaty pevni posady abo zaimatysia pevnoiu diialnistiu [The problem of determining the legal basis of sentencing in the deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky*, 1, 188–195.

Dudorov O., Pysmenskyi Y. Appointment of an additional punishment in the form of deprivation of the right to hold a certain position or engage in certain activities to a person who does not hold the relevant position or engage in the relevant activities (analysis of legal positions of the Supreme Court)

The article is devoted to the problem of appointing punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities to persons who did not hold certain positions or engage in certain activities at the time of committing a criminal offense.

*The article analyzes the legal positions formed by the joint boards of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court in the resolutions of September 4, 2023, on this issue. It is concluded that the approach advocated by the Supreme Court is erroneous. According to it, punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities may be imposed regardless of whether the accused held a certain position or engaged in certain activities at the time of the criminal offense. Based on the achievements of criminal law theory and taking into account the rule of law principle, the authors propose to interpret the Criminal Code of Ukraine in a different way; namely, it is emphasized that *de lege lata*, the appointment of the relevant additional punishment to persons who did not hold certain positions or engage in certain activities at the time of committing a criminal offense, should be excluded.*

*It is also stated that the problem under consideration deserves to be resolved at the legislative level as soon as possible. Given the need to strengthen the preventive impact of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities *de lege ferenda*, it is necessary to clearly regulate the possibility of applying this measure both to those who held certain positions or engaged in certain activities at the time of the criminal offense and to those who did not hold the relevant positions or engage in the relevant activities.*

Key words: *Criminal Code of Ukraine, criminal offense, principles of criminal law, rule of law, equality before the law, sanction, additional punishment, appointment of punishment, deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities.*

УДК: 343.85: 477

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292398>

Л. Ю. Тимофєєва,
канд. юрид. наук, доцентка кафедри
кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

«ПРАВО НА НАДІЮ» ЗАСУДЖЕНОГО ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ VS ПРАВО НА БЕЗПЕКУ СУСПІЛЬСТВА ТА ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ

Тривалі строки позбавлення волі, у тому числі довічне позбавлення волі, без законної процедури скорочення строку відбуття такого покарання не є гуманними та суперечать фундаментальним правам людини у розумінні Європейського суду з прав людини. З'ясовано, що практика заміни довічного позбавлення волі позбавленням волі у порядку помилування в Україні, не відповідає позиціям Європейського суду з прав людини, зокрема через те, що був відсутній чіткий правовий механізм перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі через певний проміжок часу.

Згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 року № 2689-IX було внесено зміни до статті 154 Кримінально виконавчого кодексу України. Згідно цих змін відповідно до статей 81, 82 Кримінального кодексу України може бути застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким. Після заміни довічного позбавлення волі на строкове можна ставити питання щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Встановлено, що двоступеневий механізм перегляду довічного позбавлення волі Верховної Ради України відповідає практиці Європейського Суду з прав людини та конституційним положенням, адже це забезпечує «право на надію» особи через певний проміжок часу.

Разом з тим, залишається питання щодо реального залучення до цього процесу потерпілої особи, надання реальної можливості впливати та приймати участь у процесі перегляду довічного позбавлення волі, відшкодування шкоди, а також забезпечення безпеки суспільства. Крім того, необхідним є реальне забезпечення реінтеграції такої особи у суспільство.

Пропозиції також мають супроводжуватися змінами до Кримінального процесуального кодексу, а також Кримінально виконавчого кодексу України.

Ключові слова: довічне позбавлення волі, процедура перегляду, неконституційність, практика Європейського суду з прав людини, «право на надію», відшкодування шкоди, гуманістичні підходи.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі – Конвенція) («Заборона катування») нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Ця стаття закріплює абсолютне право, тобто держава за жодних умов не може відступити від положень ст. 3 Конвенції. Це означає, що катування чи нелюдське поводження не може бути вчинено для розслідування кримінальних правопорушень, попередження вчиненню нових кримінальних правопорушень та ін. Катування чи нелюдське поводження неприйнятно для правової демократичної держави за жодних умов. За цією статтею неможлива дерогація під час надзвичайної ситуації (ст. 15 Конвенції).

Разом з тим, є певні розбіжності у практиці правозастосування щодо розуміння нелюдського поводження згідно практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Зокрема відсутність обов'язкового перегляду довічного позбавлення волі судом розглядається як нелюдське поводження. В Україні такий механізм перегляду з'явився зовсім недавно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані з проблематикою застосування довічного позбавлення волі у кримінальному праві досліджували вітчизняні вчені та науковці. Ю. В. Баулін досліджував довічне позбавлення волі в контексті проблеми умовно-дострокового звільнення в Україні¹ (2020). Ю. А. Пономаренко дослідив питання впливу ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на інститут покарання за Кримінальним Кодексом України² (2018).

---

¹ Баулін Ю. В., Алексанян К. А. Довічне позбавлення волі: проблема умовно-дострокового звільнення в Україні. *Інтернаука. Юридичні науки*. 2020. № 4 (26). Том 2. С. 9–17. <http://www.inter-nauka.com/magazine/law/>

² Пономаренко Ю. А. Щодо впливу ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на інститут покарання за Кримінальним Кодексом України. *Кримінальне право в умовах глобалізації*.

В. О. Туляков дослідив питання призначення більш суворого покарання у сучасних умовах³ (2018). С. В. Хилюк дослідила принцип законності у кримінальному праві в інтерпретації Європейського суду з прав людини⁴ (2014). О. В. Євдокімова дослідила умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн⁵ (2019). Л. О. Мостепанюк дослідила зарубіжний досвід відбування довічного позбавлення волі⁶ (2020). О. П. Горпинюк дослідила питання довічного позбавлення волі як «irreducible life sentence» за кримінальним законодавством України⁷ (2020).

Однак інтерпретації цього питання у зрізі Конвенції, практики ЄСПЛ та практики Конституційного Суду України (далі – КСУ) залишаються актуальними.

Формулювання мети статті. Метою роботи є обґрунтування необхідності обов'язкового перегляду довічного позбавлення волі через певний строк в контексті практики ЄСПЛ, а також із врахування інтересів потерпілої особи та суспільства в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тривалі строки позбавлення волі, а також довічне позбавлення волі, без визначеної та зрозумілої процедури скорочення строку не є гуманними та суперечать фундаментальним правам людини у розумінні ЄСПЛ.

матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 травня 2018 р.) / редкол.: Є. Л. Стрельцов, В. О. Туляков. Одеса: НУ «ОЮА», кафедра кримінального права, 2018. С. 153–156.

³ Туляков В. О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах. *Гуманізація кримінальної відповідальності*: Мат. II Міжнар. науково-практ. симпозиуму (16–17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257–260.

⁴ Хилюк С. В. Lex stricta як складова принципу законності у кримінальному праві інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 7. № 3 (24). 2014. URL: e-pub.aau.edu.ua.

⁵ Євдокімова О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 146–151.

⁶ Мостепанюк Л. О. Зарубіжний досвід відбування довічного позбавлення волі. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузівського наук.-практ. «круглого столу», м. Київ, 28 травня 2020 р. Київ, 2020. С. 194–196.

⁷ Горпинюк О. П. Довічне позбавлення волі як «irreducible life sentence» за кримінальним законодавством України. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 207–211.

Щодо розглядуваного питання існує достатньо широка практика ЄСПЛ. Зокрема, «право на надію», тобто законодавча можливість обов'язкового перегляду судом будь-якого покарання, навіть довічного позбавлення волі, довгострокового позбавлення волі, а також неприйнятність обмежувати можливість перегляду таких покарань рішенням суду в контексті положень ст. 3 Конвенції розглядається у справах Вінтер проти Великобританії, скарги №№ 66069/09, 130/10 і 3896/10 від 09.07.2013 р., Ласло Маг'яр проти Угорщини заява № 73593/93 від 20.08.2014 р., Мюррей проти Нідерландів заява № 10511/10 від 26 квітня 2016 р., Хатчінсон проти Великобританії заява № 57592/08 від 17.01.2017 р., Петухов проти України 2019 р. (№2)⁸.

Згідно Рішення КСУ № 6-р(П)/2021 від 16 вересня 2021 р.⁹ визнано неконституційними ч. 1 ст. 81, ч. 1 ст. 82 КК України в тім, що вони унеможливають їх застосування до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Виокремлення довічного

---

⁸ У справі «Вінтер проти Сполученого Королівства», скарги №№ 66069/09, 130/10 і 3896/10 суд зазначив, що ст. 3 Конвенції вимагає перегляду покарання у вигляді довічного позбавлення волі процедурою, що дозволяє внутрішнім органам державної влади розглянути питання легітимності подальшого утримання заявника під вартою, враховуючи вагомість змін у його поведінці. Як зазначила суддя Пауер, ст. 3 включає у себе право на надію. Надія є важливим аспектом людської особистості, а її позбавлення заперечує фундаментальний аспект людяності та принижує особу. Тобто, саме по собі призначення міри покарання за вчинені ними злочини у вигляді довічного позбавлення волі є виправданим у всіх випадках. Справа «Хатчінсон проти Сполученого Королівства»), скарга № 57592/08 від 17.01.2017 р. стосувалася скарги засудженого, який відбував довічний строк покарання за вбивство, поєднане із зґвалтуванням. Покарання, на його думку, було таким, що принижує гідність, оскільки у нього не було надії на звільнення. 17.01.2017 р. після приведення національного законодавства у відповідність Велика палата ЄСПЛ у вищезазначеній справі постановила, що порушення статті 3 Конвенції відсутнє. Крім того, ЄСПЛ прийняв рішення по справі *Matiošaitis and Others v. Lithuania* щодо скарг на нелюдське поводження восьми заявників, громадян Литви (скарги № 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 та 72824/13), засуджених до довічного позбавлення волі. Розглянувши скарги всіх восьми заявників Європейський суд з прав людини ухвалив, що стосовно деяких з них країна-відповідач порушила ст. 3 Конвенції. Таке рішення було винесено стосовно шести з восьми заявників: К. Matiošaitis, J. Maksimavičius, S. Katkus, V. Beleckas, A. Kazlauskas і Р. Gervin. У рішенні ЄСПЛ «Ласло Маг'яр проти Угорщини» заява № 73593/93 від 20.08.2014 р. наголошується на доцільності розгляду можливості умовно-дострокового звільнення відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. / *Vinter and Others v. United Kingdom*. The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №№66069/09, 130/10 і 3896/10, 9.07.2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Vinter and Others v. United Kingdom"\],"documentcollectionid":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-122664"\]};](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) *Hutchinson v. United Kingdom*. The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №57592/08, 17.01.2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Hutchinson v. United Kingdom"\],"documentcollectionid":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-170347"\]};](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

⁹ Рішення Конституційного Суду України № 6-р(П)/2021 від 16 вересня 2021 р., судова справа № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.

позбавлення волі як виняткового й найсуворішого виду покарання узгоджується з принципами домірності тяжкості злочину і покарання за його вчинення, справедливості в кримінальному праві. Разом з тим, у випадку призначення судом покарання шляхом позбавлення волі винуватой особи, зокрема й засудження її до довічного позбавлення волі, постає позитивний обов'язок держави сприяти в підготовленні такої особи до її можливої реінтеграції в суспільство... (п. 3.1 рішення). Як відповідь на рішення КСУ, ВРУ затвердила двоступеневий механізм заміни довічного позбавлення волі строковим позбавленням волі з подальшою можливістю застосування умовно-дострокового звільнення. Згідно ч. 1 ст. 82 КК невідбута частина покарання у виді обмеження, позбавлення волі або покарання у виді довічного позбавлення волі можуть бути замінені судом більш м'яким покаранням, строк якого обчислюється з дня заміни невідбутої частини покарання або покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким.

Згідно ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 р. № 2689-IX¹⁰ було внесено зміни до ч. 3 та 7 ст. 154 КВК України. Зокрема, стосовно засудженого, щодо якого відповідно до статей 81, 82 КК України може бути застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (далі – УДЗ), заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, орган або установа виконання покарань у місячний строк надсилає клопотання до суду. Адміністрація органу або установи виконання покарань після відбуття засудженим установленого КК України строку покарання зобов'язана в місячний строк розглянути питання щодо можливості представлення його до УДЗ або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. Згідно ч. 7

---

¹⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України від 18 жовтня 2022 р. № 2689-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-20#Text>.

ст. 154 КВК, у разі відмови суду щодо відповідних питань повторне подання стосовно осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, за тяжкі і особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може бути внесено не раніше ніж через один рік з дня винесення постанови про відмову, а стосовно засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених – не раніше ніж через шість місяців.

Крім того, передбачено, що «адміністрація виправної колонії подає до суду висновок щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі. Визначення ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі та складення висновку здійснюються за участю уповноваженого органу з питань пробації (п. 12 ст. 154 КВК). Особа, засуджена до довічного позбавлення волі, додатково до подання щодо можливості представлення її до заміни покарання на більш м'яке у виді позбавлення волі на певний строк повинна подати індивідуальний план виправлення та ресоціалізації. Такий план має містити заходи, здійснення яких у період відбування більш м'якого покарання у виді позбавлення волі на певний строк дасть змогу засудженій особі усунути фактори, що можуть негативно впливати на утримання від вчинення повторного кримінального правопорушення, та факти, що свідчать про перспективи виправлення та ресоціалізації засудженої особи після звільнення...» (п. 13 ст. 154 КВК). Таким чином, напряду застосувати УДЗ щодо довічного позбавлення волі не можна. Спочатку розглядається питання щодо заміни невідбутої частини довічного позбавлення волі більш м'яким, а потім щодо такого строкового позбавлення волі можна застосувати УДЗ, якщо будуть відповідні підстави.

Практика ЄСПЛ. 9 березня 1989 р. суд присяжних Лімасола визнав Кафкаріса винним у навмисному вбивстві чоловіка та його двох дітей, віком 11 і 13 років, шляхом встановлення вибухового пристрою під їхнім автомобілем і його підриву. Наступного дня Кафкаріс був засуджений до довічного ув'язнення за кожне з вбивств. У січні 2004 року Кафкаріс подав

заяву habeas corpus до Верховного суду, оскаржуючи законність свого затримання. Верховний суд відхилив заяву та подальшу апеляцію на його рішення. Тоді Кафкаріс звернувся до Європейського суду з прав людини, який виніс своє рішення у 2008 році. Більшістю голосів суд визнав, що мало місце порушення ст. 7 Конвенції стосовно законодавства, що застосовувалося на той час. Одразу після цього Кафкаріс подав нову заяву про habeas corpus, оскаржуючи законність свого затримання, але вона була відхилена.

Одним із аргументів, висунутих до ЄСПЛ, було те, що довічне ув'язнення, як воно зараз застосовується, без перспективи звільнення, є нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням і таким чином порушує ст. 3 Конвенції. ЄСПЛ відхилив цей аргумент на підставі зобов'язань уряду Кіпру щодо запровадження системи тимчасового звільнення. Закон про в'язниці (з поправками) 2009 року запровадив систему УДЗ, яка дозволяє ув'язненим звертатися до незалежної комісії з УДЗ, створеної законом, для УДЗ за ліцензією та відбувати решту строку покарання поза в'язницею. Для того, щоб мати право подати заяву, ув'язнений повинен відбути половину строку ув'язнення тривалістю більше двох років або більше 12 років довічного ув'язнення. Ув'язнені, які відбувають послідовне довічне ув'язнення, не можуть подати заяву на умовне звільнення, доки не відбудуть 25 років. Ув'язнені, які відбувають тривалі строки позбавлення волі, не можуть подати заяву, доки не відбудуть половину свого строку; наприклад, ув'язнений, засуджений до 30 років позбавлення волі, не матиме права, доки не відбуде 15 років.

КСУ у рішенні від 16.09.2021 р. (п. 3.4 рішення) для підкріплення власної аргументації посилається на п. 13 думки судді Paulo Pinto de Albuquerque до рішення ЄСПЛ в справі Мюррей проти Нідерландів заява № 10511/10, від 26 квітня 2016 р. Суддя зазначає, що механізм перегляду покарання у вигляді довічного позбавлення волі відповідатиме ст. 3 Конвенції, якщо він ґрунтуватиметься на таких принципах: «1) принцип

законності («норми з достатньою мірою чіткості й визначеності», «вимоги, що їх закладено в національному законодавстві»); 2) принцип оцінювання пенологічних причин подальшого утримування в'язнів під вартою на основі «об'єктивних, заздалегідь установлених критеріїв», які включають ресоціалізацію (спеціальну превенцію), стримування (загальну превенцію) та кару; 3) принцип оцінювання в заздалегідь установлені часові рамки й, у випадку довічно ув'язнених, «не пізніше, ніж через 25 років після ухвалення вироку/призначення покарання з подальшим періодичним переглядом»; 4) принцип справедливих процесуальних гарантій, які включають щонайменше обов'язок навести причини відмови звільнити в'язня або рішення повернути його до в'язниці; 5) принцип перегляду судовим порядком» (п. 13 думки судді Paulo Pinto de Albuquerque до рішення ЄСПЛ в справі Murray v. Netherlands від 26 квітня 2016 р., заява № 10511/10)»¹¹.

Відповідно до п. 9, 12 Резолюції Ради Європи щодо поводження із засудженими до тривалих строків ув'язнення (Resolution (76)2 on the treatment of long-term prisoners, 17.02.1976), на осіб, засуджених до довічного ув'язнення, мають поширювати ті самі принципи, що застосовуються до засуджених на тривалі строки позбавлення волі; перегляд довічного позбавлення волі має відбуватися після відбуття засудженим 8–14 років позбавлення волі та повторюватись через регулярні проміжки часу.

На думку вчених, гідність гарантує, що довічне ув'язнення є пропорційним кримінальному правопорушенню, визнає право в'язнів оскаржувати нелюдське поводження та наголошує на гуманітарній цінності реабілітації. Процеси, що лежать в основі призначення довічного позбавлення волі, є складними та багаторівневими. Реалізація принципу пропорційності стає невизначеною, якщо обмеження подовжуються

---

¹¹ Murray v. Netherlands: рішення Європейського суду з прав людини в справі від 26 квітня 2016 року (заява № 10511/10). Цитується за: Рішення Конституційного Суду України № 6-р(П)/2021 від 16 вересня 2021 р., судова справа № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> (дата звернення: 1.11.2023).

органами влади, що звільняють, і може бути підірване роллю, яку відіграють інші суб'єкти кримінального правосуддя, такі як прокурори, потерпілі та свідки-експерти¹².

У справі «Петухов проти України» (№ 2) від 12.03.2019 р. заява № 41216/13 встановлено порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з відсутністю можливості переглянути строк покарання заявника у вигляді довічного позбавлення волі. Характер визнаних порушень передбачає, що для належного виконання цього рішення від держави знадобиться проведення реформи системи перегляду довічних вироків¹³.

Якщо аналізувати практику заміни довічного позбавлення волі *позбавленням волі у порядку помилування в Україні*, то така процедура не відповідала позиціям ЄСПЛ, оскільки покарання може бути призначене тільки судом. Це питання було проаналізовано у попередніх роботах автора¹⁴. В попередніх дослідженнях пропонувалось доповнити ст. 64 КК частиною 3 наступного змісту: «Покарання у виді довічного позбавлення волі обов'язково переглядається судом через 25 років відбуття покарання. Покарання у виді довічного позбавлення волі може бути замінене більш м'яким, за умови суспільно-корисної поведінки засудженого (наприклад, суспільно-корисна праця), діяльного каяття та примирення з потерпілим»¹⁵.

---

¹² Dirk van Zyl Smith and Catherine Appleton. *Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 2019. 464 pp. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1462474520930174>. <https://doi.org/10.1177/1462474520930174>

¹³ Європейський суд із прав людини констатував порушення Україною ст. 3 Конвенції на підставі того, що покарання у вигляді довічного позбавлення волі є покаранням без перспективи звільнення також, зокрема, у таких рішеннях: у справі Старишко проти України від 15 жовтня 2020 р. (заява № 61839/12); у справі Лопата та інші проти України від 10 грудня 2020 р. (заява № 84210/17 та 23 інші); у справі Дембо та інші проти України від 11 березня 2021 р. (заява № 2778/18 та 46 інших); у справі Русанду проти України від 1 квітня 2021 р. (заява № 23047/20); у справі Фарзієв та інші проти України від 1 квітня 2021 року (заява № 63747/14 та 23 інші); у справі П'ятченко та інші проти України від 15 квітня 2021 р. (заява № 22851/20 та 2 інші); у справі Борисенко та інші проти України від 15 квітня 2021 р. (заява № 19102/20 та 5 інших); у справі Полторацький проти України від 22 квітня 2021 р. (заява № 11551/13); у справі Баранов та інші проти України від 20 травня 2021 р. (заява № 15027/20 та 3 інші); у справі Чистяков та інші проти України від 10 червня 2021 р. (заява № 46896/18 та 3 інші); у справі Манойлов та інші проти України від 10 червня 2021 р. (заява № 21845/20 та 3 інші).

¹⁴ Тимофєєва Л. Ю. Перегляд довічного позбавлення волі та сучасна практика європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 1. С. 179–182.

¹⁵ Тимофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Харків: Право, 2020. 280 с.; Тимофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма кримінального права

Такі пропозиції пов'язані з тим, що помилування – це акт індивідуального милосердя щодо однієї особи, який виноситься Президентом України (а не судом), довічне позбавлення волі не може бути пом'якшено; відсутній чіткий правовий механізм перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі через певний проміжок часу; національне законодавство не гарантує особі можливість перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі з заміною більш м'яким покаранням, зменшенням строку покарання, припиненням відбуття покарання, умовно достроковим звільненням (*Kafkaris v. Cyprus, Vinter and Others v. UK*).

Це питання також розглянуто у статтях вчених та науковців¹⁶. В. О. Туляков вважає за доцільне розглянути у майбутньому визначення двоступеневого вирішення цього питання: помилування особи Президентом та заміна покарання помилуваній особі виключно судом (*Coëme and Others v. Belgium*, § 145; *Del Río Prada v. Spain [GC]*, § 80)¹⁷.

Ухвалою Роменського міськрайонного суду Сумської області від 24 травня 2019 р., справа № 585/492/19 засудженому замінено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, призначеного вироком Апеляційного суду Черкаської області від 24 березня 2004 р. за ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 289, ч. 1 ст. 357, ч. 1 ст. 263, п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 15, п. п. 1, 6 ч. 2 ст. 115, 70 КК України, на покарання у вигляді позбавлення волі на строк 20 років, за умови належної поведінки останнього. Як зазначено у вищезазначеній ухвалі ст. 28

України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Тимофєєва Лілія Юріївна; НУ «ОЮА». Науковий керівник: В. О. Туляков. Одеса, 2018. 23 с.

¹⁶ Туляков В. О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах. *Гуманізація кримінальної відповідальності*: Мат. II Міжнар. науково-практ. симпозіуму (16–17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257–260; Хилюк С. В. *Lex stricta* як складова принципу законності у кримінальному праві інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 7. № 3 (24). 2014. URL: e-pub.aau.edu.ua; Пономаренко Ю. А. Щодо впливу ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на інститут покарання за Кримінальним Кодексом України. *Кримінальне право в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 травня 2018 р.). Одеса: НУ «ОЮА, 2018. С. 153–156.

¹⁷ Туляков В. О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах. *Гуманізація кримінальної відповідальності*: Мат. II Міжнар. науково-практ. симпозіуму (16–17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257–260.

Конституції України та ст. 3 Конвенції мають застосовуватись у даній справі, не дивлячись на відсутність у КК України механізму умовно-дострокового звільнення від довічного позбавлення волі чи його заміни більш м'яким. Така відсутність механізму у КК не узгоджується із Конституцією України, Конвенцією та практикою ЄСПЛ, які мають бути застосовані безпосередньо, оскільки вони мають вищу юридичну силу, ніж КК України. Прокуратура оскаржила відповідну ухвалу, вказавши при цьому, що таке рішення не відповідає принципу правової визначеності і 27.08.2019 року Сумський Апеляційний суд її скасував.

Суд не може без відповідних змін в національне кримінальне законодавство виносити рішення на підставі положень Конституції та Конвенції. Це буде порушувати принцип законності. Якщо так, то суд в даному випадку виконує функції законотворчого органу, яким не є. До ВРУ було подано декілька схожих законопроектів щодо можливості регулярного перегляду довічного позбавлення волі судом через певний строк, але тільки нещодавно було розроблено механізм заміни довічного позбавлення волі.

Відповідно до ч. 3 ст. 50 КК України: «покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність». Однією з цілей покарання є попередження вчинення нових кримінальних правопорушень. У контексті довічного позбавлення волі особа ізольована, отже не може вчиняти інші кримінальні правопорушення. Разом з тим, про виправлення у відповідних умовах відбування довічного позбавлення волі говорити важко. Сучасні реалії пенітенціарної системи (на основі результатів спостереження та даних статистики) не сприяє виправленню особи, яка вчинила злочин; не сприяє (та не ставить за мету) відшкодуванню шкоди потерпілій особі. Тобто видається, що сучасні умови відбування довічного позбавлення волі не сприяють досягненню встановлених цілей.

Забезпечення безпеки суспільства та держави – надзвичайно важлива задача, але у балансі із забезпеченням свободи людини та громадянина.

Забезпечення безпеки суспільства не може бути підставою виключення особистої відповідальності кожного та порушення прав та свобод особи, яка вчинила злочин. Інакше втрачається сенс покарання.

Баланс реалізації принципу гуманізму. Разом з тим, є інша точка зору, оскільки реалізація принципу гуманізму стосується не лише інтересів особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, але також потерпілого та суспільства в цілому. Промова Короля Чарльза III у листопаді 2023 р. стосувалась можливості реального довічного позбавлення волі для насильницьких злочинців та можливості поставити жертв у центр кримінальної юстиції¹⁸. Згідно з новим пакетом законів, який є основою законодавчої програми уряду на наступний рік, найгірші злочинці не лише довше будуть утримуватися за ґратами, а й змушені будуть зустрітися зі своїми жертвами в суді та з перших вуст почути, як їх злочини зруйнували життя. Згідно з новим законопроектом про вироки, найжахливішим вбивцям загрожує провести решту життя ув'язненими, у тому числі за будь-які вбивства, пов'язані з сексуальною чи садистською поведінкою. Ці жахливі злочинці матимуть мало або взагалі не матимуть шансів коли-небудь бути звільненими. Зміни в законі означатимуть, що в найгірших випадках має бути винесено довічне покарання, а судді зможуть не застосовувати його лише за виняткових обставин. Законопроект також гарантує, що злісні злочинці, які вчиняють зґвалтування та інші серйозні сексуальні злочини, несуть повну відповідальність за свої дії та проводять кожен день свого покарання за ґратами, порівняно з 50%, коли уряд прийшов до влади в 2010 році¹⁹.

Таку думку поділяє низка вчених та науковців. Зокрема, питання убезпечення суспільства від осіб, яким призначено довічне позбавлення волі обговорювалось на Львівському форумі кримінальної юстиції (26–27 жовтня

---

¹⁸ Criminal justice at the heart of the King's Speech. GOV.UK. Press release. 6.11.2023. https://www.gov.uk/government/news/criminal-justice-at-the-heart-of-the-kings-speech?utm_source=miragenews&utm_medium=miragenews&utm_campaign=news&fbclid=IwAR06JZ4obMVYwbv4jcb-e25429bwx7hai15xWLZLsJCPc6qv7KGFISXKsZg.

¹⁹ Там само.

2023 р.)²⁰. Щодо питань довічного позбавлення волі стосувалась доповідь судді КСУ О. В. Грищук. Щодо цього питання висловлювались вчені Л. П. Брич, І. В. Газдайка-Василішин, І. В. Глов'юк, В. К. Грищук, Ю. А. Пономаренко, В. О. Туляков, Н. А. Савінова, зокрема щодо питання безпеки суспільства. Разом з тим, питань більше, ніж відповідей, особливо враховуючи умови війни.

Слід також зазначити як принцип гуманізму сформульований в проєкті нового КК України, розробленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права станом на 14 жовтня 2023 року. Згідно ст. 1.2.6 проєкту («Гуманізм»). 1. Цей Кодекс передбачає гуманне обмеження прав і свобод особи, яка вчинила протиправне діяння. 2. Кримінально-правові засоби не мають на меті спричинити фізичні страждання або іншим чином принизити людську гідність. 3. Цей Кодекс забезпечує визнання та дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілої особи»²¹. В цілому, видається позитивною та заслуговує на підтримку позиція щодо гуманного відношення до потерпілого. Разом з тим, реалізація принципу гуманізму щодо суспільства в цілому також видається важливою. До розробників надсилались пропозиції автора щодо цієї статті та були схвалені робочою групою. Видається, що стаття у попередній редакції (зокрема, станом на 18.02.2022 р.) більш точно відображала сутність гуманізму. Зокрема положення ч. 4 статті 1.2.6 «Здійснення прав особою, яка вчинила діяння, передбачене цим Кодексом, не має шкодити правам потерпілої особи *та інтересам суспільства*». Саме в цьому положенні закладається інструмент попередження зловживань та надмірної реалізації гуманізму щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

---

²⁰ Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція. ІХ Львівський форум кримінальної юстиції. День 2. 27 жовтня 2023 р. *Youtube*. https://www.youtube.com/watch?v=DUALtlc2Hf8&list=PL_9NOcpxEixQ2iMXjPtfPIWo0Ovc3uLL2&index=9.

²¹ Проект нового КК України, розробленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права. Текст станом на 14 жовтня 2023 року. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>.

Також постає питання, яким чином вирішувати *забезпечення балансу гуманізму щодо потерпілого* у випадку перегляду довічного позбавлення волі. Під потерпілим від вбивства розуміється особа, яка була визнана потерпілою у провадженні 25 років тому, тобто близький родич вбитого (адже довічне позбавлення волі за чинним КК застосовується в тому числі за кваліфіковане вбивство (ч. 2 ст. 115 КК)). Як реалізація принципу гуманізму щодо потерпілого може розглядатись відшкодування йому шкоди, допомога (матеріальна та нематеріальна (наприклад, допомога по господарству через родичів чи інших близьких особи, яка вчинила кримінальне правопорушення), спроби примирення тощо).

Щодо інших випадків, коли можливо призначити довічне позбавлення волі. Довічне позбавлення волі передбачено як альтернативний вид покарання за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, що призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 110 КК), державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК), кваліфікований склад колабораційної діяльності (ч. 8 ст. 111-1 КК), посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК), диверсія в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту (ч. 2 ст. 113 КК). Щодо злочинів проти основ національної безпеки потерпілим буде держава та суспільство в цілому. Зараз ці питання є особливо болючими для суспільства. Питання в тому, чи готове суспільство йти на гіпотетичний діалог з такими особами як мінімум через 25 років, враховуючи фактичну війну з 2014 року. Це більше стосується процесів перехідного правосуддя, яке можливе тільки після закінчення війни. Зараз точно не час це впроваджувати. Але можливо саме час для того, щоб думати над відповідними механізмами та необхідністю відновних практик та практик перехідного правосуддя як таких.

12 жовтня 2023 року Світловодським міськрайонним судом Кіровоградської області, справа № 401/1965/23 розглянуто кримінальне

провадження відносно мешканки Кіровоградщини за обвинуваченням у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 436-2 КК України. Вироком Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 12 жовтня 2023 р. громадянку Д. визнано винуватою у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 111 та ч. 2 ст. 436-2 КК України та призначено їй покарання у виді довічного позбавлення волі з конфіскацією майна. 22-річна дівчина за винагороду співпрацювала з представниками спецслужб російської федерації. Вона збирала та передала відомості про об'єкти військової та критичної інфраструктури, які розташовані на територіях Кіровоградської та Полтавської областей. Її затримали 15 березня 2023 р. у Кіровоградській області, коли вона фотографувала підприємство оборонпрому. Отримані відомості мала передати месенджером через «зв'язкових», які входять до складу окупаційних угруповань на східному фронті. За інформацію про залізничні переїзди та блокпости отримувала від російських кураторів від двох до чотирьох тисяч гривень. За складніші завдання – фотографії та відеофіксацію місць дислокації українських військових, їх частин та техніки, оборонних підприємств та об'єктів критичної інфраструктури – від 25 до 35 тисяч гривень за один об'єкт. Напередодні проголошення вироку засуджена заявила клопотання перед судом щодо проведення стосовно неї процедури обміну. На уточнююче питання прокурора про суть заявленого, повідомила, що після обміну, у разі необхідності візьме зброю і воюватиме проти України на стороні росії. В одному з файлів зафіксовано відео біля колишнього ТЦ «Амстор» у Кременчуці, де вона сказала: «невідомо ще, хто його обстріляв. Але тут вже роблять якийсь склад». Як відомо, унаслідок російської атаки на торговий центр 27 червня 2022 року, там загинуло 22 людини²². А. Зубова у репортажі висвітлила точні цитати уточнюючих питань суддею та відповідей

---

²² Зубова А. «Я не давала присягу цій країні». Як 21-річну дівчину за держзраду засудили на довічне. Офіційний сайт «Судовий репортер». 13 Жовтня 2023. URL: <https://sudreporter.org/ya-ne-davala-prysyahu-tsiy-krayini-yak-21-richnu-divchynu-za-derzhzradu-zasudyly-na-dovichne/>.

дівчини. З цих відповідей можна зробити висновок про відсутність глибокого усвідомлення нею тих наслідків, до яких могли призвести її дії. Відчувається абсолютна байдужість до людей та країни. Діалоги потрібні. Потрібні розмови із молоддю, зокрема щодо того як діяти у випадку вербування російськими спецслужбами. Не залякування покаранням, з допущенням можливості помилки молодшої людини та з можливістю виправлення.

Крім того, довічне позбавлення волі передбачено за кваліфіковане зґвалтування та сексуальне насильство за ознакою повторності щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди (ч. 6 ст. 152, ч. 6 ст. 153 КК). Ідея застосування довічного позбавлення волі до сексуальних первертів якраз в тому, щоб їх ізолювати та забезпечити суспільство, оскільки питання вчинення таких діянь поза контролем їх волі²³.

Були різні пропозиції щодо іншого шляху забезпечення суспільства від сексуальних первертів. Згідно проєкту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені щодо малолітньої чи малолітнього, неповнолітньої чи неповнолітнього та особи, яка не досягла статевої зрілості» № 6449 від 15.05.2017 р.²⁴ було запропоновано доповнити КК новою статтею 59-1 такого змісту: «Стаття 59-1. Примусова хімічна кастрація «1. Покарання у виді примусової хімічної кастрації полягає у примусовому введенні засудженому антиандрогенних препаратів, які складаються з хімічних речовин, що мають на меті зменшити лібідо та сексуальну активність. 2. Примусова хімічна кастрація не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і

---

²³ Семирічна Меган Канка 29 липня 1994 р. була зґвалтована та вбита сусідом. Злочин привернув широку громадську увагу до проблеми педофільії і привів до прийняття в травні 1996 Закону Меган (англ. Megan's Law). Відповідно до цього закону громадськість отримує доступ до інформації про місцезнаходження злочинців, засуджених за злочини на сексуальному ґрунті. 8 лютого 2016 р. Президент США Барак Обама підписав міжнародний закон Меган, який ввів обов'язкове повідомлення правоохоронних органів тих держав, куди особа, яка вчинила статеві злочини в США, збирається приїхати.

²⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені щодо малолітньої чи малолітнього, неповнолітньої чи неповнолітнього та особи, яка не досягла статевої зрілості: проєкт закону України № 6449 від 15.05.2017. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61790.

до осіб у віці понад 65 років». 11.07.2019 р. Закон № 2757-VIII було прийнято. Але закон не було підписано Президентом України та повернуто з пропозиціями 04.09.2019. Якщо б такі зміни були прийняті це порушувало б ст. 3 Конвенції в контексті нелюдського поводження. Справа «V.C. проти Словаччини», заява № 15966/04 від 22.09.2009 р. стосувалася скарги, поданої до ЄСПЛ особою циганського походження через її стерилізацію в публічній лікарні за відсутності повної інформованої згоди. Справа ЄСПЛ «Тім Хенрік Брун Хансен проти Данії» від 9.07.2019 р. стосувалася питання можливості заміни міри покарання особі, засудженій до позбавлення волі за спробу зґвалтування за особливо обтяжуючих обставин і залишення напризволяще 10-річної дівчинки. Для звільнення засудженого адміністрація тюрми наполягала на хімічній кастрації, але чоловік відмовлявся через стан здоров'я. Тож суд, побоюючись ризику вчинення подібних злочинів, подовжив йому ув'язнення. Але таке рішення було прийняте без заслуховування незалежного медичного експерта, що ЄСПЛ згодом оцінив як порушення права на свободу та безпеку, гарантоване § 1 ст. 5 Конвенції²⁵. Необхідно закласти в закон положення, які б відповідали положенням Конвенції, а також мали гарантії для безпеки суспільства.

Висновки. Видається, що двоступеневий механізм перегляду довічного позбавлення волі ВРУ відповідає практиці ЄСПЛ та конституційним положенням. Разом з тим, залишається питання щодо реального залучення до цього процесу потерпілої особи, надання реальної можливості впливати та приймати участь у процесі перегляду довічного позбавлення волі, відшкодування шкоди, а також забезпечення безпеки суспільства. КВК та КПК України не містять відповідних положень.

Оскільки відшкодування завданих ним збитків є конституційним обов'язком кожного, держава зобов'язана знайти усі можливі способи

---

²⁵ Дроздова О. Як поставиться ЄСПЛ до примусової кастрації як міри покарання за зґвалтування неповнолітньої дитини? *Закон і бізнес*. 27.07-02.08.2019. <https://zib.com.ua/ua/138553.html>.

стимулювання осіб до виконання цього обов'язку. Потерпілий має мати реальну можливість участі у вирішенні питань, пов'язаних із застосуванням заходів заохочення до засудженого. Адже злочин вчинено саме щодо нього. Крім такого вирішення цієї проблеми щодо потерпілого пропонується розглядати також інші варіанти, зокрема медіація та відновне правосуддя (наприклад, в контексті відшкодування шкоди).

Крім того, необхідним є реальний механізм забезпечення реінтеграції такої особи у суспільство. Пропозиції також мають супроводжуватися змінами до КПК, а також КВК України.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю. В., Алексанян К. А. Довічне позбавлення волі: проблема умовно-дострокового звільнення в Україні. *Інтернаука. Юридичні науки*. 2020. № 4 (26). Том 2. С. 9–17. <http://www.inter-nauka.com/magazine/law/>.
2. Горпинюк О. П. Довічне позбавлення волі як «irreducible life sentence» за кримінальним законодавством України. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 207–211.
3. Дроздова О. Як поставиться ЄСПЛ до примусової кастрації як міри покарання за згвалтування неповнолітньої дитини? *Закон і бізнес*. 27.07-02.08.2019. URL: <https://zib.com.ua/ua/138553.html>.
4. Євдокімова О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 146–151.
5. Зубова А. «Я не давала присягу цій країні». Як 21-річну дівчину за держзраду засудили на довічне. *Офіційний сайт «Судовий репортер»*. 13 Жовтня 2023. URL: <https://sudreporter.org/ya-ne-davala-prysyahu-tsiy-krayini-yak-21-richnu-divchynu-za-derzhzradu-zasudyly-na-dovichne/>.
6. Мостепанюк Л. О. Зарубіжний досвід відбування довічного позбавлення волі. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузівського наук.-практ. «круглого столу»*, м. Київ, 28 травня 2020 р. Київ, 2020. С. 194–196.
7. Петухов проти України (№ 2): Рішення Європейського суду з прав людини від 12 березня 2019 року. (заява № 41216/13). URL: <http://khrpg.org/index.php?id=1553066514> (дата звернення: 16.01.2020).
8. Пономаренко Ю. А. Щодо впливу ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на інститут покарання за Кримінальним Кодексом України. *Кримінальне право в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 25 травня 2018 р.) /

редкол.: Є. Л. Стрельцов, В. О. Туляков. Одеса: НУ «ОЮА», кафедра кримінального права, 2018. С. 153–156.

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України від 18 жовтня 2022 р. № 2689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-20#Text>.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені щодо малолітньої чи малолітнього, неповнолітньої чи неповнолітнього та особи, яка не досягла статевої зрілості: проект закону України № 6449 від 15.05.2017. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61790.

11. Проект нового КК України, розробленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права. Текст станом на 14 жовтня 2023 року. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>.

12. Рішення Конституційного Суду України № 6-р(П)/2021 від 16 вересня 2021 р., судова справа № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.

13. Тимофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Передмова В. О. Туляков. Харків: Право, 2020. 280 с.

14. Тимофєєва Л. Ю. Перегляд довічного позбавлення волі та сучасна практика європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Том 1. С. 179–182.

15. Туляков В. О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах. *Гуманізація кримінальної відповідальності*: Матер. II Міжнар. науково-практ. симпозіуму (16–17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257–260.

16. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 24 травня 2019 року Справа № 585/492/19. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82053036>.

17. Хилюк С. В. Lex stricta як складова принципу законності у кримінальному праві інтерпретації Європейського суду з прав людини. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 7. № 3 (24). 2014. URL: e-pub.aau.edu.ua.

18. Criminal justice at the heart of the King's Speech. Press release. GOV.UK. 6.11.2023. URL https://www.gov.uk/government/news/criminal-justice-at-the-heart-of-the-kings-speech?utm_source=miragenews&utm_medium=miragenews&utm_campaign=news&fbclid=IwAR06JZ4obMVYwbv4jc6-e25429bwx7hai15xWLZLsJCPc6qv7KGFISXKsZg.

19. Dirk van Zyl Smith and Catherine Appleton. Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis. Cambridge (Massachusetts): Harvard University

Press, 2019. 464 pp. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1462474520930174>.
<https://doi.org/10.1177/1462474520930174>.

20. Vinter and Others v. United Kingdom. The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №№66069/09, 130/10 i 3896/10, 9.07.2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Vinter and Others v. United Kingdom"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-122664"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

21. Hutchinson v. United Kingdom. The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №57592/08, 17.01.2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Hutchinson v. United Kingdom"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-170347"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

REFERENCES

1. Baulin, Yu.V., & Aleksanyan, K.A. (2020). Dovichne pozbavleniya voli: problema umovno-dostrokovoho zvil'nennya v Ukrayini. *Internauka. Yurydychni nauky*, 4 (26), 2, 9–17. URL: <http://www.inter-nauka.com/magazine/law/> [in Ukrainian].
2. Horpynyuk, O.P. (2020). Dovichne pozbavleniya voli yak «irreducible life sentence» za kryminal'nym zakonodavstvom Ukrayiny. *Molodyy vchenyy*, 1 (77), 207–211 [in Ukrainian].
3. Drozdova, O. (2019). Yak postavyt'sya YESPL do prymusovoyi kastratsiyi yak miry pokarannya za zgvaltuvannya nepovnitn'oyi dytyny? *Zakon i biznes*, 27.07-02.08.2019. URL: <https://zib.com.ua/ua/138553.html> [in Ukrainian].
4. Yevdokimova, O.V. (2019). Umovno-dostrokovye zvil'nennya vid vidbuvannya dovichnoho pozbavleniya voli u pravi zarubizhnykh krayin. *Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 10, 146-151 [in Ukrainian].
5. Zubova, A. (2023). «YA ne davala prysyahu tsiy krayini». Yak 21-richnu divchynu za derzhzradu zasudyly na dovichne. *Ofitsiynyy sayt «Sudovyy reporter»*. 13 Zhovtnya 2023. URL: <https://sudreporter.org/ya-ne-davala-prysyahu-tsiy-krayini-yak-21-richnu-divchynu-za-derzhzradu-zasudyly-na-dovichne/> [in Ukrainian].
6. Mostepanyuk, L.O. (2020). Zarubizhnyy dosvid vidbuvannya dovichnoho pozbavleniya voli. *Kryminolohichna teoriya i praktyka: dosvid, problemy s'ohodennya ta shlyakhy yikh vyrishennya: materialy mizhvuzivs'koho nauk.-prakt. «kruhloho stolu»*, Kyiv, 28 travnya 2020, 194–196 [in Ukrainian].
7. Petukhov proty Ukrayiny (№ 2): Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 12 bereznya 2019 roku. (zayava № 41216/13). URL: <http://khpg.org/index.php?id=1553066514> [in Ukrainian].
8. Ponomarenko, Yu.A. (2018). Shchodo vplyvu st. 3 Konventsii pro zakhyst prav lyudyny ta osnovopolozhnykh svobod na instytut pokarannya za

Kryminal'nym Kodeksom Ukrayiny. *Kryminal'ne pravo v umovakh hlobalizatsiyi: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* (Odesa, 25 travnya 2018) / redkol.: Ye. L. Strel'tsov, V. O. Tulyakov. Odesa: NU «OYUA», kafedra kryminal'noho prava, 153–156 [in Ukrainian].

9. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vykonannya rishen' Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny: Zakon Ukrayiny vid 18 zhovtnya 2022 No 2689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-20#Text> [in Ukrainian].

10. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo posylennya vidpovidal'nosti za zlochyny, vchyneni shchodo malolitn'oyi chy malolitn'oho, nepovnolitn'oyi chy nepovnolitn'oho ta osoby, yaka ne dosyahla statevoyi zrilosti: proekt zakonu Ukrayiny № 6449 vid 15.05.2017. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61790 [in Ukrainian].

11. Proyeckt novoho KK Ukrayiny (2023). Robocha hrupa z pytan' rozvytku kryminal'noho prava. Tekst stanom na 14 zhovtnya 2023 roku. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> [in Ukrainian].

12. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny No 6-r(II)/2021 vid 16 veresnya 2021, sudova sprava № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> [in Ukrainian].

13. Timofyeyeva, L.Yu. (2020). Humanistychna paradyhma: dosvid, vyklyky ta perspektyvy kryminal'noho prava Ukrayiny. Peredmovva V. O. Tulyakov. Kharkiv: Pravo, 280 s. [in Ukrainian].

14. Timofyeyeva, L.Yu. (2018). Perekhlyad dovichnoho pozbavlennya voli ta suchasna praktyka yevropeys'koho sudu z prav lyudyny. *Aktual'ni problemy vitchyznyanoyi yurysprudentsiyi*, 6, vol. 1, 179–182 [in Ukrainian].

15. Tulyakov, V.O. Pryznachennya bil'sh suvoroho pokarannya u suchasnykh umovakh. *Humanizatsiya kryminal'noyi vidpovidal'nosti: Mat. II Mizhnar. naukovo-prakt. sympoziumu* (16–17 lystopada 2018, Ivano-Frankivs'k), 257–260 [in Ukrainian].

16. Ukhvala Romens'koho mis'krayonnoho sudu Sums'koyi oblasti vid 24 travnya 2019 roku Sprava No 585/492/19. Yedynyy derzhavnyy reyestr sudovykh rishen' Ukrayiny. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82053036> [in Ukrainian].

17. Khylyuk, S.V. (2014). Lex stricta yak skladova pryntsypu zakonnosti u kryminal'nomu praviv interpretatsiyi Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny. *Chasopys Akademiyi advokatury Ukrayiny*, 3 (24), Tom 7. URL: e-pub.aau.edu.ua [in Ukrainian].

18. Criminal justice at the heart of the King's Speech. Press release. GOV.UK. 6.11.2023. URL: https://www.gov.uk/government/news/criminal-justice-at-the-heart-of-the-kings-speech?utm_source=miragenews&utm_medium=miragenews&utm_campaign=ne

[ws&fbclid=IwAR06JZ4obMVYwbv4jc6-e25429bwx7hai15xWLZLsJCPc6qv7KGFISXKsZg](https://doi.org/10.1177/1462474520930174) [in English].

19. Dirk van Zyl Smith and Catherine Appleton. (2019). *Life Imprisonment: A Global Human Rights Analysis*. Cambridge (Massachusetts): *Harvard University Press*, 464 pp. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1462474520930174>. <https://doi.org/10.1177/1462474520930174> [in English].

20. *Vinter and Others v. United Kingdom*. (2013). The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №№66069/09, 130/10 i 3896/10, 9.07.2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Vinter and Others v. United Kingdom"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-122664"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). [in English].

21. *Hutchinson v. United Kingdom*. (2017). The European Court of Human Rights (Grand Chamber), Applications №57592/08, 17.01.2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Hutchinson v. United Kingdom"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-170347"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). [in English].

Timofieieva L. Yu. The «right to hope» of a person sentenced to life imprisonment VS the right to the safety of society and the victim

Long terms of imprisonment, including life imprisonment, without a legal procedure for reducing the term of such punishment are not humane and contradict fundamental human rights as understood by the European Court of Human Rights. It was found that the practice of replacing life imprisonment with imprisonment under the amnesty procedure in Ukraine did not correspond to the positions of the European Court of Human Rights, in particular, because there was no clear legal mechanism for reviewing the decision on the imposition of life imprisonment after a certain period of time.

According to the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Implementation of Decisions of the European Court of Human Rights» dated October 18, 2022 No. 2689-IX, amendments were made to Article 154 of the Criminal Enforcement Code of Ukraine. Pursuant to these changes, in accordance with Articles 81 and 82 of the Criminal Code of Ukraine, conditional early release from serving a sentence, replacement of a sentence of life imprisonment with a sentence of imprisonment for a certain period of time, or replacement of the unserved part of the sentence with a lighter one may be applied. After replacing life imprisonment with term imprisonment, the question of conditional early release from serving the sentence can be raised.

It was established that the two-stage mechanism for revising life imprisonment of the Verkhovna Rada of Ukraine corresponds to the practice of the European Court of Human Rights and constitutional provisions, because it ensures a person's «right to hope» after a certain period of time.

At the same time, there remains the question of the actual involvement of the victim in this process, the provision of a real opportunity to influence and participate in the process of revising life imprisonment and compensation for damages, as well as ensuring the safety of the society. In addition, it is necessary to ensure the real reintegration of such a person into society.

The proposals should also be accompanied by changes to the Criminal Procedure Code, as well as the Criminal Executive Code of Ukraine.

Key words: *life imprisonment, review procedure, unconstitutionality, practice of the European Court of Human Rights, the «right to hope», compensation for damage, humanistic approaches.*

УДК 343.3 /.7

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292355>

O. Kozachenko,
Doctor of Law, Professor, Director of the
Mykolaiv Educational and Scientific
Institute of Law National University
«Odessa Academy of Law»;

O. Musychenko,
PhD, Associate Professor, Head of the
Department of Criminal Law and other
criminal and legal studies of
the Mykolaiv Educational and Scientific
Institute of Law National University
«Odessa Academy of Law»

**COLLABORATION ACTIVITIES IN THE FORM OF PUBLIC
CALLS AND DENIALS OF ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE:
PRACTICE OF APPLICATION**

The article is devoted to the scientific analysis of certain problems of criminal legal qualification for collaboration activities under Part 1 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. The author makes a criminal law analysis of this provision as one of the manifestations of collaboration activity which is criminalized in law. Some problems of qualification are considered, related to the need to distinguish between the provisions of Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine of Ukraine and parts 1 and 2 of Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine. The article analyzes the court decisions under Part 1 of Article 111-1 of the CC of Ukraine, and certain problems regarding application of this provision in practice, and based on this, a number of conclusions and the author's proposals were formulated. The authors point out certain flaws in the wording of Art. 111-1 of the CC of Ukraine, and associate this with the lack of the necessary scientific justification for the allocation of substantive features of collaboration activities, which the legislator would rely on when criminalizing this type of socially dangerous act. The study argues that acts in the form of public calls for illegal elections and/or referendums should be classified as criminal offenses, namely to define this form in Part 1 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, given that public calls, public objections are not manifestations of collaborationism in the classical understanding as cooperation with the enemy under occupation. On the basis of the studied criminal proceedings, the ineffectiveness of the application of a single punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions and engage in certain activities. Therefore, it is proposed to provide for alternative penalties in parts 1 and 2 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine to provide for alternative penalties in the form of a penalty and public services.

Key words: collaborationism, collaboration activity, criminal liability, responsibility, criminal offense, public appeals, public denial.

Introduction. In the context of war, Ukraine is currently facing challenges that require the introduction of new legal prohibitions and legal measures in case of their violation. This leads to changes that the legislator promptly introduces to the criminal law. Thus, since the beginning of the full-scale invasion by the aggressor country, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted a number of amendments to the Criminal Code (hereinafter – the CC) of Ukraine. In particular, one of the first laws since the beginning of the war, which amended the Criminal Code of Ukraine, was the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Establishment of Criminal responsibility for the collaborative activity» of March 3, 2022, No. 2108-IX, which not only supplemented the Criminal Code with Article 111-1, but also introduced a number of amendments to the articles of the General Part of the Criminal Code of Ukraine regulating criminal legal activities (Articles 55, 96-3, 96-9 of the Criminal Code of Ukraine), in particular punishment (respectively, deprivation of the right to hold certain positions and engage in certain activities is now imposed both as a primary and an additional punishment in case of committing a criminal offense under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, for a much longer term – from ten to fifteen years), as well as actions against legal entities (the grounds for their application have been expanded – if an individual authorized person has committed a criminal offense on behalf of a legal entity under Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, among other things, it is possible to liquidate a legal entity on this basis). Given the specifics of this criminal offense, it is under the jurisdiction of the investigative units of the Security Service of Ukraine, and in accordance with Article 297-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, a special pre-trial investigation is possible. The above-mentioned law introduced comprehensive changes that relate not only to criminalization of collaboration activities, but also criminal law

response activities, as well as the procedure for pre-trial investigation upon their detection.

The issue of the need to introduce criminal liability for collaboration is not new, it has been discussed in the scientific literature since 2014, when the territory of Ukraine was annexed and some citizens found themselves in the territories temporarily occupied by the aggressor country, and the phenomenon of collaborationism was observed. The problems of establishing criminal liability for collaboration have been addressed by such scientists as M. Akimov, N. Antoniuk, O. Illarionov, T. Lysko, E. Pysmenskyi, A. Politova, M. Rubashchenko and other well-known researchers. This issue was actualized again with the beginning of military aggression against our country on February 24, 2022.

Statement of the work. The purpose of this publication is to provide a criminal law analysis of Part 1 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, which establishes criminal liability for collaboration activities, and to study the problems of application of criminal law actions based on the materials of judicial practice and the formation of proposals for optimizing the regulatory definition and practice of application of these provisions.

Research results. The term «collaborationism» is interpreted in different ways. According to V. Shaykan, this is a complex, ambiguous socio-psychological and ethical phenomenon that arises as a result of the interaction of the subjects of the communication process (the population of the occupied states and the occupiers), that is, cooperation with the enemy under the occupation regime, and this phenomenon can take on various manifestations – from the individual level to military, economic, cultural, administrative, individual and political forms¹. Interestingly, some historians point out that collaborationism can be voluntary cooperation (e.g., joining volunteer military units) or forced (e.g., being appointed

---

¹ Shaykan, V. Kolobratsionizm v Ukraini u roky Druhoi svitovoi viiny [Collaborationism in Ukraine during the Second World War]. URL: <http://www.kby.kiev.ua/komitet/conference/Shajkan2.pdf> (accessed on 18.10.2023) [in Ukrainian].

as a village head), but they are often easily confused². In a narrower sense, collaborationism is only voluntary conscious cooperation. In encyclopedic sources, collaborationism is defined as conscious, voluntary and deliberate cooperation with the enemy in its interests and to the detriment of one's state and its allies. In the legislation of most countries, collaboration is qualified as a crime against the state, betrayal³.

An analysis of some criminal laws of European countries shows that, for the most part, collaboration is not criminalized in a separate article, and its features are covered by other articles, in particular, state treason. Only Article 120 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania establishes criminal liability for collaboration. Thus, a citizen of the Republic of Lithuania who, under conditions of occupation or annexation, helped illegal state structures to establish occupation or annexation, suppressed the resistance of the Lithuanian population or otherwise helped an illegal government to act against the Republic of Lithuania, shall be punished by imprisonment for up to five years⁴. The specificity of this article is that the Lithuanian legislator provided for such cooperation in the form of suppression of resistance or other assistance and pointed to a specific situation – the conditions of occupation and annexation, which are constructive signs of collaborationism and provide grounds for a clear distinction from other forms of actions of citizens to the harm of the state interests.

At the level of legislative initiatives, the need to establish criminal liability for collaboration in Ukraine has been discussed since 2017.

---

² Pyvovarska, K. (2011). Kolaboratsionizm u Druhii svitovii viini [Collaborationism in World War II]. *1941 rik na Poltavshchyni: liudskiyi vymir trahedii ta heroizmu: zbirnyk statei za materialamy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (28 veresnia 2011 roku) [1941 in Poltava Region: the Human Dimension of Tragedy and Heroism: a collection of articles based on the materials of the international scientific conference (September 28, 2011)]* Poltava: POIPPO. P. 102 [in Ukrainian].

³ Hrabovsky, S.I. (2014). Kolaboratsionizm [Collaborationism]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiia [online] [Encyclopedia of Modern Ukraine: electronic version [online]]* editor-in-chief: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak and others; NAS of Ukraine. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4446 (accessed 20.10.2023) [in Ukrainian].

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. 2000 m. rugšėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Vilnius. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/en/legalAct/TAR.2B866DFF7D43> (accessed: 18.10.2023).

These draft laws were analyzed in detail by A. Politova and M. Akimov⁵, who considered the essence of the concept of collaborationism and the need for its criminalization in Ukraine. They concluded that most projects use the terms "aggressor", "occupying state" or "enemy" and do not define these terms, which makes it difficult to reveal the essence of collaborationism. Therefore, the authors believe that collaborationism is a complex phenomenon that cannot be criminalized, and criminal liability for all types of collaborationism is not necessary, since there are many other relevant articles of the Criminal Code of Ukraine in the sections on crimes against the foundations of national and public security. They propose, like O. Illarionov⁶, to introduce into the legislation the definition and signs of collaborators, but to settle this issue at the international level⁷.

In his turn, Professor E. Pysmenskyi reasonably argues that criminal law has not fulfilled its prognostic function in relation to criminal law regulation. Since the peculiarities of criminal law assessment of the behavior of persons in the occupied territory in their relations with the occupier were not considered independently and accentuated in legal science, at the beginning of military aggression against Ukraine there was no scientifically based model of legal regulation of actions related to collaborationism⁸. At the same time, the legislator was forced to respond to collaborationism, including by establishing criminal liability for such activities-collaboration. One of the first laws to be adopted after the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation was the one that supplemented the

---

⁵ Politova, A. & Akimov, M. (2020). 'Criminal Liability for Collaborationism: is There a Need to Establish it in Ukraine?' *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law*, part 2. P. 406–422 (Baltija Publishing 2020).

⁶ Illarionov, O. (2018). Zakhyst vid kolaboratsionizmu: sproba druha [Defense against collaborationism: attempt two]. URL: <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/29863> (accessed October 20, 2023) [in Ukrainian].

⁷ Politova, A. & Akimov, M. (2020). 'Criminal Liability for Collaborationism: is There a Need to Establish it in Ukraine?' *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law*, part 2. P. 406–422 (Baltija Publishing 2020) P. 420.

⁸ Pysmenskyi, Y. (2020). Collaborationism in modern Ukraine as a criminal law problem [Kolaboratsionizm u suchasni Ukraini yak kryminalno-pravova problema]. *Law of Ukraine [Pravo Ukrainy]*. № 12. P. 126. [in Ukrainian].

Criminal Code of Ukraine with Article 111-1 "Collaboration Activities" and is now actively used in practice.

Thus, since the entry into force of the Law of Ukraine No. 2108-IX until the time of preparation of this publication (from March 15, 2022 to October 2023), more than 6.5 thousand criminal offenses under Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine "Collaboration Activities" have been registered. At the same time, for the partial year of 2023, the number increased by more than 1 thousand such criminal offenses⁹. However, it is noteworthy that this year the number of notifications of suspicion among the registered criminal offenses under Part 1.2 of Article 1-1 of the Criminal Code of Ukraine has significantly decreased compared to 2022 (from 42% to 33%).

At the time of writing, the Unified Register of Court Decisions contained 899 guilty verdicts¹⁰ with actual sentencing upon conviction of persons of a criminal offense under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. The vast majority of verdicts are guilty verdicts on the fact of committing a criminal offense under Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine (838 decisions)¹¹. The analysis of these guilty verdicts shows that in most cases the trial is conducted in a simplified procedure (since it is a consideration of criminal misdemeanors) or in the procedure of concluding a plea agreement between the prosecutor and the accused.

Already in the first scientific studies-commentaries to Art. 111-1 of the CC of Ukraine attention was drawn to the complexity of its legislative wording, the

---

⁹ Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia / Ofitsiyni veb-sait ofisu Heneralnoho prokurora [On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation / Official website of the Prosecutor General's Office]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (accessed on 18.10.2023) [in Ukrainian].

¹⁰ Iedyni derzhavnyi reistr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/1> (accessed October 18, 2023).

¹¹ Ibid.

combination of different provisions in one article, the competition of norms within the article itself, the lack of clarity of wording, etc.¹².

Indeed, Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine covers as many as 7 independent corpuses (parts 1-7), one is a qualified corpus (part 8), which contains qualifying features – death of people or other grave consequences, in case of committing actions or making decisions provided for in parts 5-7 of this article. The acts provided for in parts 1 and 2 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine are criminal misdemeanors, as they provide for the main punishment of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a period of ten to fifteen years, parts 3 and 4 are minor crimes, part 5 is a serious crime, and parts 6-8 are especially serious crimes. It should be noted that the very definition of criminal acts characterizing collaboration is quite variegated, each act provided for in certain parts of the article contains several forms, is information-saturated, which, of course, complicates their comprehensibility¹³, leads not only to a complicated mental perception of various manifestations of collaborationism for which criminal liability arises by ordinary citizens, but may also lead to misclassification. This state of affairs is primarily due to the state's attempts to respond in some way to the phenomena occurring in the context of military aggression without a clearly defined, scientifically based and balanced concept of regulating actions related to the social phenomenon of collaborationism, as mentioned above.

First of all, the phenomenon of collaborationism, in view of previous scientific, historical and social research, is associated with various forms of *cooperation* of citizens under occupation with the enemy in its interests and to the

---

¹² Antoniuk, N. (2021). Derzhavna zrada i kolaboratsiina diialnist: pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii [High treason and collaboration: issues of criminal legal qualification]. *Slovo natsionalnoi shkoly suddiv [Word of the National School of Judges]*. № 4(37). 56–68. [in Ukrainian]; Metodychni rekomendatsii z pytan kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, operativno-rozshukovoi diialnosti ta kryminalnoho provadzhennia za st. 111-1 KK Ukrainy «Kolaboratsiina diialnist» [Methodical recommendations on criminal legal qualification, operational and investigative activities and criminal proceedings under Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine "Collaboration activity"] / S. Albul, T. Voloshanivska, A. Marchenko, H. Mudretska, H. Reznichenko, I. Fedorov, I. Chekmariova. Odesa: Odesa State University of Internal Affairs, 2022. 67 [in Ukrainian].

¹³ Musychenko, O.M. (2021). Zrozumilist suchasnoho kryminalnoho zakonu: monohrafiia [Clarity of modern criminal law: monograph]. Mykolaiv: Ilion. P. 265 [in Ukrainian].

detriment of their state. If we analyze the forms of such cooperation criminalized in Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, we can see the following: voluntary occupation by citizens of Ukraine of various positions in illegal authorities, judicial or law enforcement bodies established in the occupied territories; voluntary election to illegal authorities (parts 2, 5, 7); propaganda by a citizen of Ukraine in educational institutions and the introduction of education standards of the aggressor state in educational institutions (part 3); transfer of material resources to the enemy; conducting economic activities in cooperation with the enemy (part 4); participation in the organization and conduct of illegal elections and/or referendums in the temporarily occupied territory (part 5); organizing and conducting political events, carrying out information activities in cooperation with and in support of the enemy, active participation in such events (part 6); voluntary participation of a citizen of Ukraine in illegal armed or paramilitary groups established in the temporarily occupied territory and/or in the armed groups of the aggressor state; providing such groups with assistance in conducting hostilities against the Armed Forces of Ukraine and other military formations established to protect the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine (part 7). As we can see, not all of these forms of cooperation must be committed by citizens of the state (as defined by the Lithuanian legislator), and not all forms of cooperation can be committed in the temporarily occupied territory. It depends on the definition of the objective side of a particular act criminalized by the legislator. Therefore, one should not count on a common understanding and common signs of collaboration, as each part requires a detailed linguistic and systematic analysis for proper qualification.

In addition to the usual established understanding and interpretation of the word "cooperation" as "joint activity with someone"¹⁴, the legislator also criminalized such acts that the legislator refers to as collaboration as "public objections, public appeals", which is not quite assessed as cooperation itself. We

---

¹⁴ Slovník ukraïnskoï movy (1978). [Dictionary of the Ukrainian language] / ed. I.K. Bilodid. Vol. 9: S. Kyiv: Naukova Dumka, 1978. P. 519 [in Ukrainian].

are talking about the forms of certain acts provided for in Part 1 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, which we will analyze in more detail below, and one of the forms of acts provided for in Part 5 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine – public calls for illegal elections and/or referendums in the temporarily occupied territory. The latter is classified by the legislator as a serious crime along with the following forms of cooperation in the classical sense: voluntary holding of a position by a citizen of Ukraine in illegal authorities established in the temporarily occupied territory; voluntary election to such authorities; participation in the organization and conduct of illegal elections and/or referendums in the temporarily occupied territory. We believe that, compared to the defined forms of cooperation, public calls for illegal elections and/or referendums pose less of a public danger, and therefore should be classified as criminal offenses, as well as other "public calls" that the legislator associates with collaboration.

The objective side of the criminal offense under Part 1 of Art. 111-1 is expressed in the following two forms:

1) public denial of: a) the commission of armed aggression against Ukraine, b) the establishment and confirmation of the temporary occupation of a part of the territory of Ukraine;

2) public calls for: a) support for decisions and/or actions of the aggressor state, armed groups and/or the occupation administration of the aggressor state, b) cooperation with the aggressor state, armed groups and/or the occupation administration of the aggressor state, c) non-recognition of the extension of Ukraine's state sovereignty to the temporarily occupied territories of Ukraine.

The subject of this criminal offense can only be a citizen of Ukraine.

Publicity is an evaluative feature, and the question of its presence should be decided on a case-by-case basis, taking into account the time, place, and circumstances of the objections or appeals. Traditionally, in scientific and practical commentaries, public appeals are understood by their content as oral or written appeals or speeches to a specific audience, as well as an indefinite number of

people at demonstrations, rallies, meetings, on radio, television, and Internet sites¹⁵.

The note to Art. 111-1 of the CCU clarifies what is meant by public: dissemination of calls or expressions of objection to an indefinite number of persons, in particular on the Internet or through the media.

The term «indefinite number of persons» requires a separate interpretation to properly qualify it. An appeal to an indefinite number of persons should be considered an appeal to persons who cannot be counted and who may potentially hear or see the information. Publicity is also associated with this concept. In the majority of verdicts under Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, public objections, public appeals (61% of the court decisions studied by the sample method) with relevant information were made through social networks such as Odnoklassniki, Facebook, etc. In addition, the statements were often made in shops, on the streets, near the houses where the person lived, near bomb shelters, at markets, bus stops, even from the window of their own apartment. In two decisions, the courts of Kharkiv determined that the accused persons publicly called for support for the decisions and actions of the aggressor state in the pre-trial detention center, indicating that the appeals were directed "to an unlimited number of people, namely cellmates who were with him"¹⁶. In our opinion, this interpretation of publicity and an indefinite circle of persons is not correct, so such actions should be incorrectly qualified under Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine.

In practice, the question of the correct qualification may arise when a criminal offense is committed in the form of denial. This is due to the fact that the

---

¹⁵ Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. (2013). [Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary: in 2 vols] V. Tatsiy, V. Pshonka, V. Borisov, V. Tyutyugina. 5th ed. Kharkiv: Pravo., Vol. 2: Special Part / Yu. Baulin, V. Borisov, V. Tyutyugin et al. P. 585 [in Ukrainian].

¹⁶ Vyrok Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 17 chervnia 2022 roku. Sprava № 639/1560/22 [Verdict of the Zhovtnevyi District Court of Kharkiv of June 17, 2022. Case No. 639/1560/22] URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104805657> (accessed October 24, 2023); Vyrok Zhovtnevyi raionnyi sud m. Kharkova vid 8 lypnia 2022 roku. Sprava № 639/1837/22 [Verdict of the Zhovtnevyi District Court of Kharkiv of July 8, 2022. Case No. 639/1837/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105146407> (accessed on October 24, 2023).

Law of Ukraine of March 23, 2022¹⁷ supplemented Art. 436-2 «Justification, Recognition of Lawfulness, Denial of the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, Glorification of its Participants», the forms of the objective side of part 1 which, among other things, is the denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014, including by presenting the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine as an internal civil conflict, as well as denial of the temporary occupation of part of the territory of Ukraine. In addition, Part 2 of Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine provides for such a form of action as the dissemination of materials containing such denials.

The content of such objections, as we can see, coincides with the content of public objections provided for in Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, so the distinguishing feature is the public nature of such objections. With regard to the dissemination of materials containing such objections (Part 2 of Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine), this act coincides with a public objection, so the question of proper qualification arises. One of the distinguishing features, at first glance, is the generic object of these criminal offenses, which is different – national security and human security. Although, in terms of content, the concept of human security includes national security.

According to Supreme Court Judge N. Antoniuk, if a person is charged with an act only in the form of denial, it should be qualified under one of the above articles (namely, under Part 1 of Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine, based on the ratio of the objects of encroachment) in order to avoid double

---

¹⁷ Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti za vyhotovlennia ta poshyrennia zaboronenoї informatsiinoї produktsii: Zakon Ukrainy № 2110-IX vid 3 bereznia 2022 roku [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening Criminal Liability for the Production and Distribution of Prohibited Information Products: Law of Ukraine No. 2110-IX of March 3, 2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n20> (accessed on August 23, 2022).

incrimination, and in case of committing a socially dangerous act in forms other than denial, it should be qualified under the totality of these criminal offenses¹⁸.

One of the court decisions reflects the latter suggestion. However, in order to distinguish between criminal offenses, the court used the content element of the information itself, rather than the form of action itself (without distinguishing between public appeals or dissemination of materials). For example, in the verdict of the Sosnivskiy District Court of Cherkasy of May 3, 2022, the court qualified the actions related to the posting on the social network Facebook¹⁹ of a comment to PERSON_3's post that there is currently not a war on the territory of Ukraine, but a special operation to destroy military facilities under Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, based on the fact that according to the opinion of a specialist of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi of 25.04.2022. Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy dated 25.04.2022, it was established that the materials under investigation, namely the publication of the Internet user "PERSON_4" under the name "PERSON_5" dated 22.03.2022, indicates the dissemination of materials denying the commission of armed aggression against Ukraine and contains calls for support for the decisions and actions of the aggressor state. According to another conclusion of a specialist of the Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University of 13.04.2022, other publications disseminated via Facebook by this person contain justifications, recognizing the legitimacy of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began in 2014. Therefore, the court qualified similar actions of PERSON_1 under Part 3 of Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine.

Analysis of other court decisions indicates that in the investigation of criminal offenses, specialists are rarely asked to provide an opinion on the content

---

¹⁸ Antoniuk, N. (2021) Derzhavna zrada i kolaboratsiina diialnist: pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii [High treason and collaboration: issues of criminal legal qualification]. *Slovo natsionalnoi shkoly suddiv [Word of the National School of Judges]*. № 4(37). P. 59 [in Ukrainian].

¹⁹ Vyrok Sosnivskoho raionnoho sudu m. Cherkasy vid 3 travnia 2022 roku Provadzhennia № 1-kp/712/522/22 [The verdict of the Sosnivskiy District Court of Cherkasy of May 3, 2022, Case No. 1-kp/712/522/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104409643> (accessed on October 24, 2023).

of posts and comments on social networks, only in controversial short posts. For example, on the Odnoklassniki website, PERSON_3 posted a post from a Russian information resource that read: "Melitopol is Russia forever". According to the conclusion of a forensic linguistic study by specialists of Kryvyi Rih State Pedagogical University No. 11 dated 19.07.2022, the text of the publication of 29.05.2022: "MELITOPOL IS RUSSIA FOREVER" shows PERSON_1's approval of the temporary occupation of the territory of Ukraine, in particular the city of Melitopol, by Russian troops. This is an affirmative sentence that acquires the status of a slogan expressed in a concise form of an idea, a call, namely, constructs a distorted reality in the minds of people about the belonging of part of the territory of Ukraine to the Russian Federation²⁰. In most other cases, the courts evaluate the content of the material independently and qualify such acts under Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine.

The analysis of the operative part of the verdicts under Part 1 of Art. 111-1 of the CC of Ukraine showed that the courts mostly impose a punishment in the form of deprivation of the right to hold positions related to the performance of state and local government functions, positions in state authorities, public administration, local self-government or public services for a period of 10 years, which is provided for in the sanction as the lower limit (61%), in addition, 11 years – 9%, 12 years in 17%, closer to the maximum limit – 13, 15 years – 13%. This situation is obvious, since the only punishment provided for by the sanction of Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a period of 10 to 15 years. According to the established case law, this type of punishment may be imposed both on persons holding certain positions or carrying out certain activities and on persons who may hold such positions. However, according to the materials of criminal proceedings, these are defendants who are mostly unemployed or retired

---

²⁰ Vyrok Zhovtnevoho raionnoho sudu mista Kryvoho Rohu Dnipropetrovskoi oblasti 04 serpnia 2022 roku. Sprava № 212/3751/22 [The verdict of the Zhovtnevyi District Court of Kryvyi Rih, Dnipro region, on August 04, 2022. Case No. 212/3751/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105581704> (accessed on 24.10.2023).

(more than 80%), and have secondary or vocational education. Since the effectiveness of criminal penalties is determined by the following sequence: a person who has been subjected to the punitive impact of punishment and has suffered certain deprivations has had the opportunity to adjust his/her behavior in order to prevent the commission of a criminal offense in the future, the imposed penalties are ineffective²¹, and do not fulfill their goals – punishment, correction, prevention of criminal offenses. Therefore, in our opinion, it is advisable to provide for alternative types of punishment in the sanction of Part 1 of Art. 111-1 of the CC of Ukraine in the form of a fine and community service.

Conclusions. Firstly, the criminal offenses defined by the legislator as collaboration activities are quite difficult to understand and generally violate the qualitative property of clarity of criminal law. Secondly, the analysis of the forms of acts within each provision of Art. 111-1 of the CC of Ukraine allows us to conclude that there are no common essential features of collaboration activities, which the legislator relied on when criminalizing this phenomenon. Thirdly, the act in the form of public calls for illegal elections and/or referendums should be classified as a criminal offense (to define this form of action in Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine). Fourthly, we consider it necessary to provide for alternative types of punishment in parts 1-2 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, primarily for the effectiveness of criminal legal influence for collaboration, primarily for public denial by a citizen of Ukraine of the commission of armed aggression against Ukraine, for public calls by a citizen of Ukraine to support the decisions, actions of the aggressor state, armed formations, the occupation administration of the aggressor state, to cooperate with them, to non-recognition of the extension of state sovereignty of Ukraine to the temporarily occupied territories.

---

²¹ Kozachenko, O. V. (2011) Kryminalno-pravovi zakhody: kulturo-antropolohichniy vymir: monohrafiia. [Criminal and legal measures: cultural and anthropological dimension: a monograph]. Mykolaiv: Ilion, P.219 [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Antoniuk, N. (2021). Derzhavna zrada i kolaboratsiina diialnist: pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii [High treason and collaboration: issues of criminal legal qualification]. *Slovo natsionalnoi shkoly suddiv [Word of the National School of Judges]*, 4 (37), 56–68 [in Ukrainian].
2. Hrabovsky, S. I. (2014). Kolaboratsionizm [Collaborationism]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia [online] [Encyclopedia of Modern Ukraine: electronic version [online]]*/ editor-in-chief: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovsky, M.G. Zheleznyak and others; NAS of Ukraine. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4446 (accessed 20.10.2023) [in Ukrainian].
3. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/1> (accessed October 18, 2023).
4. Illarionov, O. (2018). Zakhyst vid kolaboratsionizmu: sprobа druha [Defense against collaborationism: attempt two]. URL: <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/29863> (accessed October 20, 2023) [in Ukrainian].
5. Kozachenko, O.V. (2011). Kryminalno-pravovi zakhody: kulturo-antropolohichni vymir [Criminal and legal measures: cultural and anthropological dimension]. Mykolaiv: Ilion [in Ukrainian].
6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. (2013). [Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary: in 2 vols] V. Tatsiy, V. Pshonka, V. Borisov, V. Tyutyugina. 5th ed. Kharkiv: Pravo. Vol. 2: Special Part / Yu. Baulin, V. Borisov, V. Tyutyugin et al. 1040 [in Ukrainian].
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Vilnius. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/en/legalAct/TAR.2B866DFF7D43> (accessed: 18.10.2023).
8. Metodichni rekomendatsii z pytan kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, operatyvno-rozshukovoi diialnosti ta kryminalnoho provadzhennia za st. 111-1 KK Ukrainy «Kolaboratsiina diialnist» [Methodical recommendations on criminal legal qualification, operational and investigative activities and criminal proceedings under Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine "Collaboration activity"] / S. Albul, T. Voloshanivska, A. Marchenko, H. Mudretska, H. Reznichenko, I. Fedorov, I. Chekmariova. Odesa: ODESA STATE UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS, 2022. 67 [in Ukrainian].
9. Musychenko, O.M. (2021). Zrozumilist suchasnoho kryminalnoho zakonu [Clarity of modern criminal law]. Mykolaiv: Ilion [in Ukrainian].
10. Politova, A., & Akimov, M. (2020). ‘Criminal Liability for Collaborationism: is There a Need to Establish it in Ukraine?’ *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law*, part 2, 406–422 (Baltija Publishing 2020).

11. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti za vyhotovlennia ta poshyrennia zaboronenoï informatsiinoï produktsii: Zakon Ukrainy № 2110-IX vid 3 bereznia 2022 roku [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening Criminal Liability for the Production and Distribution of Prohibited Information Products: Law of Ukraine No. 2110-IX of March 3, 2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n20> (accessed on August 23, 2022).

12. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia / Ofitsiinyi veb-sait ofisu Heneralnoho prokurora [On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation / Official website of the Prosecutor General's Office]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (accessed on 18.10.2023) [in Ukrainian].

13. Pysmensky, Y. (2020). Collaborationism in modern Ukraine as a criminal law problem [Kolaboratsionizm u suchasniï Ukraini yak kryminalno-pravova problema] *Pravo Ukrainy [Law of Ukraine]*, 12, 116–128 [in Ukrainian].

14. Pyvovarska, K. (2011). Kolaboratsionizm u Druhii svitovii viini [Collaborationism in World War II]. *1941 rik na Poltavshchyni: liudskyi vymir trahedii ta heroizmu: zbirnyk statei za materialamy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (28 veresnia 2011 roku) [1941 in Poltava Region: the Human Dimension of Tragedy and Heroism: a collection of articles based on the materials of the international scientific conference (September 28, 2011)]*. Poltava: POIPPO. 101–105 [in Ukrainian].

15. Shaykan, V. Kolaboratsionizm v Ukraini u roky Druhoï svitovoi viiny [Collaborationism in Ukraine during the Second World War]. URL: <http://www.kby.kiev.ua/komitet/conference/Shajkan2.pdf> (accessed on 18.10.2023) [in Ukrainian].

16. Slovnyk ukraïnskoï movy (1978). [Dictionary of the Ukrainian language] / ed. I.K. Bilodid. Vol. 9: S. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].

17. Vyrok Sosnivskoho raionnoho sudu m. Cherkasy vid 3 travnia 2022 roku Provadzhennia № 1-kp/712/522/22 [The verdict of the Sosnivskyi District Court of Cherkasy of May 3, 2022, Case No. 1-kp/712/522/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104409643> (accessed on October 24, 2023).

18. Vyrok Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 17 chervnia 2022 roku. Sprava № 639/1560/22 [Verdict of the Zhovtnevyi District Court of Kharkiv of June 17, 2022. Case No. 639/1560/22] URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104805657> (accessed October 24, 2023).

19. Vyrok Zhovtnevoho raionnoho sudu mista Kryvoho Rohu Dnipropetrovskoi oblasti 04 serpnia 2022 roku. Sprava № 212/3751/22 [The verdict of the Zhovtnevyi District Court of Kryvyi Rih, Dnipro region, on August 04, 2022. Case No. 212/3751/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105581704> (accessed on 24.10.2023).

20. Vyrok Zhovtnevyi raionnyi sud m. Kharkova vid 8 lypnia 2022 roku. Sprava № 639/1837/22 [Verdict of the Zhovtnevyi District Court of Kharkiv of July 8, 2022. Case No. 639/1837/22]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105146407> (accessed on October 24, 2023).

Козаченко О., Мусиченко О. Колабораційна діяльність у формі публічних закликів та заперечень збройної агресії проти України: практика застосування

Стаття присвячена науковому аналізу окремих проблем кримінально-правової кваліфікації за колабораційну діяльність, передбачену ч. 1 ст. 111-1 Кримінального кодексу України. Здійснено кримінально-правовий аналіз вказаної норми як один з проявів колабораційної діяльності, яка криміналізована в законодавстві. Розглянуто окремі проблеми кваліфікації, пов'язані з необхідністю розмежування норм, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України та частинами 1 та 2 ст. 436-2 КК України. В роботі проаналізовано судові рішення за ч. 1 ст. 111-1 КК України, виявлено певні проблеми щодо застосування даної норми на практиці, та на основі цього зроблено ряд висновків та сформульовано авторські пропозиції. Автори вказують на окремі вади формулювання ст. 111-1 КК України, пов'язуючи це з відсутністю необхідного наукового обґрунтування виділення змістовних ознак колабораційної діяльності, на які б опирався законодавець при криміналізації даного виду суспільно небезпечного діяння. В дослідженні стверджується, що діяння у формі публічних закликів до проведення незаконних виборів та/або референдумів слід віднести до категорії кримінальних проступків, а саме визначити цю форму в ч. 1 ст. 111-1 КК України, зважаючи на те, що публічні заклики, публічні заперечення не є проявами колабораціонізму в класичному розумінні як співпраці з ворогом в умовах окупації. На основі досліджених кримінальних проваджень доведено неефективність застосування єдиного покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю, тому пропонується передбачити в частинах 1 та 2 ст. 111-1 КК України альтернативні покарання у виді штрафу, громадських робіт.

Ключові слова: колабораціонізм, колабораційна діяльність, кримінальна відповідальність, кримінальний проступок, публічні заклики, публічне заперечення.

УДК 343.301 (477)

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.290841>

Т. О. Михайліченко,

канд. юрид. наук, доцентка,
старша наукова співробітниця
лабораторії досліджень проблем
національної безпеки у сфері
громадського здоров'я
НДІ вивчення проблем злочинності
імені акад. В. В. Сташиса
НАПрН України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТЕРИЛІЗАЦІЇ ЛЮДИНИ¹

У статті досліджуються положення чинного кримінального законодавства з точки зору відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням, які Україна взяла на себе, ратифікувавши Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, в частині захисту репродуктивних прав людини; здійснено аналіз якості здійсненої імплементації; визначено ознаки стерилізації, яка є незаконною. Встановлено, що КК України і до прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII встановлював кримінальну відповідальність за проведення незаконної стерилізації, внесення ж змін створило низку проблемних питань для кваліфікації дій винних осіб, які діють у співучасті.

Ключові слова: репродуктивні права, Стамбульська конвенція, стерилізація людини, незаконна стерилізація, примушування до стерилізації, кримінальна відповідальність.

Питання репродуктивно-генетичних прав все частіше стає предметом уваги науковців та практиків, адже кожна людина має право на відтворення та свободу вирішувати, коли і як часто використовувати чи взагалі не використовувати власні репродуктивні можливості, а так само на прийняття рішення щодо відтворення без дискримінації, примусу та насильства². Як

---

¹ Стаття підготовлена на виконання фундаментальної теми «Національна безпека у сфері громадського здоров'я: правові засоби захисту від загроз», що досліджується в НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0120U105608).

² Programme of Action: adopted at the International Conference on Population and Development. Cairo, 5–13 September 1994. URL: https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/PoA_en.pdf.

справедливо відмічають дослідники, «у сучасному світі серед репродуктивних прав право на відтворення собі подібних залишається чи не найбільш спірним питанням в сфері прав людини»³. Водночас незаконне проведення стерилізації людини та/або примушування її проведення такої операції – це втручання в її приватне життя, порушення її права на здоров'я, а часом навіть життя, а також обмеження щодо повноцінної реалізації своїх прав та основоположних свобод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про підвищену увагу до різноманітних аспектів забезпечення та захисту репродуктивних прав людини. Зокрема, дослідженнями в цій сфері займаються А. В. Горностай, В. В. Ємельяненко, Н. В. Маслак⁴, В. М. Пашков, Н. О. Гуторова П. П. Нога⁵ та інші. Так, А. В. Горностай та В. В. Ємельяненко здійснили поділ стерилізації на види, висвітлили поняття вимушеної стерилізації, а також дослідили проблеми превенції і покарання за примушування до стерилізації⁶. О. П. Дьоміна відмічає позитивні досягнення вітчизняного законодавця в частині закріплення новел, що мають сприяти припиненню безкарності та виробленню нетерпимості до примушення до припинення здатності жінки до природної репродукції, а також певною мірою для заповнення прогалин у юридичному визначенні порушень, які перешкоджають ефективному судовому реагуванню на них⁷. Але, як видається, правильно говорити, що хоча Стамбульська конвенція і спрямована на захист прав жінок та дітей, однак конструкція складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 та ч. 5 ст. 134 КК України, вказує і на захист репродуктивних прав

---

³ Горностай А. В., Ємельяненко В. В. Примушування до стерилізації: класифікація видів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 2(16). С. 163.

⁴ Iemelianenko, V. V., Gornostay, A. V., Maslak, N. V. Coerced sterilization as a reproductive rights violation. *Wiadomości Lekarskie*. 2020;73(12 p. II):2902–2908 [in English].

⁵ Pashkov V., Hutorova N., Noha P. Reproductive function: the protection of the rights of the people which are sent to the area of the fighting. *Wiadomości Lekarskie*. 2018;2:403–407 [in English].

⁶ Горностай А. В., Ємельяненко В. В. Примушування до стерилізації: класифікація видів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 2(16). С. 162–177.

⁷ Дьоміна О. П. Нові склади злочинів за ст. 134 Кримінального кодексу України у світлі Стамбульської конвенції: аналіз деяких ознак. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3 (87). С. 110.

чоловіків, що є абсолютно правильним кроком українського законодавця. При цьому правильно наголошує Т. А. Павленко, що одночасно «такі зміни породжують цілу низку питань, що пов'язані з конструкцією самої норми та узгодженістю з нормами галузевого законодавства»⁸.

Тож у цьому контексті важливим видається ретроспективний погляд на Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII⁹, який набрав чинності майже 5 років тому (11.01.2019 р.), виявлення існуючих теоретичних та практичних проблем і прогнозування змін, які необхідно внести до чинного кримінального закону. Тож *мета даної роботи* полягає у виокремленні ознак стерилізації, яка є незаконною, та дослідженні особливостей кримінальної відповідальності за незаконне проведення стерилізації людини. Задля досягнення поставленої мети видається за доцільне вирішити наступні *завдання*: дослідити регуляторне законодавство для проведення стерилізації в Україні, визначити ознаки стерилізації, яка має визнаватися незаконною, та указати на наявні проблеми кваліфікації.

1. *Поняття стерилізації та правові передумови для її проведення в Україні.* Статева стерилізація часто пов'язується з доктриною «євгеніки»¹⁰, безпосереднім завданням якої є штучне поліпшення «якостей» людської популяції. Більш того, часто вона асоціюється зі злочинами, що вчинялися нацистською Німеччиною в контексті негативної євгеніки. Однак статева стерилізація може бути не лише примусовою, а й добровільною; законною та

---

⁸ Павленко Т. А. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації: деякі проблемні питання. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, проф. Т. А. Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.). Харків: ХНУВС, 2021. С. 251.

⁹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2227-19> (дата звернення: 30.10.2023).

¹⁰ Слово «eugenics» (євгеніка) було введено у кінці XIX ст. двоюрідним братом Ч. Дарвіна – Ф. Гальтоном.

незаконною. І в сучасному світі це є одним із методів регулювання народжуваності.

Під стерилізацією людини слід розуміти штучне позбавлення людини здатності мати потомство¹¹. При цьому зберігається ендокринна функція статевих залоз. Саме цим зазначений метод відрізняється від кастрації.

Тривалий час нормативною базою проведення операції з стерилізації громадян насамперед слугував Наказ МОЗ України від 6.07.1994 р. № 121 «Про застосування методів стерилізації громадян», який містив Порядок застосування методів хірургічної стерилізації жінок, Перелік медичних показань для проведення хірургічної стерилізації чоловіків та Порядок застосування методу хірургічної стерилізації чоловіків.

Однак у 2017–2018 рр., як слушно відмічає В. В. Валах, національне законодавство у сфері стерилізації людини зазнало значних змін¹², а саме Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання психіатричної допомоги» від 14.11.2017 № 2205-VIII із ч. 5 ст. 281 ЦК України та ст. 49 Основ законодавства України про охорону здоров'я (далі – Основи) було виключено положення про можливість примусової стерилізації недієздатних осіб за медичними показаннями за згодою їх опікунів¹³. Така новація стала важливим кроком, адже світові тенденції говорять про заборону примусової стерилізації не лише для психічно здорових, а й для психічно хворих людей.

Чому ж примусова стерилізація, яка була дуже розповсюдженою у ХХ ст., наразі заборонена? Видається, що це обумовлено насамперед зміною парадигми сприйняття прав людини. Це проявилось в положеннях низки

---

¹¹ Червяк П. І. Медична енциклопедія. Видання 3-тє, доповн. Київ: Вид. центр «Просвіта». 2012. С. 983.

¹² Валах В. В. Правове регулювання стерилізації фізичної особи. *ІХ юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васюковського*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.). Одеса: Астропринт, 2019. С. 97.

¹³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання психіатричної допомоги: Закон України від 14.11.2017 № 2205-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2205-19> (дата звернення: 02.11.2023).

міжнародних актів кін. ХХ – поч. ХХІ ст., які визнають примусову стерилізацію протиправним діянням. Зокрема:

- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. у п. (f) ч. 1 ст. 11 покладає на держав-учасниць обов'язок щодо вживання усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у галузі зайнятості, з тим щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок рівні права, зокрема право на охорону здоров'я та безпечні умови праці, включаючи захист репродуктивної функції¹⁴. Примітним при цьому є заключні зауваження Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок до 8 періодичної доповіді України, де у п. 43b відмічається, що Комітет рекомендує державі-учасниці (Україні – прим. наша) скасувати практику примусової стерилізації без вільної і усвідомленої згоди жінок з інвалідністю та забезпечувати засоби правового захисту для жертв примусової стерилізації¹⁵;

- Міжнародна конференція з питань народонаселення та розвитку (ICPD або Каїрська конференція) 1994 р. стала ще однією ключовою точкою в процесі боротьби за репродуктивні права. 20-річна «Каїрська програма дій», яка була прийнята за результатами конференції, стверджувала, що уряди несуть відповідальність за задоволення репродуктивних потреб людей¹⁶. Як відмічають дослідники, це радикальним чином змінило «підхід міжнародного співтовариства до взаємозв'язку проблеми народонаселення і розвитку та поставила в центр уваги такі питання, як людина і права людини, а не чисельність населення і темпи його приросту»¹⁷;

---

¹⁴ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (укр/рос): Конвенція; ООН від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_207 дата звернення: 02.11.2023).

¹⁵ Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України. 3 березня 2017 р. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gender/Konvencia.pdf> (дата звернення: 02.11.2023).

¹⁶ Programme of Action: adopted at the International Conference on Population and Development. Cairo, 5–13 September 1994. URL: https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/PoA_en.pdf.

¹⁷ Checherskiy V. Human right to reproductive procreation as a component of public population policy. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. Volume 1. P. 241. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/907431.pdf>.

- Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р. у ст. 7 відносить примусову стерилізацію до злочинів проти людяності;

- Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) у ст. 39 прямо вказала на заборону примусової стерилізації¹⁸.

Отож, піддаючись загальним тенденціям, вищезгаданий Наказ був скасований на підставі Наказу МОЗ України «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 06 липня 1994 року № 121» від 16.05.2018 р. № 940.

Наразі питання статевої стерилізації людини регулюється:

- ч. 5 ст. 281 Цивільного кодексу України, згідно якої стерилізація може відбутися лише за бажанням повнолітньої фізичної особи¹⁹;

- ст. 49 Основ законодавства України про охорону здоров'я, де відмічається, що право повнолітньої людини на стерилізацію є гарантованим. Більш того, прямо вказується, що застосування методів стерилізації може здійснюватися за бажанням повнолітнього пацієнта в закладах охорони здоров'я за медичними показаннями, що встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я²⁰;

- Уніфікованим клінічним протоколом первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Планування сім'ї», затвердженому Наказом МОЗ України від 21.01.2014 р. № 59 (далі – Уніфікований протокол), де вказується, що стерилізація жінок в

---

¹⁸ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 02.11.2023).

¹⁹ Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 02.11.2023).

²⁰ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12> (дата звернення: 02.11.2023).

Україні може здійснюватися лише через трубну оклюзію²¹, а чоловікам проводиться вазектомія²².

2. Ознаки незаконної стерилізації людини.

Виходячи із вищевикладеного можна дійти висновку, що про незаконне проведення стерилізації людини маємо говорити у випадках:

- відсутності інформованої згоди пацієнта (-ки),
- відсутності добровільної згоди пацієнта (-ки),
- використання незаконних методів,
- проведення хірургічного втручання за наявності протипоказань
- або в неналежному місці чи
- неналежним суб'єктом.

Згода вважатиметься поінформованою, якщо пацієнта (-ку), який (-а) обрав (-ла) метод добровільної хірургічної стерилізації, відповідно до Уніфікованого протоколу було попереджено, що: «1. Жінка та її партнер можуть використовувати тимчасові (зворотні) методи контрацепції. Пацієнт/пацієнтка має право на вибір. 2. Перев'язка труб і вазектомія є хірургічною операцією. 3. Наявний ризик, пов'язаний з оперативним втручанням. 4. Пацієнт/пацієнтка більше не зможе мати дітей. 5. Передбачається, що ефект від цієї процедури буде постійним (незворотним). 6. Пацієнт/пацієнтка має право відмовитися від цієї процедури, що ніяк не вплине на його право одержувати інші послуги. Пацієнт/пацієнтка може змінити своє рішення у будь-який момент до операції»²³.

Додатково в ст. 39 Основ регламентовано, що медичний працівник зобов'язаний надати пацієнтові в доступній формі інформацію про стан його здоров'я, мету проведення запропонованих досліджень і лікувальних заходів,

---

²¹ Трубна оклюзія - це хірургічне блокування прохідності маткових труб з метою перешкоджання злиття сперматозоїда та яйцеклітини, тобто заплідненню.

²² Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги з питань плануванні сім'ї: Наказ; МОЗ України від 21.01.2014 № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0059282-14> (дата звернення: 02.11.2023).

²³ Там само.

прогноз можливого розвитку захворювання, у тому числі наявність ризику для життя і здоров'я²⁴. Пацієнт (-ка) обов'язково підписують документи, що їх поінформовано про все вищезазначене.

Примітним в даному випадку є рішення ЄСПЛ у справі «В. С. проти Словакії» від 8 листопада 2011 р., де було встановлено порушення, оскільки в тому числі заявниця не була належним чином проінформована стосовно стану свого здоров'я. Тому Суд визнав проведену процедуру стерилізації несумісною з принципом поваги до людської гідності²⁵. Так само відсутність поінформованої згоди була констатована Судом у справах «Н. Б. проти Словаччини» (№ 29518/10) від 12 червня 2012 р., «І. Г., М. К. та Р. Х. проти Словаччини» (№ 15966/04) від 13 листопада 2012 р. та ін.

Добровільність згоди є більш складним питанням. Наразі в національному кримінальному законодавстві з питанням добровільної згоди ми стикаємося насамперед при розкритті поняття згвалтування. Зокрема, у примітці до ст. 152 КК України вказано, що згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин. Вбачається, що таке трактування можна перейняти й відносно (не)добровільної стерилізації. Але слід враховувати, що не завжди лікар може виявити відсутність добровільності/примушування до проведення операції.

Водночас у ч. 4 та 5 ст. 134 КК України ж говориться про примушування, але єдиної думки стосовно змісту поняття «примушування» в науковій та навчальній правовій літературі наразі немає. Як справедливо вказує О. П. Дьоміна, «поняття «примус» і «насильство», «примус» і

---

²⁴ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12> (дата звернення: 02.11.2023).

²⁵ «В. С. проти Словакії», заява № 16347/02 від 8.11.2011 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-116215&filename=CASE%20OF%20V.C.%20v.%20SLOVAKIA%20-%20%5BRussian%20Translation%5D%20by%20the%20Moscow%20Lawyers%27%20Club.pdf> (дата звернення: 02.10.2023).

«примушування» нерідко змішуються»²⁶. О. О. Володіна вважає, що «під примушуванням слід розуміти схилення потерпілої особи за відсутності її добровільної згоди (всупереч її волі) до проведення ... стерилізації, поєднане із застосуванням фізичного насильства або погроз»²⁷. При цьому авторка, як і О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, досить широко трактує ймовірні форми примушування. Останні пишуть, що у контексті ч. 4 ст. 134 КК України примушування – «це поєднане із застосуванням фізичного насильства або погроз схилення потерпілої особи всупереч її волі (за КК – за відсутності добровільної згоди потерпілої особи) до проведення ... стерилізації»²⁸. Також вчені зазначають, що такий підхід законодавця із вказівкою одночасно на примусовий характер та відсутність добровільної згоди є алогічним. Дотримуючись такої ж позиції, О. П. Дьоміна відмічає, що запроваджене формулювання примушування із вказівкою на бездобровільний характер згоди потерпілої особи є також неузгодженими з галузевим законодавством²⁹. Ймовірно розгадка таких неузгодженостей лежить у регуляторному законодавстві. Так, у вищезгаданому Уніфікованому протоколі міститься вказівка, що стерилізацію заборонено проводити жінці, яка не дає добровільної *свідомої* згоди на процедуру³⁰. При цьому саме вказівка на усвідомленість вибору повною мірою корелюється з новітніми положеннями Стамбульської конвенції, які й намагалися імплементувати. Така теза побіжно знаходить своє підтвердження і в заключних зауваженнях Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок до VIII періодичної доповіді

---

²⁶ Дьоміна О. П. Нові склади злочинів за ст. 134 Кримінального кодексу України у світлі Стамбульської конвенції: аналіз деяких ознак. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3 (87). С. 112.

²⁷ Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. С. 90.

²⁸ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. С. 96.

²⁹ Дьоміна О. П. Нові склади злочинів за ст. 134 Кримінального кодексу України у світлі Стамбульської конвенції: аналіз деяких ознак. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3 (87). С. 115.

³⁰ Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги з питань планування сім'ї: Наказ; МОЗ України від 21.01.2014 № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0059282-14> (дата звернення: 02.11.2023).

України, де наголошено на необхідності скасувати практику примусової стерилізації без вільної і усвідомленої згоди жінок з інвалідністю³¹.

Характер примушування у досліджуваній статті неконкретизований, а отже, воно може проявлятися як у застосуванні будь-якого фізичного насильства чи погрози його застосуванням, так і через шантаж. Не варто, як видається, виключати навіть використання винною особою обману, матеріальної чи іншої залежності потерпілої особи, її уразливого стану тощо. Водночас справедливим вбачається застереження дослідників, що «за наявності підстав дії, які розцінюються як примушування до стерилізації, потребують додаткової кваліфікації за відповідними нормами КК (наприклад, статті 121, 195)»³².

Використання незаконних методів. Наразі Уніфікований протокол вказує лише на трубну оклюзію, як спосіб стерилізації жінок методом міні-лапаротомії або лапароскопії, та на вазектомію, як спосіб стерилізації чоловіків³³. Однак статева стерилізація може проводитися й іншими способами. Так, окрім перерахованих хірургічних методів, можуть також застосовуватися орхіектомія (хірургічне видалення яєчок у чоловіків), оваріоектomia (хірургічне видалення яєчника або яєчників у жінок), а також гістеректомія (операція із видалення матки у жінок). Можлива також медикаментозна та радіаційна стерилізація. Використання не передбачених Уніфікованим протоколом способів чи методів і буде вказівкою на незаконний характер стерилізації.

Як і будь-яке інше хірургічне втручання стерилізація як жінок, так і чоловіків передбачає низку протипоказань. Так, для жінок це вагітність

---

³¹ Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України. 3 березня 2017 р. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gender/Konvencija.pdf> (дата звернення: 02.11.2023).

³² Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіге, 2019. С. 97.

³³ Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги з питань плануванні сім'ї: Наказ; МОЗ України від 21.01.2014 № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0059282-14> (дата звернення: 02.11.2023).

(встановлена чи підозрювана); наявність нез'ясованих вагінальних кровотеч (до встановлення їхньої причини); гостра тазова або системна інфекція (до того, як інфекція буде вилікувана). Заборона також наявна у випадках загальних протипоказань для хірургічного втручання, а також якщо жінка не впевнена у своїх намірах щодо фертильності у майбутньому. Перелік же заборон для чоловіків значно менший. Заборонено проводити вазектомію чоловіку, який не впевнений у своїх намірах щодо фертильності у майбутньому та/або чоловіку, який не дає добровільної усвідомленої згоди на процедуру³⁴. Тож проведення хірургічного втручання за наявності протипоказань, на нашу думку, є проявом незаконно проведеної операції.

Відповідно до чинного українського законодавства стерилізація має проходити в закладах охорони здоров'я (ст. 49 Основ), який виходячи з положень Уніфікованого протоколу, має бути забезпечений відповідним спеціальним обладнанням та медичним забезпеченням. При цьому неважливою є форма власності медичної установи. Вони можуть бути як державні чи комунальні, так і приватні.

Згідно з Уніфікованим протоколом процедуру стерилізації повинен проводити лише досвідчений хірург, якому допомагає медичний персонал³⁵.

3. Проблеми кваліфікації незаконного проведення стерилізації людини.

До прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень» від 06.12.2017 р., проблемних питань щодо кваліфікації дій, які за своїми ознаками приводять до позбавлення людини здатності мати потомство, тобто стерилізації, не було. Такі дії розцінювалися зазвичай як втрата людиною репродуктивної функції або в окремих випадках як втрата органу. Відповідно до підпункту 2.1.1 п. 2.1 ст. 2 Наказу МОЗ України «Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних

---

³⁴ Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги з питань плануванні сім'ї: Наказ; МОЗ України від 21.01.2014 № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0059282-14> (дата звернення: 02.11.2023).

³⁵ Там само.

ушкоджень» від 17.01.1995 р. № 6 такі ушкодження відносяться до тяжкого тілесного ушкодження³⁶. А отже, у випадках, коли такі дії вчинялися умисно, відповідальність наставала за ст. 121 КК України. У разі ж заподіяння таких тілесних ушкоджень з необережності, відповідальність наставала за статтями 128 або 140 КК України. Приміром, у справі «Г. Б. та Р. Б. проти Республіки Молдови» від 18 грудня 2012 р. перша заявниця народила дитину у віці 32 років шляхом кесаревого розтину, під час якого акушер видалила їй яєчники без її згоди. З того часу у неї простежуються ранні прояви проблеми зі здоров'ям, включаючи депресію та остеопороз. Суд визнав акушера винним в медичній недбалості, але звільнив його від кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим перша заявниця та її чоловік (другий заявник) порушили цивільні провадження та отримали відшкодування збитків у розмірі 607 євро. Перед судом вони скаржаться на стерилізацію першого заявника та малу суму відшкодування збитків. Суд визнав порушення ст. 8 Конвенції і постановив, що сума компенсації, присуджена національним судом, була значно нижчою рівня компенсацій, хоча мало місце серйозне порушення прав³⁷.

Примушування же до проведення стосовно людини оперативного втручання, яке матиме наслідком позбавлення її здатності мати потомство, могло, залежно від конкретної форми такого примусу, визнаватися або підбурюванням, або розглядатися як організація нанесення потерпілій особі тяжких тілесних ушкоджень, тобто кваліфікуватися за частиною 3 або 5 ст. 27 і ст. 121 КК України відповідно. Якщо ж мало місце примушування потерпілої особи до незаконної стерилізації, яка буде проведена іншою особою, то такі дії, на нашу думку, мали кваліфікуватися як пособництво за ч. 5 ст. 27 і ст. 121 КК України.

---

³⁶ Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ МОЗ України від 17.01.1995 № 6.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

³⁷ Репродуктивні права / Документ у перекладі О. Дроздова та О. Дроздової. URL: <https://www.echr.com.ua/publication/reproduktivni-prava/> (дата звернення: 20.10.2023).

Однак після появи у КК України кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 та 5 ст. 134 КК України даний стрункий механізм дав збій, бо примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи наразі підпадає під окрему норму. У зв'язку з цим виникають два питання:

– як кваліфікувати дії виконавця незаконного проведення стерилізації у випадках якщо останній усвідомлював, що згода особи відсутня або є нікчемною внаслідок примусу?

– як кваліфікувати дії виконавця незаконного проведення стерилізації у випадках якщо останній не усвідомлював, що згода особи відсутня або є нікчемною внаслідок примусу?

Відповіді на ці питання не завжди є очевидними, а часом породжують нові проблеми для належної та повної юридичної оцінки діянь винних осіб та призначення їм в подальшому законного та справедливого покарання.

Так, якщо особа, яка проводитиме оперативне втручання, усвідомлює, що пацієнт (потерпіла особа) в дійсності не бажає проходити стерилізацію, але знаходиться під примусом, оскільки сама перебуває у змові з суб'єктом примушування, то його дії можна кваліфікувати:

– або традиційно за ст. 121 КК України, але тоді ми не можемо врахувати наявність співучасті, між особою, який здійснює стерилізацію, та особою, яка примушує потерпілу до неї;

– або як пособництво у примушуванні до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи (ч. 5 ст. 27, ч. 4 або ч. 5 ст. 134 КК України). Але така формула кваліфікації не відповідатиме в повній мірі тому внеску, який робить суб'єкт, що проводить стерилізацію;

– або і за ст. 121, і за ч. 5 ст. 27, ч. 4 або ч. 5 ст. 134 КК України, як ідеальну сукупність. Але такі дії навряд чи є ідеальною сукупністю, а отже, пропонується формула кваліфікації буде порушувати принцип *non bis in idem*.

Щодо питання чи не є примушування до незаконної стерилізації підбурюванням до злочину, передбаченого ст. 121 КК, то вбачається, що

відповідь на нього має бути позитивною. Адже за таких умов потерпіла особа не з власної волі «йде» на медичну операцію. Натомість маємо спеціальний склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 4 ст. 134 КК України, який дещо втрачає свою практичну ефективність, оскільки кваліфікація примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи вже мала б вичерпуватися ст. 121 КК України. А санкція ст. 121 КК є значно більш суворою, тобто і караність таких протиправних дій є більшою. Отже, такі дії варто було б вважати підбуренням до тяжких тілесних ушкоджень і немає потреби в самостійній їх криміналізації.

Більш простою для кваліфікації є ситуація, коли виконавець незаконного проведення стерилізації не усвідомлює, що згода особи (пацієнта) відсутня або є нікчемною внаслідок примусу. Видається, що в таких випадках за наявності інших ознак незаконного проведення стерилізації, винний має нести відповідальність за відповідною частиною ст. 121 КК України.

Отже, підводячи підсумок, насамперед варто наголосити, що ознаками незаконної стерилізації, на нашу думку, слід визнавати таке хірургічне втручання, яке полягає у відсутності інформованої згоди пацієнта (-ки), відсутності добровільної згоди пацієнта (-ки), використанні незаконних методів, проведенні хірургічного втручання за наявності протипоказань або в неналежному місці чи неналежним суб'єктом. По-друге, проведене дослідження показало, що чинну редакцію ч. 4 ст. 134 КК України не можна визнати вдалим проявом імплементації міжнародно-правових зобов'язань України. Внесення даної норми до національного кримінального закону створило лише додаткові проблеми, зокрема в частині кваліфікації дій винних осіб, адже не врахувало належним чином ні положення самої Стамбульської конвенції, ні норми українського регуляторного та кримінального законодавства.

Список використаних джерел

1. Checherskiy V. Human right to reproductive procreation as a component of public population policy (Право людини на репродуктивне відтворення як складова частина державної політики у сфері народонаселення). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019;1:240–245. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/907431.pdf>.
2. Iemeljanenko, V. V., Gornostay, A. V., Maslak, N. V. Coerced sterilization as a reproductive rights violation. *Wiadomości Lekarskie*. 2020;73 (12 p. II):2902–2908.
3. Pashkov V., Hutorova N., Noha P. Reproductive function: the protection of the rights of the people which are sent to the area of the fighting. *Wiadomości Lekarskie*. 2018;2:403–407.
4. Programme of Action: adopted at the International Conference on Population and Development. Cairo, 5–13 September 1994. URL: https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/PoA_en.pdf.
5. В. С. проти Словачії, заява № 16347/02 від 8.11.2011 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-116215&filename=CASE%20OF%20V.C.%20v.%20SLOVAKIA%20-%20%5BRussian%20Translation%5D%20by%20the%20Moscow%20Lawyers%27%20Club.pdf> (дата звернення: 02.10.2023).
6. Валах В. В. Правове регулювання стерилізації фізичної особи. *IX юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.). Одеса: Астропринт, 2019. С. 96–99.
7. Горностай А. В., Ємельяненко В. В. Примушування до стерилізації: класифікація видів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 2(16). С. 162–177.
8. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
9. Дьоміна О. П. Нові склади злочинів за ст. 134 Кримінального кодексу України у світлі Стамбульської конвенції: аналіз деяких ознак. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019;3 (87):109–122.
10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (укр/рос): Конвенція; ООН від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_207 (дата звернення: 02.11.2023).
11. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України. 3 березня 2017 р. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gender/Konvencia.pdf> (дата звернення: 02.11.2023).

12. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Конвенція; Рада Європи від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 20.10.2023).

13. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 768 с.

14. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12> (дата звернення: 02.11.2023).

15. Павленко Т. А. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації: деякі проблемні питання. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, проф. Т. А. Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.). Харків: ХНУВС, 2021. С. 250–253.

16. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання психіатричної допомоги: Закон України від 14.11.2017 № 2205-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2205-19> (дата звернення: 02.11.2023).

18. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2227-19> (дата звернення: 30.10.2023).

19. Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги з питань плануванні сім'ї: Наказ; МОЗ України від 21.01.2014 № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0059282-14> (дата звернення: 02.11.2023).

20. Репродуктивні права / Документ у перекладі О. Дроздова та О. Дроздової. URL: <https://www.echr.com.ua/publication/reproduktivni-prava/> (дата звернення: 20.10.2023).

21. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 02.11.2023).

22. Червяк П. І. Медична енциклопедія. Видання 3-тє, доповн. Київ: Вид. центр «Просвіта». 2012. 1504 с.

REFERENCES

1. Checherskiy, V. (2019). Human right to reproductive procreation as a component of public population policy (Pravo liudyny na reproduktyvne vidtvorennia yak skladova chastyna derzhavnoi polityky u sferi narodonaseleння). *Visegrad Journal on Human Rights*, 1, 240–245. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/907431.pdf> [in Ukrainian].
2. Iemelianenko, V.V., Gornostay, A.V., & Maslak, N.V. (2020). Coerced sterilization as a reproductive rights violation. *Wiadomości Lekarskie*, 73(12 p. II), 2902–2908 [in English].
3. Pashkov, V., Hutorova, N., & Noha, P. (2018). Reproductive function: the protection of the rights of the people which are sent to the area of the fighting. *Wiadomości Lekarskie*, 2, 403–407 [in English].
4. Programme of Action: adopted at the International Conference on Population and Development. Cairo, 5–13 September 1994. URL: https://www.unfpa.org/sites/default/files/event-pdf/PoA_en.pdf [in English].
5. B. C. proty Slovakii, zaiava № 16347/02 vid 8.11.2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-116215&filename=CASE%20OF%20V.C.%20v.%20SLOVAKIA%20-%20%5BRussian%20Translation%5D%20by%20the%20Moscow%20Lawyers%27%20Club.pdf> [in Ukrainian].
6. Valakh, V.V. (2019). Pravove rehuliuвання стerylizatsii fizychnoi osoby. *IKh yurydychni dysputy z aktualnykh problem pryvatnoho prava, prysviacheni pamiaty Ye.V. Vaskovskoho: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Odesa, 17 trav. 2019 r.)*. Odesa: Astroprynt, 96–99 [in Ukrainian].
7. Hornostai, A.V., & Yemelianenko, V.V. (2021). Prymushuvannya do sterylizatsii: klasyfikatsiia vydiv. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 2(16), 162–177 [in Ukrainian].
8. Dudorov, O.O., & Khavroniuk, M.I. (2019). Vidpovidalnist za domashnie nasylstvo i nasylstvo za oznakoiu stati (naukovo-praktychnyi komentar novel Kryminalnoho kodeksu Ukrainy) / za red. M.I. Khavroniuka. Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
9. Domina, O.P. (2019). Novi sklady zlochyniv za st. 134 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy u svitli Stambulskoi konventsii: analiz deiakykh oznak. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Didorenka*, 3 (87), 109–122 [in Ukrainian].
10. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok (ukr/ros): Konventsiiia; OON vid 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_207 [in Ukrainian].
11. Konventsiiia pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok. Zakliuchni zauvazhennia do vosmoi periodychnoi dopovidi Ukrainy. 3 bereznia 2017 r. Komitet z likvidatsii dyskryminatsii shchodo zhinok. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gender/Konvencia.pdf> [in Ukrainian].

12. Konventsiiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu iz tsymy yavyshchamy (Stambulska konventsiiia): Konventsiiia; Rada Yevropy vid 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 [in Ukrainian].

13. Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna. (2020). V.Ya. Tatsii, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhin (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

14. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12> [in Ukrainian].

15. Pavlenko, T.A. (2021). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne provedennia abortu abo sterylizatsii: deiaki problemni pytannia. *Zlochynnist i protydiia yii v umovakh synhuliarnosti: tendentsii ta innovatsii*: zb. tez dop. nauk.-prakt. konf., prysviach. pam'iaty chlena Pravlinnia Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy, prof. T. A. Denysovoi (Kharkiv, 16 kvit. 2021 r.). Kharkiv: KhNUVS, 250–253 [in Ukrainian].

16. Pravyla sudovo-medychnoho vyznachennia stupenia tiazhkosti tilesnykh ushkodzhen: Nakaz MOZ Ukrainy vid 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> [in Ukrainian].

17. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo nadannia psykhiatrychnoi dopomohy: Zakon Ukrainy vid 14.11.2017 № 2205-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2205-19> [in Ukrainian].

18. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy: Zakon Ukrainy vid 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2227-19> [in Ukrainian].

19. Pro zatverdzhennia ta vprovadzhennia medyko-tekhnologichnykh dokumentiv zi standartyzatsii medychnoi dopomohy z pytan planuvanni simi: Nakaz; MOZ Ukrainy vid 21.01.2014 № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0059282-14> [in Ukrainian].

20. Reproduktyvni prava / Dokument u perekladi O. Drozdova ta O. Drozdovoi. URL: <https://www.echr.com.ua/publication/reproduktivni-prava/> [in Ukrainian].

21. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy; Zakon, Kodeks vid 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> [in Ukrainian].

22. Cherviak, P.I. (2012). Medychna entsyklopediia. Kyiv: Vyd. tsentr «Prosvita» [in Ukrainian].

Mykhailichenko T. O. Separate Issues of the Criminal Legal Characteristics of Human Sterilization

The article examines the provisions of the current regulatory legislation. It is noted that currently the issue of sexual sterilization of a person is regulated by Part 5 of Art. 281 of the Civil Code of Ukraine, Art. 49 of the Fundamentals of the

Legislation of Ukraine on Health Care and the Unified Clinical Protocol of Primary, Secondary (Specialized), Tertiary (Highly Specialized) Medical Care "Family Planning", approved by the Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 59 of 21.01.2014.

The criminal legislation was analyzed from the point of view of compliance with the international legal obligations that Ukraine undertook by ratifying the Council of Europe Convention on the prevention of violence against women and domestic violence and the fight against these phenomena, in terms of the protection of human reproductive rights, and the quality of the implemented it implementation was analyzed. The author concludes that the current edition of Part 4 of Art. 134 of the Criminal Code of Ukraine cannot be recognized as a successful manifestation of the implementation of Ukraine's international legal obligations.

It was determined that signs of illegal sterilization should be recognized as such surgical intervention, which is the absence of informed consent of the patient (s), the absence of voluntary consent of the patient (s), the use of illegal methods, surgical intervention in the presence of contraindications or the improper place or improper subject.

It was established that the Criminal Code of Ukraine, even before the adoption of the Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine for Implementation of the Provisions Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence" (December 6, 2017 No. 2227-VIII) established criminal liability for illegal sterilization, and the introduction of the amendments created several problematic questions for the qualification of the actions of guilty persons who act in complicity, because it did not properly take into account either the provisions of the Istanbul Convention itself, or the norms of Ukrainian regulatory and criminal legislation.

Key words: *reproductive rights, Istanbul Convention, human sterilization, illegal sterilization, forced sterilization, criminal liability.*

УДК 343.359.8

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.290715>

І. Ю. Плаксюк,
аспірант Науково-дослідного
інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка
В. В. Сташиса

**УМИСНЕ ВВЕДЕННЯ В ОБІГ НА РИНКУ УКРАЇНИ
(ВИПУСК НА РИНОК УКРАЇНИ) НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ:
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВИХ
ОЗНАК ЦЬОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

Статтю присвячено дослідженню актуальних проблем юридичного визначення та встановлення обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ст. 227 «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції» Кримінального кодексу України (далі – КК). Встановлено обов'язкові ознаки об'єктивної сторони досліджуваного кримінального правопорушення. Акцентовано увагу на моменті закінчення злочину.

Висловлено пропозицію щодо розширення меж криміналізації випуску на ринок України небезпечної продукції шляхом визнання діяння кримінально караним вже при створенні реальної загрози заподіяння не менш ніж істотної шкоди громадській безпеці, а також виключення обмеження форм діяння лише активною формою поведінки винної особи, а місця вчинення кримінального правопорушення – ринком виключно України. а також із визнанням кримінально караним діянням (за певних обставин) ще і з необережною формою вини.

Обґрунтовано доцільність удосконалення статті 227 КК шляхом включення в її диспозицію суспільно небезпечного наслідку альтернативних видів, а також із доповненням вказаної статті частиною 2 з обставинами, що обтяжують кримінальну відповідальність за аналізоване кримінальне правопорушення. Такими обставинами визнаються вчинення діяння повторно або за попередньою змовою групою осіб чи зі заподіянням тяжких наслідків, або спеціальним суб'єктом, зокрема службовою особою з використанням службового становища.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, обов'язкові ознаки складу кримінального правопорушення, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, небезпечна продукція, введення в обіг.

Постановка проблеми. Одним із кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері обслуговування споживачів та захисту їх прав та

заподіюють або можуть заподіяти шкоду невизначеному колу фізичних чи юридичних осіб, власності, довкіллю, є умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції. На цей час такі кримінальні правопорушення вчинюються дедалі частіше та загрожують як економіці країни, так і здоров'ю її населення, власності, довкіллю. Тобто йдеться про загальну і підвищену небезпеку від такого правопорушення, що спричиняє шкоду громадській безпеці як його родовому об'єкту і основному безпосередньому об'єкту. Додатковим безпосереднім об'єктом виступають відносини, що забезпечують безпечність продукції на ринку України. Однією із правових гарантій захисту прав споживачів є закріплення у КК заборони на умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції.

За останні роки дослідженням окремих аспектів проблематики займалися такі науковці, як С. І. Балко, В. С. Кайдашов, В. М. Киричко, Н. В. Наумчук, О. І. Перепелиця, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та ін.

Однак аналіз *de lege lata* та позицій науковців щодо обов'язкових ознак і насамперед об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 227 КК, дає підстави стверджувати про відсутність однакового розуміння цих питань. Таке неоднозначне ставлення призводить до виникнення проблем під час кваліфікації кримінально-караних діянь на практиці. Крім того, аналіз ситуації з небезпечною продукцією на ринку України створює підстави для визнання неповноти криміналізації введення на ринок цієї продукції. Отже, вирішення проблемних питань щодо обов'язкових ознак введення в обіг на ринку України (випуску на ринок України) небезпечної продукції має значення для належного впровадження верховенства права в національну правову систему шляхом удосконалення кримінального законодавства та правозастосовної практики.

Метою статті є здійснення дослідження, результати якого допоможуть сформулювати авторську наукову пропозицію щодо обов'язкових ознак

кримінального правопорушення, передбаченого ст. 227 КК, і насамперед його об'єктивної сторони.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, до складу кримінального правопорушення належать об'єкт кримінально правопорушення, його об'єктивна та суб'єктивна сторони, а також суб'єкт.

Об'єктивна сторона кримінально правопорушення – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) кримінально правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину¹. Об'єктивну сторону кримінально правопорушення утворюють ознаки, що характеризують його із зовнішньої сторони².

Усі ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, з погляду на їх опис (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК, можна поділити на дві групи: обов'язкові (необхідні) та факультативні:

- а) до обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності;
- б) до факультативних ознак належать: суспільно-небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно-небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення кримінального правопорушення³.

Виходячи з п. 2 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» введенням продукції в обіг є дії суб'єкта господарювання, спрямовані на виготовлення або ввезення на митну територію України продукції з

---

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. С. 111–112.

² Локтіонова В. В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. *Право і суспільство*. № 1. 2012. С. 251.

³ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. С. 134–135.

подальшою самостійною або опосередкованою реалізацією на території України⁴.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 227 КК, полягає у введенні в обіг (випуску на ринок) небезпечної продукції, вчиненому у великих розмірах. З точки зору застосування аналізованої кримінально-правової заборони, під введенням небезпечної продукції в обіг слід розуміти перше платне або безоплатне постачання цієї продукції для її розповсюдження або споживання на ринку. Це може бути реалізація споживачу або користувачу небезпечної продукції, здійснювана виробником на підставі цивільно-правового договору (купівлі-продажу, міни, поставки, оренди тощо), передача такої продукції її виготовлювачем або імпортером розповсюджувачу – юридичній або фізичній особі, яка пропонує продукцію на ринку. Карана за ст. 227 КК передача товарів споживачам може здійснюватися і на безоплатній основі (спонсорство, меценатство тощо)⁵.

У примітці до ст. 227 КК зазначено, що введенням в обіг (випуском на ринок України) небезпечної продукції, вчиненим у великих розмірах, слід вважати введення в обіг продукції, загальна вартість якої перевищує п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Деякі вчені, зокрема Б. М. Леонт'єв, вважають, що «великі розміри» матимуть місце й тоді, коли товари були реалізовані великій кількості покупців. Проте, на думку В. С. Кайдашова, такий підхід до визначення цього поняття є неправильним та необґрунтованим, оскільки велика кількість покупців зовсім не означає велику кількість реалізованої продукції. Значна кількість покупців як ознака кримінального правопорушення може бути застосована лише як вказівка на неодноразовість та/або систематичність⁶.

---

⁴ Закон України «Про захист прав споживачів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення 09.11.2023).

⁵ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіге, 2014. С. 627.

⁶ Кайдашов В. С. Кримінально-правова відповідальність за випуск або реалізацію продукції неналежної якості як засіб забезпечення безпечності та якості сільськогосподарської продукції. *Форум*

Якщо відсутні великі розміри небезпечної продукції, відповідальність настає за Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), зокрема, за виробництво, заготівлю, реалізацію сільськогосподарської продукції, що містить хімічні препарати понад гранично допустимі рівні концентрації (ст. 42-1 КУпАП); заготівлю, переробку або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 42-2 КУпАП); введення в обіг (випуск на ринок України, в тому числі з ремонту) або реалізація продукції (крім харчових продуктів), яка не відповідає вимогам стандартів, норм, правил і зразків (еталонів) щодо безпечності, якості, комплектності та упаковки (за винятком випадків, передбачених законодавством України) (ст. 167 КУпАП); випуск у продаж продукції з порушенням вимог щодо медичних попереджень споживачів тютюнових виробів (ст. 168-2 КУпАП); недодержання стандартів і технічних умов при транспортуванні, зберіганні і використанні (експлуатації) продукції (крім харчових продуктів), якщо це спричинило зниження якості, псування або наднормативні втрати продукції (крім харчових продуктів) (ст. 170 КУпАП)⁷.

На думку М. І. Хавронюка, встановивши умову про вчинення відповідних дій у великих розмірах, законодавець змушує суб'єкта відповідного діяння турбуватися не стільки про те, щоб не випускати на ринок продукцію, небезпечну для споживачів, скільки про те щоб при можливому введенні в обіг такої продукції не перейти певну кількісну межу⁸.

За чинною редакцією ст. 227 КК, кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту введення в обіг (випуску на ринок України) небезпечної продукції у великих розмірах, тобто коли така

права. 2010. № 4. С. 424. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10kvcjcr.pdf> (дата звернення 09.11.2023).

⁷ Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 09.11.2023).

⁸ Хавронюк М. І. Відповідальність за порушення права споживачів на безпечність продукції за кримінальними кодексами України та інших держав. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 5 (129). С. 35.

продукція фактично була передана іншим суб'єктам господарювання (у тому числі підприємцям), що діють на ринку України, або безпосередньо споживачам (фізичним чи юридичним особам)⁹.

В юридичній літературі висловлено думку про те, що під введенням продукції в обіг (випуском її на ринок) слід розуміти у тому числі дії, внаслідок яких предмети кримінального правопорушення ввозяться в Україну з метою їх подальшої реалізації. У цьому випадку кримінальне правопорушення пропонується визнавати закінченим з моменту, коли небезпечна продукція опинилась на території України, і в суб'єкта, який здійснив її ввезення, з'явилась можливість для її реалізації.

На думку М. І. Хавронюка, навряд чи таку поведінку можна розцінювати як закінчене введення небезпечної продукції в обіг. Виготовлення або ввезення в Україну небезпечної продукції, що не супроводжувалось її подальшою реалізацією споживачу або передачею розповсюджувачу, навіть якщо така дія вчинялась з метою ввести небезпечну продукцію в обіг, з урахуванням законодавчого положення про декриміналізацію готування до кримінального правопорушення невеликої тяжкості (ч. 2 ст. 14 КК) відповідальність за ст. 227 КК тягнути не повинне, однак може утворювати склад іншого кримінального правопорушення (передбаченого, наприклад, ч. 3 ст. 204 КК або ст. 367 КК).

Як зазначає професор М. І. Хавронюк, вказівка на великі розміри була б доречною, якби суспільна небезпека розглядуваного кримінального правопорушення, як і раніше, визначалась би насамперед марнотратством матеріальних, трудових та інших ресурсів. Оскільки заподіяння шкоди здоров'ю людини суттєво не залежить від розмірів небезпечної продукції (на відміну від шкоди, яка заподіювалася господарським відносинам за часів

---

⁹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. С. 365.

радянської планової економіки), заслуговує на підтримку пропозиція виключити зі ст. 227 КК слова «якщо такі дії вчинені у великих розмірах».

Щодо великого розміру продукції, то вважаємо, що таку кількісну рису предмета доцільно зберегти, доповнивши кримінально каране діяння альтернативними наслідками та іншими ознаками, що підвищують ступінь суспільної небезпечності діяння, тобто визнавши це обставинами, що обтяжують кримінальну відповідальність. І передбачивши аналізоване діяння з формально-матеріальним складом.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 227 КК, є місце його вчинення – ринок України. У широкому розумінні ринок – це форма зв'язку виробництва із споживанням, виробників продукції один з одним, всіх ланок суспільного виробництва і видів господарської діяльності за допомогою процесів купівлі-продажу товарів, капіталів, робочої сили, житла, технологій тощо. У тексті ст. 227 КК поняття ринку вживається в його вузькому розумінні – як сфера безпосереднього товарного обороту, обміну грошей на товари, роботи, послуги і навпаки¹⁰. Згідно ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» ринок товару (товарний ринок) – це сфера обороту товару (взаємозамінних товарів), на який протягом певного часу і в межах певної території є попит і пропозиція¹¹. В сучасних умовах інформатизації суспільних процесів ринком є й інтернет-простір, де існує попит і пропозиція та здійснюється оборот товарів.

Законодавцем прямо унеможливлено вчинення кримінального правопорушення шляхом бездіяльності і територіально обмежено дії винних осіб виключно ринком України (тобто на експорт продукції дія ст. 227 КК не поширюватиметься). Разом з тим активний рух України на вступ до

---

¹⁰ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник. За заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіге, 2014. С. 627–628.

¹¹ Закон України «Про захист економічної конкуренції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення 09.11.2023).

Європейського Союзу підтверджує наявність політичних, соціальних, економічних, юридичних підстав для перспективного розширення криміналізації діяння, передбаченого ст. 227 КК, із відмовою від обмеження місця вчинення цього злочину ринком лише України.

Статтею 227 КК передбачено виключно умисний характер дії. Це означає, що у разі випуску на ринок України небезпечної продукції у великих розмірах через необережність особа кримінальної відповідальності не несе. Оскільки у ст. 25 КК інтелектуальну і вольову ознаки умислу та необережності визначено лише стосовно наслідків суспільно небезпечного діяння, які у ст. 227 КК прямо не вказані, то питання про зміст вини при вчиненні розглядуваного злочину потребує спеціального глибокого дослідження¹². Це питання теж потребує вивчення і аналізу.

Якщо внаслідок введення в обіг небезпечної продукції й наступного її використання було заподіяно шкоду здоров'ю споживача чи його смерть або завдано матеріальної шкоди у вигляді умисного чи необережного знищення чи пошкодження чужого майна, вчинене слід кваліфікувати за правилами сукупності кримінальних правопорушень, тобто за ст. 227 КК та як умисний чи необережний злочин проти життя чи здоров'я особи або проти власності, чи проти довкілля.

З позиції подальшого удосконалення редакції ст. 227 КК, зазначимо, що випуск на ринок України небезпечної продукції вже створює загрозу заподіяння не менш ніж істотної шкоди охоронюваним правам (право на життя, право на здоров'я, право на безпеку, право на безпечне середовище тощо) і законним інтересам невизначеного кола осіб, які є або можуть бути споживачами, а також власності або довкілля. Тому таку створену суб'єктом загрозу у виді реальної шкоди здоров'ю людини її життю або значної шкоди власності чи довкілля слід визнати суспільно небезпечним наслідком

---

¹² Хавронюк М. І. Відповідальність за порушення права споживачів на безпечність продукції за кримінальними кодексами України та інших держав. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 5 (129). С. 36.

розглядуваного кримінально-караного діяння. Очевидно, що заподіяння суспільно небезпечним діянням тяжких наслідків, які виражаються в спричиненні великої або особливо великої шкоди власності чи довкіллю, заподіянні людині тяжких тілесних ушкоджень, чи тілесних ушкоджень середньої тяжкості двом або більше особам, чи спричинення смерті людині, потрібно криміналізувати як обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за введення на ринок небезпечної продукції.

Крім того, обставинами, що обтяжують кримінальну відповідальність доцільно визнавати повторність введення на ринок небезпечної продукції, а також вчинення такого діяння за попередньою змовою групою осіб або спеціальними видами суб'єктів цього кримінального правопорушення (службовою особою з використанням свого службового становища чи особами, які зобов'язані забезпечувати або контролювати випуск на ринок виключно безпечної продукції).

Заслуговує на увагу думка щодо перегляду позиції, закріпленої у ст. 227 КК, згідно якої кримінальне правопорушення може бути скоєно лише шляхом активної дії (умисно). Адже введення в обіг небезпечної продукції може здійснюватися також із необережності, якщо особа або передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, проте легковажно розраховувала на їх відвернення, або не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була та могла їх передбачити. Наприклад, у випадку, коли особа внаслідок недбалості не перевірила якість виготовленої продукції та відправила її на склад, вважаючи при цьому, що продукція відповідає нормативно-технічним вимогам. У підсумку споживачу буде відправлено недоброякісну продукцію¹³.

---

¹³ Наумчук Н. В. Проблемні аспекти об'єктивної сторони умисного введення в обіг на ринку України (випуску на ринок України) небезпечної продукції (ст. 227 Кримінального кодексу України). *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 4 (II). С. 272.

Таким чином, вважаємо за доцільне вдосконалити редакцію ст. 227 КК, встановивши можливість вчинити злочин не лише умисно, а й шляхом необережності, оскільки особа може передбачати суспільно небезпечні наслідки такого діяння, але легковажно розраховувати на їх відвернення, або не передбачати можливості їх настання тоді, коли вона повинна та може їх передбачити.

Висновки. Ураховуючи наведене, можна підкреслити:

1. Наявність різних позицій науковців щодо обов'язкових ознак кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ст. 227 КК і спроба авторки статті обґрунтувати власну позицію щодо них.

2. Актуальність подальшого удосконалення кримінальної відповідальності за аналізований злочин, зокрема, з розширенням меж криміналізації випуску на ринок України небезпечної продукції шляхом:

а) визнання діяння кримінально караним вже при створенні реальної загрози заподіяння не менш ніж істотної шкоди громадській безпеці як основному безпосередньому об'єкту цього кримінального правопорушення;

б) зняття обмеження форм діяння лише активною формою поведінки винної особи, а місця вчинення кримінального правопорушення – ринком виключно України. а також із визнанням кримінально караним діянням (за певних обставин) ще і з необережною формою вини.

3. Доцільність диференціації кримінальної відповідальності за випуск на ринок небезпечної продукції. Наявні певні підстави для визнання обставин, які обтяжують кримінальну відповідальність за вчинення розглядуваного кримінального правопорушення (повторність вчиненого діяння, його вчинення за попередньою змовою групою осіб або спеціальним суб'єктом, зокрема службовою особою з використанням службового становища), характер і ступінь суспільної небезпечності яких потребує більш суворих видів (розмірів) покарання, аніж за створення загрози заподіяння не

менш ніж істотної шкоди громадській безпеці випуском на ринок небезпечної продукції.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
2. Закон України «Про захист економічної конкуренції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення 09.11.2023).
3. Закон України «Про захист прав споживачів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення 09.11.2023).
4. Кайдашов В. С. Кримінально-правова відповідальність за випуск або реалізацію продукції неналежної якості як засіб забезпечення безпечності та якості сільськогосподарської продукції. *Форум права*. 2010. №. С. 422–426. URL: <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10kvcjcr.pdf> (дата звернення 09.11.2023).
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 09.11.2023).
6. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. 456 с.
7. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
9. Локтіонова В. В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злоинних наслідків. *Право і суспільство*. № 1. 2012. С.249–254.
10. Наумчук Н. В. Проблемні аспекти об'єктивної сторони умисного введення в обіг на ринку України (випуску на ринок України) небезпечної продукції (ст. 227 Кримінального кодексу України). *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 4 (II). С. 270–274.
11. Хавронюк М. І. Відповідальність за порушення права споживачів на безпечність продукції за кримінальними кодексами України та інших держав. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 5 (129). С. 34–44.

REFERENCES

1. Dudorov, O.O., & Khavroniuk, M.I. (2014). *Kryminalne pravo*. M.I. Khavroniuk (Ed.). Kyiv: Vaite [in Ukrainian].

2. Закон України «Про захист економічної конкуренції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення 09.11.2023).
3. Закон України «Про захист прав споживачів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення 09.11.2023).
4. Kaidashov, V.S. (2010). Kryminalno-pravova vidpovidalnist za vypusk abo realizatsiiu produktsii nenaleznoi yakosti yak zasib zabezpechennia bezpechnosti ta yakosti silskohospodarskoi produktsii. *Forum prava*, 422–426. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10kvcjcp.pdf> (дата звернення 09.11.2023) [in Ukrainian].
5. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 09.11.2023).
6. Baulin, Yu.V., Borysov, V.I., & Tiutiuhin, V.I. et al. (2010). Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna. V.V. Stashys, V.Ia. Tatsii (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
7. Tatsii, V.Ia., Tiutiuhin, V.I., & Borysov, V.I. et al. (2020). Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna. V.Ya. Tatsii, V.I. Tiutiuhin, V.I. Borysov (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar. (2013). V.Ya. Tatsii, V.P. Pshonka, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin (Eds.). Vols. 1–2. Vol. 2: Osoblyva chastyna. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Loktionova, V.V. (2012). Oznaky obiektyvnoi storony zlochynu ta mistse sered nykh zloynnykh naslidkiv. *Pravo i suspilstvo*, 1, 249–254 [in Ukrainian].
10. Naumchuk, N.V. (2014). Problemni aspekty obiektyvnoi storony umysnogo vvedennia v obih na rynku Ukrainy (vypusku na rynek Ukrainy) nebezpechnoi produktsii (st. 227 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy). *Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*, 4 (II), 270–274 [in Ukrainian].
11. Khavroniuk, M.I. (2011). Vidpovidalnist za porushennia prava spozhyvachiv na bezpechnist produktsii za kryminalnymy kodeksamy Ukrainy ta inshykh derzhav. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, 5 (129), 34–44 [in Ukrainian].

Plaksiuk I. Yu. Intentional introduction into circulation on the market of Ukraine (releasing on the market of Ukraine) of dangerous products: problems of defining and establishing mandatory signs of this criminal offense

The article is devoted to the study of current problems of legal definition and establishment of mandatory elements of the criminal offense (crime) provided for in Article 227 "Deliberate introduction into circulation on the market of Ukraine (release on the market of Ukraine) of dangerous products" of the Criminal Code of Ukraine. Mandatory signs of the objective side of the investigated criminal offense have been established. Attention is focused on the moment of the end of the crime.

A proposal was made to expand the limits of the criminalization of the release of dangerous products into the market of Ukraine by recognizing the act as punishable already when there is a real threat of causing no less than significant

damage to public safety, as well as excluding the limitation of the forms of action only to the active form of behavior of the guilty person, and the place of the commission of the criminal offense – market exclusively of Ukraine. as well as with the recognition of a criminally punishable act (under certain circumstances) and with a careless form of guilt.

The expediency of improving Article 227 of the Criminal Code of Ukraine by including in its provision a socially dangerous consequence of alternative types, as well as by adding part 2 of the specified article with circumstances aggravating criminal liability for the analyzed criminal offense, is substantiated. Such circumstances are recognized as the repeated commission of an act or by a prior conspiracy by a group of persons or with the occurrence of serious consequences, or by a special subject, in particular, an official using an official position.

Key words: *criminal law, criminal liability, criminal offense, mandatory elements of a criminal offense, the objective side of a criminal offense, dangerous products, introduction into circulation.*

УДК 343.237

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292645>

А. І. Максименко,
аспірант кафедри кримінального
права
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого

ЗЛОЧИННИЙ ВПЛИВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ АБО ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ ЯК КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню поняття «злочинний вплив» в різних його кримінально-правових значеннях. Предметом наукового інтересу автора є співвідношення поняття «злочинний вплив» як складника співучасті – при вчиненні кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб в сфері інформаційної безпеки (статті 361, 361-1, 361-2, 362, 361-1 Кримінального кодексу України (далі – КК)) та як складника встановлення або поширення злочинного впливу, передбаченого ст. 255-1 КК як кримінального правопорушення проти громадської безпеки.

Розкривається зміст встановлення або поширення злочинного впливу як самостійного суспільно небезпечного діяння та як елемента злочинних дій при скоєнні кримінально караних діянь у сфері інформаційної безпеки. Акцентовується увага на основних формах здійснення злочинного впливу під час вчинення кримінальних правопорушень у сфері інформаційної безпеки. Сформульовані авторські пропозиції щодо рівнів злочинного впливу.

Пропонується визнати вчинення кримінального правопорушення особою, що є суб'єктом підвищеного злочинного впливу як обставину, що обтяжує покарання.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, злочини в сфері інформаційної безпеки, злочинний вплив, встановлення або поширення злочинного впливу, кваліфікація кримінальних правопорушень, обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність.

Актуальність теми. Сучасний стан розвитку відносин в сфері інформаційних технологій має стійку тенденцію до тотальної діджиталізації всіх без винятку суспільних процесів. Розширене застосування інформаційних технологій під час збору та обробки персональних даних особи, перенесення фінансових операцій в безготівкову форму та навіть

наявність особистих електронних документів – все це у своїй сукупності значно спрощує процес розвитку суспільних відносин, реалізації прав особи та задоволення її інтересів. Разом з тим, подібні тенденції призводять до переорієнтації злочинного впливу з реального у віртуальний простір, що сприяє поширенню та модернізації злочинності в сфері інформаційних відносин. Кримінальні правопорушення в цьому сегменті суспільної і світової життєдіяльності вчиняються все частіше, і все більше вони пов'язані з діяльністю злочинних об'єднань. При цьому злочинний вплив виступає фактором ефективності досягнення злочинної мети і одночасно підвищує ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння.

Окреслена проблема належного врахування в КК злочинного впливу при вчиненні кримінально-караних діянь, зокрема, в інформаційній сфері, а також при кваліфікації скоєного, набула ще більшої актуальності, враховуючи новели КК щодо громадської безпеки. Ця новелізація законодавства пов'язана з криміналізацією встановлення або поширення злочинного впливу (ст. 255-1 КК), а також із включенням до складу низки кримінальних правопорушень (злочинів) у різних значеннях такої правової конструкції як «злочинний вплив» або суб'єктів, що є носіями такого впливу – ст.ст. 255, 255-2, 255-3 КК. Наявність таких новел призводить до труднощів під час кваліфікації відповідних діянь і призначенні покарання за скоєне.

Ступінь наукової розробки теми. Проблематика кримінально-правової кваліфікації діянь, пов'язаних із встановленням або розширенням злочинного впливу отримала свій розвиток нещодавно. І вже оприлюднені наукові праці, що заслуговують на увагу та їх вивчення і аналіз.

Разом з тим, для сфери інформаційної безпеки проблематика кваліфікації протиправних діянь із застосуванням такої ознаки як встановлення або поширення злочинного впливу ще не набула належного рівня дослідження. Залишаються поза увагою науковців питання розмежування злочинного впливу як складника вчинення кримінального

правопорушення за попередньою змовою групою осіб та як самостійного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК.

Мета статті. Метою цієї статі є визначення ступеня значущості злочинного впливу у кримінальних правопорушеннях проти інформаційної безпеки (статті 361, 361-1, 361-2, 362, 361-1 КК) та при вчиненні встановлення або поширення злочинного впливу, передбаченого ст. 255-1 КК.

Виклад матеріалу. Розгляд окресленої проблематики передбачає дослідження співвідношення поняття «злочинний вплив» як складника співучасті – вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб в сфері інформаційної безпеки (статті 361, 361-1, 361-2, 362, 361-1 КК) та як складника встановлення або поширення злочинного впливу, передбаченого ст. 255-1 КК.

Поняття «злочинний вплив» було предметом наукових розвідок багатьох дослідників проблем співучасті. Так А. О. Нікітін зазначає, що «концепція злочинного впливу принаймні частково перетинається з інститутом співучасті у вчиненні злочину. Зокрема, об'єктивні ознаки злочинного впливу (сприяння, спонукання, координація або здійснення іншого впливу на злочинну діяльність, організація або безпосередній розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності) частково містять у собі об'єктивні ознаки співучасників злочину, визначені ст. 27 КК, а саме: – організатора злочину – передовсім це стосується координації злочинної діяльності». Далі дослідник згадує підбурювача злочину, що стосується спонукання до злочинної діяльності, а також пособника у вчиненні злочину, що стосується сприяння злочинній діяльності. При цьому науковець уточнює, що «пособник є єдиним співучасником, який може виконувати частину об'єктивної сторони злочину шляхом бездіяльності (сприяння через усунення певних перешкод для вчинення злочину шляхом невиконання своїх обов'язків), видається, що саме

таке пособництво можна чітко відділити від злочинного впливу, оскільки ним є лише певні дії особи з огляду на пряму вказівку на це в примітці до ст. 255 КК¹. Отже, можна відмітити, що розгляд злочинного впливу при вчиненні кримінального правопорушення організатором, підбурювачем і пособником – це їх спільна участь у формі виключно активної поведінки (дії).

З наведеним підходом А. О. Нікітіна погоджуємось, підтверджуючи такий висновок результатами аналізу форм поведінки організатора, підбурювача і пособника (ст. 27 КК) та граматичного аналізу правової конструкції «злочинний вплив». Іменник «вплив» у тлумачному словнику визначається як «1. Дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи або предмета, тиск, діяння. 2. Сила влади, авторитету, вага». Прикметник «злочинний» – це визначальна властивість іменника, тобто злочинна спрямованість, злочинна мета впливу².

Прояв у дійсності злочинного впливу особи, яка є організатором, підбурювачем, пособником може бути шляхом дії (фізичної і/або інформаційної)³, а також можливо владних повноважень, авторитету, значущості її особистості. І такий рівень злочинного впливу на суб'єктів пропонуємо назвати *рівнем злочинного впливу співучасників простої форми співучасті (зокрема, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб із розподілом ролей)*. Проста форма характеризується простою (не ускладненою) структурою такої групи осіб, як і приміром організованої групи.

Для з'ясування різновидів (форм) злочинного впливу розглянемо судження з цього питання О. Ю. Гайворонського. Науковець у своїх

---

¹ Нікітін А. О. Щодо визначення поняття «злочинний вплив» у Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Том 6. С. 50, 51.

² Новий словник української мови у чотирьох томах. 1 т. /укладачі: В. Яремко, О. Сліпушко. Київ: Аконіт, 1998. С. 528.

³ Жордания И. Ш. Структура и правовое значение способа совершения преступления. Тбилиси: Собчета Сакартвело, 1977. С. 96.

дослідженнях доходить висновку, що «злочинний вплив на суб'єкта суспільних відносин характеризується поєднанням біопсихологічної та полісоціальної складових частин людини. Тому злочинний вплив, залежно від способу, можна розподілити на три групи: фізичний, що полягає у безпосередньому впливі на особу учасника суспільних відносин, на його біологічну сутність, що проявляється у завданні болю, фізичних ушкодженнях окремих органів, порушенні їхніх функцій; психічний, що полягає у впливі на психіку учасника суспільних відносин; фізично-психічний, що полягає в одночасному впливі як на тіло, так і на психіку суб'єкта суспільних відносин для досягнення винним його мети»⁴. Нам видається більш влучним розширити або уточнити наведену диференціацію злочинного впливу, запровадивши таку групу як морально-психологічний вплив, який пов'язаний із впливом на морально-емоційну стійкість особи, її психологічний баланс та врівноваженість, що дає змогу злочинцям тримати необхідний ефект – порушення здатності особи-учасника суспільних відносин критично мислити та приймати рішення на користь злочинців.

Враховуючи ту обставину, що сфера інформаційної безпеки уявляється нам в більшій мірі такою, що пов'язана із об'єктами інформації, які частіше за все мають віртуальний нематеріальний вираз, то злочинний вплив співучасників у цій сфері, на наше глибоке переконання, завжди буде пов'язаний із певною мірою психологічного впливу або тиску, що пояснюється нами самим відношенням людини до інформації або навіть персональних даних, що частіше за все і складає об'єкт кримінального правопорушення (злочину), особливо якщо це дані фінансового характеру.

Що стосується встановлення або поширення злочинного впливу, про який йдеться насамперед в ст. 255-1 КК, то це вже інший рівень злочинного

---

⁴ Гайворонський О. Ю. Предмет злочинного впливу у разі вчинення злочину, передбаченого статтею 138 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 51. Том 2. С. 82–84.

впливу порівняно зі злочинним впливом співучасників. В. П. Корж, говорячи про злочинний вплив як кримінально-правовий феномен, звертає нашу увагу на тій обставині, що для поширення такого впливу необхідною передумовою є існування певної злочинної організації, як соціального феномену. «Ефективне функціонування соціальної системи залежить від організації управління. Це є основною ознакою злочинної організації та злочинного спільництва, що відрізняє їх від злочинної групи, яка вчинила злочин за попередньою змовою, та організованої групи. Злочинна організація створюється як засіб досягнення мети через функціональне об'єднання людей, котрі спільно реалізують свої інтереси на основі певних норм і правил стійкого розподілу ролей між собою, що пов'язано із поширенням злочинного впливу від однієї або групи осіб що формують верхню ланку такої організації»⁵.

Ураховуючи наведене, а також підкреслюючи значення керівництва злочинною організацією та злочинною спільнотою, їх ієрархічність, тобто наявну ускладнену структуру, пропонуємо виділити інший рівень злочинного впливу – це *рівень злочинного впливу співучасників ускладненої форми співучасті (вчинення злочину злочинною організацією тощо)*.

Якщо ж аналізувати інші новели законодавства України про кримінальну відповідальність, пов'язані зі зміною ст. 255 КК та запровадженням самостійного складу злочину – встановлення або поширення злочинного впливу (ст. 255-1 КК), то цікавим для дослідження є виділення законодавцем суб'єктів підвищеного злочинного впливу. У примітці 2 до ст. 255 КК визначено, що під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», у цій статті та статтях 255-1, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний

---

⁵ Корж В. П. Криміналістична характеристика організованих злочинних утворень у сфері економіки. URL:[https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/1FF7CDBA5DB1BCF2C2257AF4003A6E25](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/1FF7CDBA5DB1BCF2C2257AF4003A6E25).

вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив.

І. А. Копйова та К. В. Ципищук презентують судження, що «для суб'єктів підвищеного злочинного впливу обов'язковим є особисте здійснення злочинного впливу, а також координація злочинної діяльності інших осіб, які здійснюють злочинний вплив. Для констатації наявності статусу суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема, у статусі «вора в законі», необхідно встановити: здійснення ним злочинного впливу; здійснення злочинного впливу іншими двома чи більше суб'єктами; координацію суб'єктом підвищеного злочинного впливу злочинної діяльності інших осіб, які здійснюють злочинний вплив. Поняття суб'єкта підвищеного злочинного впливу є ширшим, ніж поняття «вор в законі». Останній є різновидом суб'єкта підвищеного злочинного впливу»⁶.

У цілому погоджуючись з наведеним, доповнимо, що суб'єктами підвищеного злочинного впливу є координатори координаторів злочинної діяльності інших осіб. Такі особи здійснюють злочинний вплив за різними схемами і частіше між членами злочинної організації або злочинної спільноти та такою особою підвищеного злочинного впливу не існує безпосереднього зв'язку, а координація їх діяльності здійснюється через одну або декілька шаблів комунікації. І такий рівень підвищеного злочинного впливу є характерним не для співучасників ускладненої форми співучасті, про який йшлося раніше, а й для інших осіб. Останні можуть і не бути співучасниками (ураховуючи положення ст. 27 КК), проте вони здійснюють координацію злочинної діяльності інших осіб через іншого чи інших координаторів. Цей рівень злочинного впливу пропонуємо назвати *рівнем підвищеного злочинного впливу злочинних лідерів*.

---

⁶ Копйова І. А., Ципищук К. В. Щодо доцільності введення категорії «вор/злочинці в законі» в кримінальне законодавство України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2(14). С. 213.

Стосовно кримінально-правової значущості злочинної діяльності суб'єктів підвищеного злочинного впливу. На думку К. В. Юртаєва та Р. Р. Романів значно простіше відбувалася б кваліфікація злочину за умови, якщо особа причетна до його скоєння мала б окремий статус «зłodія в законі» (ч. 5 ст. 255 КК). Вказану обставину, на перший погляд, можна було б враховувати під час призначення покарання – як показник ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК)⁷. Але слід поставити логічні запитання щодо: а) виокремлення науковцями такого статусу як «зłodій в законі» із усіх суб'єктів підвищеного злочинного впливу, про яких йдеться в примітці 2 до ст. 255 КК; б) не вирішення питання про включення такої обставини як обтяжуючої покарання до ст. 67 КК, де, як відомо наведено вичерпний перелік таких обставин.

Не зважаючи на висловлені зауваження, ми підтримуємо доцільність доповнення п. 2 ч. 1 ст. 67 КК такою обставиною як вчинення кримінального правопорушення суб'єктом підвищеного злочинного впливу.

Аналізуючи зміст розділу XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» Особливої частини КК, приходимо до висновку, що злочинний вплив може враховуватися при кваліфікації розглядуваних кримінальних правопорушень з розділу XVI Особливої частини КК, якщо ці правопорушення вчиняються за попередньою змовою групою осіб за наявності такого впливу. Тобто потрібно при розслідуванні довести наявність рівня злочинного впливу співучасників простої форми співучасті.

Якщо буде доведено, що відбулося встановлення або поширення злочинного впливу іншого рівня при вчиненні кримінального

---

⁷ Юртаєва К. В., Романів Р. Р. Компаративно-критичний аналіз положень КК України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2(14). С. 228.

правопорушення зі зазначеного розділу КК, то це питання є більш складним. За таких обставин під час кваліфікації протиправної поведінки осіб в сфері інформаційної безпеки доцільно насамперед звернути увагу на наступне.

По-перше, враховуючи наявність в КК ст. 255-1, встановлення або поширення злочинного впливу за наявності усіх обов'язкових ознак злочину, передбачених у цій статті, та скоєних у сфері інформаційної безпеки, слід кваліфікувати як самостійний злочин за відповідною частиною ст. 255-1 КК. А, по-друге, доведеність цього впливу, зокрема, здійсненого особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, при скоєнні такою особою кримінального правопорушення, передбачених в зазначених статтях із розділу XVI Особливої частини КК, за наявності усіх обов'язкових ознак злочину потребує окремої кваліфікації – за відповідною статтею (частиною статті) із вказаного розділу (з урахуванням, що злочин вчинено за попередньою змовою групою осіб). Отже, йдеться про наявність сукупності злочинів.

Висновки. Наведене дозволяє сформулювати певні судження щодо розглядуваної проблематики:

1. Злочинний вплив у кримінальних правопорушеннях проти інформаційної безпеки (статті 361, 361-1, 361-2, 362, 361-1 КК) та при вчиненні встановлення або поширення злочинного впливу, передбаченого ст. 255-1 КК, має кримінально-правове значення і може впливати на кваліфікацію вчиненого особою діяння. При кваліфікації доцільно враховувати рівні злочинного впливу, а також інші обставини скоєного особою діяння.

2. Залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності злочинного впливу, форми та структури злочинного об'єднання, а також адресатів впливу та суб'єкта злочинного впливу пропонується визнати різновиди рівнів злочинного впливу:

- рівень злочинного впливу співучасників простої форми співучасті (зокрема, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб із розподілом ролей). Проста форма характеризується простою (не ускладненою) структурою такої групи осіб, як і приміром організованої групи;

- рівень злочинного впливу співучасників ускладненої форми співучасті (вчинення злочину злочинною організацією тощо);

- рівень підвищеного злочинного впливу злочинних лідерів.

3. Злочинний вплив може враховуватися при кваліфікації розглядуваних кримінальних правопорушень з розділу XVI Особливої частини КК, якщо ці правопорушення вчиняються за попередньою змовою групою осіб за наявності такого впливу. Це рівень злочинного впливу співучасників простої форми співучасті.

4. Встановлення або поширення злочинного впливу за наявності усіх обов'язкових ознак злочину, передбачених ст. 255-1 КК, та скоєних у сфері інформаційної безпеки, слід кваліфікувати як самостійний злочин за відповідною частиною ст. 255-1. При цьому доведеність злочинного впливу, зокрема, здійсненого особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, при скоєнні такою особою кримінальних правопорушень, передбачених у розглядуваних статтях із розділу XVI Особливої частини КК, при встановленні усіх обов'язкових ознак відповідного злочину кваліфікується за статтею (частиною статті) із вказаного розділу (з урахуванням, що злочин вчинено за попередньою змовою групою осіб). Тобто кваліфікація здійснюється за сукупністю кримінальних правопорушень (злочинів).

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія. Київ.: Нац. акад. внутр. справ. 2015. 192 с.

2. Гайворонський О. Ю. Предмет злочинного впливу у разі вчинення злочину, передбаченого статтею 138 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 51. Том 2. С. 80–85.
3. Жордания И. Ш. Структура и правовое значение способа совершения преступления. Тбилиси: Собчета Сакартвело, 1977. 244 с.
4. Копйова І. А., Ципишук К. В. Щодо доцільності введення категорії «вор/злочодів в законі» в кримінальне законодавство України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 209–219.
5. Корж В. П. Криміналістична характеристика організованих злочинних утворень у сфері економіки. URL:[https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/1FF7CDBA5DB1BCF2C2257AF4003A6E25](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/1FF7CDBA5DB1BCF2C2257AF4003A6E25).
6. Нікітін А. О. Щодо визначення поняття «злочинний вплив» у Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Том 6. С. 46–56.
7. Новий словник української мови у чотирьох томах. 1 т. /укладачі: В. Яремко, О. Сліпушко. Київ: Аконт, 1998. 910 с.
8. Юртаева К. В., Романів Р. Р. Компаративно-критичний аналіз положень КК України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 220–232.

REFERENCES

1. Voznyuk, A.A. (2015). Kryminalno-pravovi oznaki organizovanih grup i zlochinnih organizacii. Kyiv: Nac. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
2. Gaivoronskii, O.Yu. (2018). Predmet zlochinnogo vplyvu u razi vchinennya zlochynu, peredbachenogo statteyu 138 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. *Naukovii visnik Uzhgorodskogo natsionalnogo universytetu*, issue 51, vol. 2, 80–85 [in Ukrainian].
3. Zhordaniya, I.Sh. (1977). Struktura i pravovoe znachenie sposoba soversheniya prestupleniya. Tbilisi: Sobcheta Sakartvelo [in Ukrainian].
4. Kopiova, I.A., & Cipishuk, K.V. (2020). Shodo dotsilnosti vvedennya kategoriyi «vor/zlodii v zakoni» v kryminalne zakonodavstvo Ukrainy. *Visnik Asociacii kryminalnogo prava Ukrainy*, 2(14), 209–219 [in Ukrainian].
5. Korzh, V.P. Kryminalistichna harakteristika organizovanih zlochinnih utvoren u sferi ekonomiki. URL:[https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/1FF7CDBA5DB1BCF2C2257AF4003A6E25](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/1FF7CDBA5DB1BCF2C2257AF4003A6E25) [in Ukrainian].
6. Nikitin, A.O. (2020). Shchodo vyznachennya ponyattya «zlochinni vplyv» u Kryminalnomu kodeksi Ukrainy. *Naukovi zapiski NaUKMA. Yuridichni nauki*, 6, 46–56 [in Ukrainian].

7. Novyi slovnyk ukrainskoi movy u chotyrokh tomakh. (1998). Vol. 1. Ukladachi: V. Yaremko, O. Slipushko. Kyiv: Akonit [in Ukrainian].

8. Yurtayeva, K.V., & Romaniv, R.R. (2020). Komparativno-kritichnii analiz polozhen KK Ukrainy shodo vidpovidalnosti za zlochyni, vchyneni zlochinnoyu spilnotoyu. *Visnyk Asociacii kryminalnogo prava Ukrainy*, 2(14), 220–232 [in Ukrainian].

Maksymenko A. I. Criminal influence in information security crimes and the establishment or dissemination of criminal influence as a criminal offense against public safety: ratio problem

Scientific article devoted to the study of the concept of «criminal influence» in its various criminal law meanings. The subject of the author's scientific interest is the relationship between the concept of "criminal influence" as a component of complicity – in the commission of a criminal offense by prior conspiracy by a group of persons in the field of information security and as a component of establishing or spreading criminal influence as a criminal offense against public safety.

The content of establishing or spreading criminal influence as an independent socially dangerous act and as an element of criminal acts when committing criminally punishable acts in the field of information security is disclosed. Attention is focused on the main forms of criminal influence during the commission of criminal offenses in the field of information security. Formulated author's proposals regarding the levels of criminal influence.

The issue of the criminal-legal qualification of acts related to the establishment or expansion of criminal influence has recently developed. And already published scientific works that deserve attention and their study and analysis. At the same time, for the field of information security, the problem of qualification of illegal acts using such a feature as the establishment or spread of criminal influence has not yet acquired an adequate level of research. The issue of distinguishing criminal influence as a component of the commission of a criminal offense based on a prior conspiracy by a group of persons and as an independent criminal offense provided for in Art. 255-1 of the Criminal code of Ukraine.

The current state of development of relations in the field of information technologies has a steady trend towards the total digitalization of all social processes without exception. The expanded use of information technologies during the collection and processing of personal data of a person, the transfer of financial transactions to a cashless form and even the availability of personal electronic documents – all this in its entirety significantly simplifies the process of developing social relations, realizing the rights of a person and satisfying his interests. At the same time, similar trends lead to the reorientation of criminal influence from real to virtual space, which contributes to the spread and modernization of crime in the field of information relations.

Key words: *criminal law, criminal offense, criminal liability, crimes against information security, criminal influence, establishment or spread of criminal influence, circumstances of aggravating criminal punishment, crimes' qualifications.*

УДК 343.2

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.288491>

Л. М. Абакіна-Пілявська,
канд. юрид. наук, доцент кафедри
кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»;
Н. А. Мирошніченко,
канд. юрид. наук, доц., професор
кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ МЕДИЧНОГО КАНАБІСУ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

У статті розглянуто питання легалізації медичного канабісу в Україні. Проаналізовано основні законопроекти щодо регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності, стан їх розгляду та основні висновки профільних комітетів ВР.

Встановлено, що процес легалізації медичного канабісу передбачає спеціальний механізм організаційно-правового регулювання діяльності по вирощуванню канабісу в медичних цілях, перевезенні, переробці рослин і екстрактів канабісу, виготовленні відповідних медичних засобів з використанням у якості сировини, а так само проведенні наукових досліджень. Такий механізм встановлює порядок отримання дозволів, обмеження та правила по вирощуванню, перевезенню, переробці, виробництву та реалізації в частині організаційно-адміністративних та правових моментів.

У статті звертається увага на те, що нині чинні норми не охоплюють суспільні відносини у сфері виробництва лікарських засобів на основі вирощеного медичного канабісу, а сама така діяльність може бути пов'язана з корупційною складовою в частині дозвільних процедур, діяльності контролюючих та перевіряючих органів та установ, недоброчесності приватних лабораторій тощо. Пропонується висновок, що процес регулювання посіву, вирощування, виробництва медичного канабісу тощо перебуває у площині цивільно-правових, господарських та адміністративних процедур, тому забезпечення правомірності та дотримання встановлених даними галузями правил і механізмів вимагає участі засобів кримінально-правового характеру. До таких засобів можна віднести встановлення нових та внесення змін до діючих кримінальних заборон з метою забезпечення кримінально-правової охорони суспільних відносин, які можуть мати місце у зв'язку з легалізацією медичного канабісу.

Ключові слова: медичний канабіс, cannabis, ліцензія, кримінально-правова охорона, кримінальна відповідальність, наркотичні речовини, лікарські засоби.

Попри складні політико-економічні умови та повномасштабне збройне протистояння наша країна впевнено йде шляхом активної євроінтеграції вже маючи офіційний статус держави-кандидата члена Європейського Союзу. Однак даний статус надає не лише переваги для країни, але й накладає значний перелік обов'язків у різних сферах суспільного життя, в тому числі і в правовому полі. Серед іншого, Європейське співтовариство надає великого значення боротьбі з поширенням такого деструктивного явища як наркоманія. На практиці маємо чималу кількість міжнародно-правових актів, направлених на протидію поширенню наркоторгівлі, незаконному обігу наркотичних та психотропних речовин, прекурсорів та аналогів. Потрібно відзначити, що вітчизняна система права містить низку нормативно-правових актів, які окрім імплементації міжнародно-правових стандартів у даній сфері, має і національний механізм протидії та боротьби з зазначеними явищами, в тому числі за рахунок засобів кримінально-правового впливу.

Останніми роками в Україні активно розробляється питання легалізації медичного канабісу. Доречним буде зауважити, що досвід міжнародної спільноти з цього питання є неоднаковим. Так, станом на 2023 рік в ряді країн вирощування медичного канабісу є легальною законною господарською діяльністю, наприклад, у Німеччині, Іспанії, Нідерландах, Данії, Норвегії, Італії, Чехії, Франції, Португалії, Польщі, Греції, Австрії. Окрім європейських країн, медичний канабіс легалізований в Канаді, США та Ізраїлі. Натомість, в Угорщині, Швеції, Ірані, Китаї вирощування канабісу в медичних цілях продовжує бути забороненим.

Роздуми з приводу плюсів та мінусів процесу легалізації канабісу є актуальною темою як в нашій, так і в ряді інших країн. Навіть є випадки, коли запроваджується статус «медичного» та окремо рекреаційного канабісу

(Аргентина, Чилі), також легалізований канабіс може мати статус повного або обмеженого обігу, як це, наприклад, відбувається у Грузії. В Україні ж питання легалізації медичного канабісу частіше обговорюється з моменту активізації законодавчої ініціативи. Так, в лютому 2019 року було зареєстровано на сайті парламенту електронну петицію про легалізацію марихуани в Україні і вже в середині березня вона набрала 25 тисяч голосів на користь медичного використання марихуани на законних підставах.

Так, в 2021 році було зареєстровано та обговорено законопроект № 5596 «Про регулювання обігу конопель в медичних цілях, науковій та науково-технічній діяльності». Даний документ пропонував класифікувати лікарські коноплі на коноплі з низьким вмістом тетрагідроканабінолу (сорти рослин роду коноплі (*Cannabis*), вміст тетрагідроканабінолу у сухій масі яких становить від 0,2 відсотка до 1 відсотка) та коноплі з високим вмістом тетрагідроканабінолу (його вміст у сухій масі перевищує 1 відсоток). При цьому, промисловими коноплями мали визначатися сорти рослин роду коноплі (*Cannabis*), вміст тетрагідроканабінолу у сухій масі яких не перевищує 0,2 відсотка¹. Зазначимо, що законопроект не передбачав введення до вільного обігу канабісу, а пропонував модель обмеженого та контрольованого поширення виключно в медичних, промислових та науково-технічних цілях.

Зазначений документ не був підтриманий Верховною Радою, а обговорення питання легалізації медичного канабісу в теоретичній та практичній площині продовжилося.

Медичний аспект використання канабісу, обґрунтування його терапевтичних переваг та ефективності побудовані на тому, що існує зарубіжний апробований досвід позитивного впливу препаратів на основі медичного канабісу в частині лікування неврологічних захворювань

---

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання обігу конопель в медичних цілях, науковій та науково-технічній діяльності: проект Закону України № 5596 від 31.05.2021 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI05312A>.

(наприклад, розсіяний склероз, епілепсія), хвороб травного тракту, наркотичної залежності та проблем психічного характеру, хронічного болю та посттравматичного синдрому, а також застосуванні в паліативній практиці.

Сучасна реальність українського суспільства нерозривно пов'язана з повномасштабним збройним протистоянням, що неминуче тягне за собою людські втрати, бойові поранення, тяжкі перебіги реабілітації, посттравматичні розлади, що, серед іншого, стало додатковим поштовхом та активатором процесу легалізації медичного канабісу в Україні.

Так, вже у червні 2023 року у ВР було підтримано урядовий проєкт № 7457 «Про регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни» щодо регулювання обороту конопель у медичних, промислових та наукових цілях. Зазначений законопроект містить положення про зміни в частині визначення допустимої кількості відсотку вмісту концентрації ТГК – єдиного фітоканабіноїду з понад 120, які входять до складу конопель, що має психоактивний вплив на людину за умови його регулярного вживання у високій концентрації, закріплюється саме поняття канабісу, смол канабісу, встановлюється порядок ліцензування діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, особливості здійснення діяльності з культивування сортів рослин роду коноплі для медичних цілей, рішенні про видачу ліцензії та в ліцензійному реєстрі зазначається перелік сортів рослин роду коноплі канабісу, які дозволяється культивувати, характеристики, площі і адреси (географічні координати) об'єктів та приміщень, в яких дозволяється здійснення такої діяльності. Також фіксуються нормативні обмеження в частині діяльності з розроблення нових наркотичних засобів або психотропних речовин дозволяється лише з метою їх застосування у медичних цілях або для наукової та науково-

технічної діяльності у будь-якій формі, використання канабісу у медичних цілях та ряд інших супутніх питань².

Аналіз матеріалів законопроекту демонструє, що Комітет з питань антикорупційної політики приходиться до висновку щодо відсутності в даному акті «положень, які можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією»³. У свою чергу, Комітет Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу з приводу аналізованого законопроекту резюмує, що останній «не суперечить міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції»⁴. Відповідно найближчим часом має бути наступне обговорення проекту з можливим його наступним прийняттям.

Як вбачається, зауважень та коментарів щодо зазначеного проекту в контексті кримінально-правових ризиків висловлено не було, однак не безпідставно процес легалізації медичних конопель вважається пов'язаним з аспектами нелегального обігу наркотичних засобів та іншими можливими правопорушеннями внаслідок відкриття такого виду господарської діяльності як доступного.

Так, відповідно до згадуваного проекту Закону України щодо легалізації медичного канабісу передбачається спеціальний механізм організаційно-правового регулювання діяльності по вирощуванню канабісу в медичних цілях, перевезенні, переробці рослин і екстрактів канабісу, виготовленні відповідних медичних засобів з використанням у якості сировини, а так само проведенні наукових досліджень. Такий механізм включає в себе, по-перше,

---

² Про регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни: проект Закону України від 10.06.2022 року № 7457. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39783>.

³ Рішення Комітету щодо експертного висновку законопроекту № 7457. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1406307>.

⁴ Висновок Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу щодо проекту Закону України «Про регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни» (реєстр. № 7457 від 10.06.2022 р., Кабінет Міністрів України). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1403911>.

одержання відповідної ліцензії, по-друге, спеціальний режим перевезення, що обов'язково має відбуватися у супроводі відповідних підрозділів Національної поліції, по-третє, систему заходів обліку та контролю рослин роду коноплі, по-четверте, суворі правила переробки та поводження з сировиною, по-п'яте, суворі правила відпуску ліків пацієнтам. І на кожному із зазначених етапів можуть бути допущені різного роду порушення встановлених правил.

Завданням кримінального закону є правове забезпечення охорони визначених суспільних відносин та попередження вчинення кримінально караних діянь, в тому числі й у сфері обігу наркотичних, психотропних речовин, прекурсорів та аналогів. Кримінально-правова охорона суспільних відносин у зазначеній сфері становить собою певну систему кримінально-правових засобів, до яких слід віднести норми кримінального закону та методи кримінально-правової політики, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин.

Чинний КК України містить Розділ XIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення», де серед іншого, встановлено кримінальну відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК); незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості від ста до п'ятисот рослин чи конопель у кількості від десяти до п'ятдесяти рослин (ст. 310 КК); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів з метою їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин (ст. 311 КК); незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах

(ст. 319 КК). Але чи достатньо зазначених кримінально правових приписів для забезпечення додержання законності в процесі вирощування, виробництва, переробки, транспортування, виготовлення ліків на основі медичного канабісу та продажу останніх?

Говорячи про те, що вирощування медичного канабісу, в першу чергу, підпадає під сферу господарсько-правових відносин, то можливо є сенс передбачити відповідні заходи кримінально-правового впливу на зазначену групу суспільних відносин ще до того, як виникне визначена протиправна практика. Так, наразі передбачено лише загальні норми в частині вирощування та виробництва наркотичних засобів (ст. 309 КК) та незаконного вирощування понад визначену кількість одиниць рослин снодійного маку чи конопель (ст. 310 КК).

Однак, враховуючи ту обставину, що при певній концентрації тетрагідроканабінолу у сухій масі у сортах рослин роду коноплі (*Cannabis*) останній вже не буде вважатися наркотичним засобом (за рахунок прийняття відповідних законодавчих змін), обіг яких заборонено на території України, а відтак у разі порушення тих чи інших приписів щодо організаційно-правового механізму кінцевої реалізації медичного канабісу (як сировини, так і вже готових до споживання медичних продуктів) говорити про порушення процесу вирощування, перевезення, переробки чи продажу суто наркотичного засобу вже не можна буде, будуть відсутні для того підстави.

Відповідно чи ризикує національний законодавець, виключивши канабіс з відповідною концентрацією тетрагідроканабінолу зі списку наркотичних засобів, які є заборонені в обігу, та не передбачаючи спеціальної норми кримінально-правового характеру в частині охорони суспільних відносин, які будуть виникати у сфері господарської діяльності, пов'язаної з реалізацією концепції прямого споживчого застосування медичного канабісу? Чи не буде на практиці така ситуація сприяти корупційним ризикам в частині провадження діяльності по вирощуванню та перевезенню сировини

медичного канабісу без відповідних дозволів, а так само перевезення, обробці та виготовленні медичної продукції? Окрім того, може мати місце практика поширення порушень правил як видання рецептів на такі препарати, так і відпуск ліків без офіційного рецепту, з його підробленням, недобросовісності та неякісної роботи приватних лабораторних установ, які планують залучати в якості додаткового «контролю» тощо.

Отже, враховуючи особливу значимість, суспільний резонанс, прогнозований позитивний лікувальний ефект від медичних препаратів на основі канабісу, важливо попередити можливі правопорушення та створити комплексний механізм правової охорони системи суспільних відносин, які будуть виникати у зв'язку із використанням канабісу в медичній практиці в Україні. Тому вбачається за необхідне більше уваги приділити заходам кримінально-правової охорони суспільних відносин, які можуть та будуть виникати у зв'язку із вирощуванням, переробкою, перевезенням канабісу, виробництвом ліків на його основі, а так само використання даної культури в науковій та науково-технічній сфері. Так дійсно, сам процес регулювання посіву, вирощування, виробництва медичного канабісу тощо перебуває у площині цивільно-правових, господарських та адміністративних процедур, але забезпечення правомірності та дотримання встановлених даними галузями правил і механізмів вимагає участі засобів кримінально-правового характеру.

Тому, варто передбачити додаткові заходи кримінально-правового впливу з метою забезпечення охорони правил та порядку провадження господарської діяльності, пов'язаної з вирощуванням, перевезенням, використанням медичного канабісу, виготовленням ліків та їх реалізацією тощо, в тому числі як за рахунок редакційних правок нині чинних норм (наприклад, щодо перевезення продуктів переробки медичного канабісу чи видачі рецепту), так і шляхом передбачення нових кримінальних заборон (наприклад, передбачення кримінальної відповідальності за порушення

правил провадження господарської діяльності по вирощуванню медичного канабісу).

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання обігу конопель в медичних цілях, науковій та науково-технічній діяльності: проект Закону України № 5596 від 31.05.2021 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI05312A>.

2. Про регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни: проект Закону України від 10.06.2022 року № 7457. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39783>.

3. Рішення Комітету щодо експертного висновку законопроекту № 7457. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1406307>.

4. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу щодо проекту Закону України «Про регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни» (реєстр. № 7457 від 10.06.2022 р., Кабінет Міністрів України). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1403911>.

REFERENCES

1. Pro vneseniy zmin do deyakykh zanodavchuh aktiv Ukrayiny shodo regulyvanniy obigu konopel v medychnykh tsilyakh, naukoviy ta naukovo-tekhnichniy diyal'nosti: proyekt Zakonu Ukrayiny № 5596 vid 31.05.2021 roku. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI05312A> [in Ukrainian].

2. Pro rehulyuvannya obihu roslin rodu konopli (Cannabis) v medychnykh, promyslovykh tsilyakh, naukoviy ta naukovo-tekhnichniy diyal'nosti dlya stvorennya umov shchodo rozshyrennya dostupu patsiyentiv do neobkhidnoho likuvannya onkologichnykh zakhvoryuvan' ta posttravmatychnykh stresovykh rozladiv, otrymanykh vnaslidok viyny: proyekt Zakonu Ukrayiny vid 10.06.2022 roku № 7457. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39783> [in Ukrainian].

3. Rishennya Komitetu shchodo ekspertnoho vysnovku zakonoproektu № 7457. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1406307> [in Ukrainian].

4. Vysnovok Komitetu Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z pytan' intehtratsiyi Ukrayiny do Yevropeys'koho Soyuzu shchodo proyektu Zakonu Ukrayiny «Pro rehulyuvannya obihu roslyn rodu konopli (Cannabis) v medychnykh, promyslovykh tsilyakh, naukoviy ta naukovo-tekhnichniy diyal'nosti dlya stvorennya umov shchodo rozshyrennya dostupu patsiyentiv do neobkhidnoho likuvannya onkolohichnykh zakhvoryuvan' ta posttravmatychnykh stresovykh rozladiv, otrymanykh vnaslidok viyny» (reyestr. № 7457 vid 10.06.2022 r., Kabinet Ministriv Ukrayiny). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1403911> [in Ukrainian].

Abakina-Pilyavska L. M., Myroshnychenko N. A. Legalization of medical cannabis in Ukraine: issues of criminal law protection

The article discusses the legalization of medical cannabis in Ukraine. The main draft laws on the regulation of the circulation of hemp plants (Cannabis) for medical, industrial purposes, scientific and scientific and technical activities, the state of their consideration and the main conclusions of the specialized committees of the Verkhovna Rada were analyzed.

It has been established that the process of legalizing medical cannabis involves a special mechanism of organizational and legal regulation of activities related to the cultivation of cannabis for medical purposes, transportation, processing of plants and extracts of cannabis, the manufacture of appropriate medical devices using them as raw materials, as well as the conduct of scientific research. Such a mechanism establishes the procedure for obtaining permits, restrictions and rules for cultivation, transportation, processing, production and sale in terms of organizational, administrative and legal aspects.

The article notes that the current regulations do not cover social relations in the field of the production of medicinal products based on cultivated medical cannabis, and such activity itself may be associated with a corruption component in terms of permit procedures, the activities of control and inspection bodies and institutions, dishonesty of private laboratories, etc. It is proposed to conclude that the process of regulating sowing, cultivation, production of medical cannabis, etc. is in the realm of civil, economic, and administrative procedures, but ensuring legality and compliance with the rules and mechanisms established by these industries requires the participation of criminal-legal means. Such measures include the establishment of new and revisions of existing criminal prohibitions in order to ensure the criminal protection of social relations that may occur in connection with the legalization of medical cannabis.

Key words: *medical cannabis, cannabis, license, criminal law protection, criminal liability, narcotic substances, medicinal products.*

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.293226>

Ю. В. Гродецький,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗАКОНОТВОРЧІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті здійснено критичний аналіз Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні» (реєстр. № 9659 від 30.08.2023 р.).

Виявлено, що пропонована законопроектом стаття 111-3 «Вчинення корупційного кримінального правопорушення під час дії правового режиму воєнного стану» створена шляхом механічного об'єднання відповідних ознак кримінальних правопорушень, що передбаченні ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (розділ VI Особливої частини КК) – ч. 1 ст. 111-3 проекту, ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» (розділ VII Особливої частини КК) – ч. 2 ст. 111-3 проекту, ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем» (розділ XVII Особливої частини КК) – ч. 3 ст. 111-3 проекту, ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (розділ XVII Особливої частини КК) – ч. 4 ст. 111-3 проекту, ст. 368-5 «Незаконне збагачення» (розділ XVII Особливої частини КК) – ч. 5 ст. 111-3 проекту та ст. 369-2 «Зловживання впливом» (розділ XVII Особливої частини КК) – ч. 6 ст. 111-3 проекту. Таке зосередження різних за характером видів кримінальних правопорушень в одній статті є необґрунтованим, адже воно порушує принцип, який закладений у побудову всієї Особливої частини КК.

Сумнівним є й рішення законопроекту, відповідно до якого усі шість частин цієї статті передбачають однакові санкції – «карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна». Механістичність формування ст. 111-3 проекту нівелює специфіку суспільної небезпечності об'єднаних у цій статті діянь.

Завдання підвищення суворості покарань за корупційні кримінальні правопорушення пропонується реалізувати у більш простий спосіб – шляхом доповнення відповідних статей КК новою кваліфікуючою ознакою «вчинене під час дії правового режиму воєнного стану особою, яка займає відповіда-

льне та особливо відповідальне становище» з встановленням санкцій підвищеного рівня суворості. Утім, ці санкції не повинні бути ідентичними, як це реалізовано у законопроекті, а враховувати характер кожного окремого кримінального правопорушення.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, корупційні кримінальні правопорушення, корупція.

В Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, що затверджена Законом України від 20 червня 2022 року № 2322-ІХ, наголошується на поступовому покращенні порівняльних показників рівня корупції в Україні. Разом з тим, проблема подолання корупції в Україні на сьогодні є однією з найважливіших. Протидія корупції в економічній, політичній, соціальній та інших сферах потребує негайного вирішення. У зв'язку з цим увага законодавця до цієї проблеми є цілком виправданою. Одним з останніх законопроектів, який покликаний посилити боротьбу з корупцією, є Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняна карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні» (реєстр. № 9659 від 30.08.2023 р.)¹. Аналіз цього документу дозволяє окреслити низку проблемних моментів.

Перш за все, звертає на себе увагу назва законопроекту, в якій слова «щодо прирівняна карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради» не є узгодженими між собою. Напевно, тут закралась помилка. Слово «прирівняна» було б правильним замінити на «прирівняння», але ще краще – на «прирівнювання», а слово «карності» – на «караності». Утім, навіть з такою заміною всі вади цієї назви не будуть виправлені, адже караність корупційних кримінальних правопорушень у назві прирівнюють не до караності державної зради, а до самої державної зради, що не зовсім коректно.

---

¹ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняна карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1951215> (дата звернення: 11.12.2023).

У законопроекті пропонується розділ I Особливої частини КК доповнити новою статтею 111-3 «Вчинення корупційного кримінального правопорушення під час дії правового режиму воєнного стану», яка об'єднує ознаки декількох видів кримінальних правопорушень з різних розділів Особливої частини КК, що фактично є порушенням принципу, який закладений у побудову всієї Особливої частини КК.

Кримінальний кодекс України являє собою систему кримінально-правових норм, які зосереджені у Загальній та Особливій частинах. Розділи Особливої частини КК побудовані за тематичним принципом та об'єднують норми про кримінальну відповідальність за посягання на певні групи суспільних відносин. Зокрема, розділ I Особливої частини КК передбачає кримінально-правові норми про відповідальність за посягання на основи національної безпеки України, розділ VI Особливої частини КК – за посягання проти власності, розділ VII Особливої частини КК – за посягання у сфері господарської діяльності, а розділ XVII Особливої частини КК – за посягання у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Пропонована законопроектом стаття 111-3 «Вчинення корупційного кримінального правопорушення під час дії правового режиму воєнного стану» створена шляхом механічного об'єднання відповідних ознак кримінальних правопорушень, що передбаченні ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (розділ VI Особливої частини КК) – ч. 1 ст. 111-3 проекту, ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» (розділ VII Особливої частини КК) – ч. 2 ст. 111-3 проекту, ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем» (розділ XVII Особливої частини КК) – ч. 3 ст. 111-3 проекту, ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (роз-

діл XVII Особливої частини КК) – ч. 4 ст. 111-3 проєкту, ст. 368-5 «Незаконне збагачення» (розділ XVII Особливої частини КК) – ч. 5 ст. 111-3 проєкту та ст. 369-2 «Зловживання впливом» (розділ XVII Особливої частини КК) – ч. 6 ст. 111-3 проєкту.

При цьому всі частини ст. 111-3 проєкту крім третьої передбачають ознаку «вчинене під час дії правового режиму воєнного стану особою, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище». Саме ця ознака, напевно, на думку розробників законопроєкту повинна об'єднувати всі ці різні по суті кримінальні правопорушення у межах однієї статті. При цьому, зловживання владою або службовим становищем, що передбачене ч. 3 ст. 111-3 проєкту, не має такої додаткової ознаки. Таке рішення важко визнати виправданим. Загальна логіка ст. 111-3 проєкту вимагає наявності ознаки «вчинене під час дії правового режиму воєнного стану особою, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище» у всіх її частинах. У разі прийняття цього законопроєкту зловживання владою або службовим становищем, що передбачене ч. 3 ст. 111-3 проєкту, нічим не буде відрізнятися від зловживання владою або службовим становищем, що передбачене ч. 1 ст. 364 КК, адже ніяких змін до ч. 1 ст. 364 КК проєктом вносити не пропонується. Наявність у КК абсолютно однакових диспозицій у двох різних статтях немає жодного сенсу та є явною помилкою, що створить складнощі при застосуванні цих кримінально-правових норм.

Утім, головною проблемою все ж таки є порушення системності побудови кримінально-правових норм, на якій ґрунтується весь КК. Уявляється необґрунтованим зосередження різних за характером видів кримінальних правопорушень в одній статті. Крім того, пропозиція розмістити таку ст. 111-3 проєкту в розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини КК, як уявляється, є невиправданою.

Витоки такої пропозиції непевно лежать у законодавстві про національну безпеку України, де загрози національній безпеці України традиційно

пов'язують з досить широким колом суспільних відносин. Так, у ст. 7 на сьогодні вже не чинного Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV було передбачено, що на сучасному етапі до основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві, зокрема, є поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності. Утім, цей вид загроз був зазначений у переліку з 80 видів, де серед іншого, була вказівка, наприклад, на загрози² у зовнішньополітичній сфері: посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав; у сфері державної безпеки: злочинна діяльність проти миру і безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму; загроза використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України; можливість незаконного ввезення в країну зброї, боєприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів; спроби створення і функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань та намагання використати в інтересах певних сил діяльність військових формувань і правоохоронних органів держави; у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України: поширення зброї масового ураження і засобів її доставки; нелегальна міграція; зростання небезпеки для життя і здоров'я цивільного населення, насамперед дітей, внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів; у внутрішньополітичній сфері: порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування Конституції і законів України, прав і свобод людини і громадянина, в тому числі при проведенні виборчих кампаній, недостатня ефективність контролю за дотриманням вимог Конституції і виконання законів України; в економічній сфері: неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що

---

² Перелік, що зазначений у ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», є значно більшим за обсягом, але навіть наведена частина з цього переліку показує його всеосяжність.

ускладнює створення конкурентного середовища в економіці; переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними; *загрози у соціальній та гуманітарній сферах*: поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; прояви моральної та духовної деградації суспільства; неефективність державної політики щодо підтримки сім'ї та забезпечення, дотримання і захисту прав дитини, і як наслідок, збільшення кількості сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які залишилися без батьківського піклування; *у науково-технологічній сфері*: низька конкурентоспроможність продукції; *у сфері цивільного захисту*: непідтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України; *загрози в екологічній сфері*: погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води; посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів, та біотехнологій; *загрози в інформаційній сфері*: прояви обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм.

Таке широке розуміння загроз національній безпеці України було збережене й у чинному Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. У п. 6 ч. 1 ст. 1 цього Закону зазначається, що загрози національній безпеці України – це явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. Під національними інтересами України розуміються життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян (п. 10 ч. 1 ст. 1

цього Закону). Незважаючи на відсутність такого великого переліку, який передбачений ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», наведені визначення Закону України «Про національну безпеку України» насправді охоплюють не меншу, а можливо і більшу, сферу суспільних відносин.

Якщо автори законопроекту обґрунтовували необхідність розміщення корупційних кримінальних правопорушень у розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини КК тим, що поширення корупції в органах державної влади є однією з загроз національній безпеці України, то послідовне дотримання такого підходу вимагає перенесення до розділу I Особливої частини КК кримінальних правопорушень всіх інших розділів Особливої частини КК, адже практично всі більш-менш важливі сфери життєдіяльності в Україні розглядаються як предмет можливих загроз національній безпеці України, а КК має своїм завданням правове забезпечення охорони найважливіших в Україні цінностей.

Утім, очевидно, що таке рішення є абсурдним по своїй суті та не відповідає системі кримінального права України. Вважаємо, що пропозиції щодо внесення змін до КК повинні узгоджуватися з логікою його внутрішньої структури та ґрунтуватися на принципах, закладених у побудову цього нормативного акту.

Виникають питання і до санкцій, що передбачені ст. 111-3 законопроекту. В усіх шести частинах цієї статті передбачені однакові санкції – «карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна». Таке рішення уявляється сумнівним.

Наприклад, за вчинення кримінального правопорушення, що передбачене ч. 1 ст. 210 КК (нецільове використання бюджетних коштів службовою особою, а так само здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч Бюджетному кодексу України чи закону про Державний бюджет Укра-

їни на відповідний рік, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах), яке було використане для побудови ч. 2 ст. 111-3 проєкту, встановлена санкція: «караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого». Відповідно до ч. 4 ст. 12 КК це кримінальне правопорушення належить до нетяжких злочинів. Натомість, за вчинення кримінального правопорушення, що передбачене ч. 1 ст. 386-5 КК (набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи), яке було використане для побудови ч. 5 ст. 111-3 проєкту, встановлена санкція: «карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років». Відповідно до ч. 5 ст. 12 КК це кримінальне правопорушення належить до тяжких злочинів.

Такі різні у чинному КК за ступенем небезпечності названі діяння та різні за ступенем суворості санкції розглядаються у ст. 111-3 проєкту як кримінальні правопорушення одного рівня суспільної небезпеки, адже за їх вчинення передбачені однакові санкції. Обґрунтувати це наявністю у законопроєкті для вказаних діянь додаткової ознаки «вчинене під час дії правового режиму воєнного стану особою, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище» неможливо. Ця ознака є додатковою до основних ознак кожного складу кримінального правопорушення. У зв'язку з цим вона не може так суттєво змінювати оцінку їх суспільної небезпечності.

Такі самі невідповідності можна знайти і при порівняльному дослідженні всіх інших кримінальних правопорушень, що передбачені іншими частинами ст. 111-3 проєкту та їх аналогів у чинному КК. У цьому законопроє-

кті фактично ігноруються напрацьовані десятиліттями системні зв'язки між різними кримінально-правовими нормами. Механістичність формування ст. 111-3 проєкту нівелює специфіку суспільної небезпечності об'єднаних у цій статті діянь. Це вказує на недостатню обґрунтованість зазначеного законопроекту та необхідність його доопрацювання.

У разі прийняття цього законопроекту у пропонованому вигляді виникне ціла низка й інших проблем. Однією з них є питання співвідношення ч. 1 ст. 111-3 проєкту з ч. 4 ст. 191 КК, яка, зокрема, передбачає відповідальність за привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, якщо вони вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. У законопроєкті відсутні пропозиції щодо внесення змін до ст. 191 КК. У зв'язку з цим виникне конкуренція між цим діянням та привласненням, розтратою або заволодінням чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, вчиненим під час дії правового режиму воєнного стану особою, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище (ч. 1 ст. 111-3 проєкту). Наявність такої конкуренції норм ускладнить правозастосовну практику, що не буде сприяти її ефективності.

Ще одним недоліком аналізованого законопроекту є неврахування його розробниками того, що у ст. 210 КК «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» існує ще й ч. 2, у якій передбачені кваліфікуючі ознаки «предметом яких були бюджетні кошти в особливо великих розмірах або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб». У ч. 2 ст. 111-3 проєкту є вказівка лише на «бюджетні кошти у великих розмірах». За таких умов у разі вчинення діяння, що передбачене ч. 2 ст. 111-3 проєкту, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти в особливо великих розмірах, їх слід буде кваліфікувати за ч. 2 ст. 210 КК, адже бюджетні кошти, які відповідають ознаці «в особливо великих» не мо-

жуть одночасно визнаватися такими, що мають ознаку «у великих розмірах». Навряд чи таке рішення є оптимальним. Крім того, виникне проблема кваліфікації зазначених діянь, що вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб.

Усі зазначені недоліки свідчать про необхідність суттєвого доопрацювання Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні» (реєстр. № 9659 від 30.08.2023 р.).

Можна погодитися з тим, що, як зазначено у пояснювальній записці до законопроекту³, корупція у період воєнного стану є надзвичайно деструктивним явищем, яке не просто руйнує засади верховенства права та стримує економічний розвиток держави, а й загалом послаблює обороноздатність країни і її армії, призводить до втрат особового складу та завдає не меншої шкоди, ніж ворожі обстріли. У зв'язку з цим корупційні кримінальні правопорушення у період воєнного стану повинні каратися надзвичайно суворо на рівні з державною зрадою, оскільки наслідки вчинення цих злочинів є аналогічними.

Разом з тим, вирішення цього завдання не слід поєднувати з порушенням системних зв'язків кримінального права України. Негативні наслідки такого рішення можуть бути величезними. Існують більш раціональні варіанти. Так, підвищення суворості покарань за корупційні кримінальні правопорушення не обов'язково слід здійснювати за рахунок прирівнювання їх до державної зради за характером самих діянь, про що свідчить пропозиція розробників законопроекту включити різні види діянь до розділу I Особливої частини КК. З назви законопроекту випливає, що ідея полягала в іншому – у прирівнюванні *караності* корупційних кримінальних правопорушень до *ка-*

---

³ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1951217> (дата звернення: 11.12.2023).

раності державної зради на період воєнного стану в Україні. Це можна реалізувати у більш простий спосіб – шляхом доповнення відповідних статей КК новою кваліфікуючою ознакою «вчинене під час дії правового режиму воєнного стану особою, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище» з встановленням санкцій підвищеного рівня суворості. Утім, ці санкції не повинні бути ідентичними, як це реалізовано у законопроекті, а враховувати характер кожного окремого кримінального правопорушення. Крім того, санкція «карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна» потребує вдосконалення у частині визначення строку позбавленням волі. Недоцільно встановлювати абсолютно визначений строк цього виду покарання – п'ятнадцять років. Таке покарання відповідно до ч. 2 ст. 63 КК встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною КК. У зв'язку з цим виправданим буде встановлення мінімальних та максимальних меж для цього виду покарання. Вказаний підхід є теоретично обґрунтованим та буде відповідати багатолітній практиці як законотворення, так і правозастосування.

Нарешті, при вирішенні питання про караність корупційних кримінальних правопорушень слід враховувати, що згідно зі світовою практикою корупція не може бути ліквідована лише через введення суворих законів. Тільки колективними діями можна досягти успіху в боротьбі з корупцією у довгостроковій перспективі⁴.

Список використаних джерел

1. Колективні дії у боротьбі з корупцією: практика світу та України. *Global Compact Network Ukraine*. URL: <https://globalcompact.org.ua/news/kolektivni-dii-u-borotbi-z-korupciieju-praktika-svitu-ta-ukraini/> (дата звернення: 13.11.2023).

---

⁴ Колективні дії у боротьбі з корупцією: практика світу та України. *Global Compact Network Ukraine*. URL: <https://globalcompact.org.ua/news/kolektivni-dii-u-borotbi-z-korupciieju-praktika-svitu-ta-ukraini/> (дата звернення: 13.11.2023).

2. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1951217> (дата звернення: 11.12.2023).

3. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1951215> (дата звернення: 11.12.2023).

REFERENCES

1. Kolektyvni dii u borotbi z koruptsiieiu: praktyka svitu ta Ukrainy. *Global Compact Network Ukraine*. URL: <https://globalcompact.org.ua/news/kolektivni-dii-u-borotbi-z-koruptsiieju-praktika-svitu-ta-ukraini/> (data zvernennia: 13.11.2023) [in Ukrainian].

2. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo pryivniana karnosti koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen do derzhavnoi zrazy na period voiennoho stanu v Ukraini». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1951217> (data zvernennia: 11.12.2023) [in Ukrainian].

3. Proiekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo pryivniana karnosti koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen do derzhavnoi zrazy na period voiennoho stanu v Ukraini. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1951215> (data zvernennia: 11.12.2023) [in Ukrainian].

Grodetsky Yu. V. Legislative initiatives to strengthen the accountability for corruption crimes during the war period in Ukraine

The article provides a critical analysis of the Draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts on Equating the Punishment of Corrupt Criminal Offenses to High Treason During Martial Law in Ukraine" (Reg. No. 9659 dated 08/30/2023).

It was revealed that the proposed draft law article 111-3 "Commitment of a corruption criminal offense during the operation of the legal regime of martial law" was created by mechanically combining the relevant features of criminal offenses provided for in Art. 191 "Appropriation, embezzlement of property or taking possession of it by abuse of official position" (Chapter VI of the Special Part of the Criminal Code) - Part 1 of Art. 111-3 of the project, Art. 210 "Untargeted use of budget funds, implementation of budget expenditures or provision of loans from the budget without established budget allocations or exceeding them" (Chapter VII of the Special Part of the Criminal Code) - Part 2 of Article 111-3 of the project,

Art. 364 "Abuse of power or official position" (Chapter XVII of the Special Part of the Criminal Code) - Part 3 of Art. 111-3 of the project, Art. 368 "Acceptance of an offer, promise or receipt of undue benefit by an official" (Chapter XVII of the Special Part of the Criminal Code) - Part 4 of Art. 111-3 of the project, Art. 368-5 "Illegal enrichment" (Chapter XVII of the Special Part of the Criminal Code) - part 5 of Art. 111-3 of the project and Art. 369-2 "Abuse of influence" (Chapter XVII of the Special Part of the Criminal Code) - Part 6 of Art. 111-3 of the project. Such a concentration of different types of criminal offenses in one article is unfounded, because it violates the principle that is embedded in the construction of the entire Special Part of the Criminal Code.

The decision of the draft law, according to which all six parts of this article provide for the same sanctions - "is punishable by deprivation of liberty for a term of fifteen years or life imprisonment, with confiscation of property" is also questionable. Mechanistic formation of Art. 111-3 of the project destroys the specificity of the public danger of the acts combined in this article.

The task of increasing the severity of punishments for corruption criminal offenses is proposed to be implemented in a simpler way - by supplementing the relevant articles of the Criminal Code with a new qualifying feature "committed during the operation of the legal regime of martial law by a person occupying a responsible and especially responsible position" with the establishment of sanctions of the higher level of severity. However, these sanctions should not be identical, as implemented in the draft law, but should take into account the nature of each individual criminal offense.

Key words: *criminal law, criminal liability, criminal offence, corruption criminal offences, corruption.*

УДК 343. 352

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292359>

М. Г. Тома,

канд. юрид. наук, доц.,
асистент кафедри
кримінального права
Чернівецького національного
університету імені
Юрія Федьковича

«ТОРГІВЛЯ ВПЛИВОМ» ЧИ «ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ» – ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ

У статті проаналізовані законодавчі інструментарії, покликані забезпечувати протидію корупції, де ст. 369-2 Кримінального кодексу України «Зловживання впливом» посідає особливе місце. З одного боку, ця заборона активно затребувана на практиці, з іншого, включення її до КК посилює казуїстичність останнього, частково створило надмірність законодавчого описання злочинної поведінки, пов'язаної з корупцією, і через недотримання в цьому разі засади правової визначеності серйозно ускладнило застосування Кримінального законодавства України на практиці.

Кримінальне протиправне діяння, що передбачене ст. 369-2 «Зловживання впливом» КК, є досить складним для розуміння та застосування. Зокрема, спостерігаються певні проблеми з належною кримінально-правовою кваліфікацією злочинної поведінки на стику таких корупційних складів кримінальних правопорушень як ст. 369-2 та ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» КК.

Норма ст. 369-2 КК є результатом імплементації ст. 12 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією і ст. 18 Конвенції ООН проти корупції. Однак, така імплементація є далекою від досконалості, що повсякчас створює проблеми для правозастосування.

Цікавим є походження поняття «зловживання впливом». Скоріше за все, воно є плодом творчості саме українського законодавця. Адже в міжнародних актах використано поняття «trading in influence», що в перекладі означає торгівля впливом, однак не зловживання.

Так, вказаний склад кримінального правопорушення перманентно був проблемним у кваліфікації та відповідно і власне в розумінні. Тривалий час виникали складнощі із застосуванням примітки, яка втратила чинність, а відповідно і визначенням особи, уповноваженої на виконання функцій держави. І хоча вказану проблему згодом було врегульовано законодавцем, однак і досі залишається дискусійним питання щодо природи впливу: чи

обов'язково він має бути пов'язаним із службовим становищем чи можливе використання і дружніх, родинних та інших зв'язків, – доречності закріплення як окремої кваліфікуючої ознаки вимагання, а також виду суб'єктів вказаного злочину.

Ключові слова: *зловживання впливом, корупція, неправомірна вигода, кримінальна відповідальність, злочин, кваліфікація, Верховний Суд, правова визначеність, кримінальна відповідальність.*

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної проблеми пояснюється очевидністю політичних, економічних та соціальних наслідків вчинення корупційних злочинів, – толерування корупції країною призводить до перетворення інституту держави на профанацію. Не виникає жодних заперечень у тому, що Україна як правова держава, потребує наведення відповідного порядку в публічно-правовій сфері суспільних відносин, важливою складовою яких є відносини, що підлягають кримінально-правовому регулюванню. У правотворчому/законодавчому арсеналі, покликаному забезпечувати протидію та боротьбу з таким негативним явищем як корупція, ст. 369-2 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Зловживання впливом» займає особливе місце. З одного боку, ця заборона активно користується попитом на практиці (причому кількість осіб, засуджених за зловживання впливом, зростає); з іншого, імплементація її до КК посилює казуїстичність останнього, частково створило надмірність законодавчого описання кримінально-протиправної поведінки, пов'язаної з корупцією, і через недотримання в цьому разі засади правової визначеності серйозно ускладнило застосування КК.

Національне антикорупційне законодавство (включаючи його кримінально-правовий аспект) є настільки незрозумілим та ускладненим, що породжує труднощі в його сприйнятті, розумінні та коментуванні навіть з боку «вузьких» фахівців. При цьому одним зі складників верховенства права є правова визначеність, а для її забезпечення, як всім відомо, потрібні синхронність судової практики, прогнозованість судових рішень. Щоправда,

з цим в Україні поки що не складається, і це не просто спостереження конкретних фахівців, які, звісно, можуть і помиляться.

Метою є аналіз та розкриття проблемних питань застосування на практиці ст. 369-2 КК, яка передбачає відповідальність за зловживання впливом.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне правопорушення, що передбачене ст. 369-2 КК, сформульоване максимально абстрактно. У цій статті немає точності, за допомогою якої законодавець мав би недвозначно висловити свою волю, та, як результат, основну ідею криміналізації зловживання впливом як специфічних тристоронніх відносин з корупційними складовими, що є відмінними від класичного хабарництва за участю «публічних» службових осіб і правомірних форм лобіювання, чітко не відображає, хоч і не відкидає її.

Стаття 369-2 КК, яка передбачає кримінальну відповідальність за зловживання впливом, з'явилася в національному кримінальному законодавстві в результаті виконання Україною міжнародно-правових рекомендацій у сфері запобігання та протидії корупції. Зокрема, ст. 18 Конвенції ООН проти корупції зазначає, що кожна держава-учасниця передбачає можливість вжиття законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визначення як злочинні наступні дії, якщо вони вчинені умисною формою вини:

- обіцянка, пропозиція або надання державній посадовій особі чи будь-якій іншій особі, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги, щоб ця посадова особа чи така інша особа зловживала своїм справжнім або удаваним впливом із метою одержання від адміністрації чи державного органу держави-учасниці будь-якої неправомірної переваги для ініціатора таких дій чи будь-якої іншої особи;

- вимагання або прийняття державною посадовою особою чи будь-якою іншою особою, особисто або через посередників, будь-якої

неправомірної переваги для самої себе чи для іншої особи, щоб ця особа чи така інша особа зловживала своїм справжнім або удаваним впливом з метою одержання від адміністрації або державного органу держави-учасниці будь-якої неправомірної переваги¹.

Стаття 369-2 «Зловживання впливом» КК є досить заплутаною для розуміння та застосування. Зокрема, виникають на практиці певні проблеми з належною кримінально-правовою кваліфікацією протиправної поведінки на межі відповідних корупційних складів злочинів як ст. 369-2 та ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ст. 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» КК. Питання щодо кримінально-правової кваліфікації та відмежування зловживання впливом від суміжних складів злочинів, у випадку коли зловживання впливом вчинене спеціальним суб'єктом і вказаний суб'єкт використав надану йому владу, службове становище чи службові повноваження, досліджувалися вітчизняними науковцями, зокрема, А. В. Савченком, В. І. Тютюгіним, В. М. Киричком, Н. М. Ярмиш та О. О. Дудоровим.

На мою думку, було б несправедливо всю провину за недосконалий кримінальний закон у цьому випадку покласти саме і лише на парламентарів, які, як то говорити, недобросовісно (механічно і без належної адаптації до правової системи України) врахували положення антикорупційних конвенцій. Оскільки, звернення до текстів відповідних міжнародно-правових документів (а ст. 369-2 КК є результатом імплементації ст. 18 Конвенції ООН проти корупції і ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією) дозволяє стверджувати, що в самих

---

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

цих документах ознаки зловживання впливом сформульовані/розкриті неоднозначно.

У ст. 18 Конвенції ООН проти корупції вказано на можливість вжиття кожною державою-учасницею законодавчих та інших заходів, необхідних для визначення як злочинними низки дій, якщо вони вчинені умисно. Це по-перше обіцянка, пропозиція або надання державній посадовій особі чи будь-якій іншій особі, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги, щоб ця посадова особа чи така інша особа зловживала своїм справжнім або удаваним впливом із метою одержання від адміністрації чи державного органу держави-учасниці будь-якої неправомірної переваги для ініціатора таких дій чи будь-якої іншої особи, а по-друге це вимагання або прийняття державною посадовою особою чи будь-якою іншою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої себе чи для іншої особи, щоб ця особа чи така інша особа зловживала своїм справжнім або удаваним впливом з метою одержання від адміністрації або державного органу держави-учасниці будь-якої неправомірної переваги.

Стаття 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією містить схожі формулювання, проте дещо інакше, тобто ширше, визначає коло адресатів неправомірного впливу і одночасно не розкриває того, що «будь-яка особа», котра вимагає, одержує або приймає пропозицію чи обіцянку надання неправомірної переваги за відповідний вплив, може бути «державною посадовою особою»².

Покликання аналізованої кримінально-правової заборони досить ясно розкрито в пунктах 64–66 Пояснювальної записки до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, де вказується наступне: криміналізація зловживання впливом, покликана забезпечити прозорість і неупередженість

---

² Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.

у процесі прийняття рішень державними службами, має за мету добратися до ближнього кола посадової особи або політичної партії і боротися з корупційною поведінкою тих осіб, які перебуваючи поряд із владою, намагаються скористатися своїм професійним становищем або соціальним статусом, що сприяє формуванню корумпованого клімату і послаблює віру суспільства у справедливість державного управління. Особа, яка зловживає впливом, знаходиться в становищі стороннього: вона не має можливості приймати рішення самостійно, однак виходячи за норми прийнятої моралі використовує свій реальний або стверджуваний вплив на інших осіб³.

Вочевидь, стає зрозумілим, що місія досліджуваної заборони полягає в боротьбі з «фоном» поняття корупція, певною мірою узгоджується зі ст. 18 Конвенції ООН проти всездозволеної корупції, що суб'єктом «пасивного» зловживання впливом може бути і державна посадова особа-суб'єкт «пасивного» хабарництва.

Потребує аналізу поняття осіб, уповноважених на виконання функцій держави, законодавче визначення якого наведене у примітці до ст. 369-2 КК, яка відсилає до змісту п. 1-3 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 14 травня 2013 року N 224-VII. У законі сказано про таких осіб, що до них входять як службові особи, так і особи, які надають публічні послуги. Разом з тим, за ст. 369-2 КК, йдеться лише про осіб, уповноважених на виконання функцій держави, тому розглядуваним поняттям не охоплюються особи, уповноважені на виконання функцій місцевого самоврядування, хоча вони вказані у ч. 1 ст. 4 зазначеного Закону. Ознака впливу на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій державою, за ч. 1 ст. 369-2 КК є метою вчинення зазначених в ній протиправних дій, а за ч. 2 цієї статті – характеризує об'єктивну сторону.

---

³ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.

Фактичне вчинення такого впливу не є обов'язковим для кваліфікації цього кримінально-протиправного діяння.

Для застосування ст. 369-2 КК «Зловживання впливом»: суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті КК, є будь-яка фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності на момент вчинення протиправних діянь вказаних в диспозиції зазначеної норми, яка, за усвідомленням того, хто пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду, здатна здійснити реальний вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування⁴.

У своїх публікаціях Дудоров О. О., присвячених дискусійним аспектам кримінально-правової характеристики зловживання впливом, неодноразово висловлював думку, що ст. 369-2 КК потребує прикладання кваліфікованих зусиль з боку ВС України⁵. По-перше, вона активно затребувана на практиці; з іншого – її включення (на виконання міжнародно-правових документів) до КК посилює казуїстичність останнього, створило як надмірність законодавчого описання кримінально протиправної поведінки, пов'язаної з корупцією, так і підґрунтя для правової невизначеності. Недосконалий рівень імплементації положень антикорупційних конвенцій своїм результатом має не лише суперечливість теоретичного тлумачення чи не всіх ключових ознак складів кримінального правопорушення «зловживання впливом», а й брак єдності правозастосування. Варто зазначити, що навіть судді ВС мають різне уявлення про коло осіб, здатних відповідати за ч. 2 ст. 369-2 КК, що, з огляду на «якість» цього кримінального закону, не дуже й дивує, проте негативним чином впливає на однаковість судової практики.

---

⁴ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

⁵ Дудоров О. О. Зловживання впливом: у пошуках істини між «духом» і «буквою» кримінального закону. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 3. С. 136–178; Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації зловживання впливом у судовій практиці. *Юридична Україна*. 2019. № 5. С. 24–35; Дудоров О. О., Коломоець Т. О., Кушнір С. М., Макаренков О. Л. Загальнотеоретичні, адміністративно- та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні: колективна монографія. Запоріжжя, 2019. 476 с.

К. Задоя так само стверджував, що суперечливі підходи ККС ВС у частині кваліфікації зловживання впливом здатні запроторити судову практику у «глухий кут»⁶. На думку науковця, нормативне закріплення зловживання впливом як абсолютно нового для кримінального права України типу суспільно небезпечної поведінки характеризується чималими недоліками, пов'язаними з неповним урахуванням відповідних положень антикорупційних конвенцій. До того ж у самих цих конвенціях ознаки зловживання впливом сформульовані досить неоднозначно⁷.

Якщо виходити з того, що суб'єктом протиправного діяння в ч. 2 ст. 369-2 КК зловживання впливом може бути будь-яка особа, включаючи службову особу та особу, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, то з обстоюваним ОП ККС ВС співвідношенням згаданих кримінально-правових заборон можна погодитись – однак лише в частині статей 354, 368 КК. Адже формулювання, вжите в ч. 3 ст. 354 КК («... з використанням становища, яке він займає...»), є таким же розлогим, як і зворот «з використанням наданої їй влади чи службового становища...», що значиться у ч. 1 ст. 368 КК.

Замість цього у ст. 368-3 і ст. 368-4 КК застосовується зворот «з використанням наданих їй повноважень», який поширювальному тлумаченню не підлягає. Отже, поведінка, за яку службова особа юридичної особи приватного права (особа, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг) одержує неправомірну вигоду, повинна обмежуватись діяннями у межах компетенції суб'єкта, виключаючи можливість використання ним свого службового (професійного) авторитету, інших можливостей, обумовлених займаною посадою (здійснюваною діяльністю).

---

⁶ Задоя К. Узагальнення проблем застосування законодавства, що встановлює відповідальність за корупційні злочини. / Редактор М. Хавронюк. Київ: ЦППР, 2019. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/uzagalnennya-problem-zastosuvannyazakonodavstva-shho-vstanovlyuye-vidpovidalnist-za-koruptsijni.pd>.

⁷ Судова практика в справах про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / за ред. К. П. Задой. Київ: Аграр Медіа Груп, 2014. 135 с.

Не пов'язаний з використанням наданих їй повноважень вплив з боку службової особи юридичної особи приватного права (особи, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг) на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (фактичний вплив, спроможний викликати прийняття уповноваженою особою певного рішення), *de lege lata* не може розцінюватись як характеристика підкупу, передбаченого ст. 368-3 або ст. 368-4 КК. Погоджуюсь з В. Киричком у тому, що у статтях 368-3 і 368-4 КК передбачено відповідальність за підкуп до зловживання спеціальними суб'єктами своїми повноваженнями, а тому ці статті не конкурують із ст. 369-2 КК, через що остання не може визнаватися спеціальною щодо даної кримінально-правової заборони⁸.

Щодо охоплення поняттям впливу в ст. 369-2 КК використання дружніх, родинних, особистих стосунків із тим, хто уповноважений на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Таке відстоюване тлумачення ст. 369-2 КК її чинна редакція не виключає. Однак, проблема, полягає в тому, наскільки вдалою (тобто, узгодженою з відповідними міжнародно-правовими положеннями) є згадана редакція. І як ми вже зазначали раніше ст. 369-2 КК сконструйована абстрактно: вона не має чіткості, за допомогою яких законодавець мав би недвозначно виразити свою волю, та, як результат, основний задум криміналізації зловживання впливом як «фонові» корупції – специфічних різносторонніх відносин з ознаками корупції, відмінних від традиційного хабарництва за участю «публічних» службових осіб і законних форм лобіювання, чітко не відображає, хоч і не відкидає її. Про родинні, дружні чи інші такого роду стосунки між людьми, позбавлені, так би мовити, професійного чи

---

⁸ Киричко В. М. Висновки Верховного Суду щодо суб'єкта зловживання впливом (ч. 2 ст. 369-2 КК): критичний теоретичний аналіз. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1(15). С. 162–190.

соціального навантаження, у Пояснювальній записці до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією нічого не сказано.

Отже, сам вплив (а також характер такого впливу: з використанням влади, службового становища або повноважень у «широкому» розумінні; з використанням влади, службового становища або повноважень у «вузькому розумінні»; з використанням позаслужбового статусу та можливостей), який пропонує, обіцяє або реалізує суб'єкт «пасивного» зловживання впливом, не входить до складу конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369-2 КК і в межах цієї норми не має значення для належної кримінально-правової оцінки та не є кримінально караним за нею (в залежності від статусу особи, уповноваженої на виконання функцій держави та на яку буде вчинено вплив і характеру подальших дій суб'єкта «пасивного зловживання» впливом, який чинитиме вплив, такі дії слід кваліфікувати за ст. 343, 344, 369, 376 КК).

Використання суб'єктом «пасивного» зловживання впливом наданої йому влади, службового становища або повноважень в контексті ст. 369-2 КК є лише способом досягнути бажаного результату, мети – вплинути на особу, уповноважену на виконання функцій держави, але ніяк не є самоціллю (що має місце у випадку, визначеному ст. 368-3, 368-4, 368 КК). Так, службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми та особа, яка надає публічні послуги приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльності з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи. Службова особа приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. У вказаних випадках неправомірною вигодою надається,

обіцяється чи пропонується саме за вчинення конкретних дій або бездіяльності і особа, яка надає неправомірну вигоду, чітко усвідомлює, що саме вказаних діянь вона хоче досягти, саме вони є її метою, бажаним результатом.

Поділяючи думки таких вчених як В. Навроцький та Н. Ярмиш, цілком очевидним є факт, що суб'єкт злочину, передбаченого всіма частинами ст. 369-2 КК, законодавцем не визначений, у примітці ст. 364 КК не згадується, через що ним може бути будь-яка особа: 1) відсутність будь-яких вказівок на суб'єкта кримінального правопорушення у тексті ст. 369-2 КК; 2) у міжнародно-правових актах, які послужили підставою доповнення КК статтею про зловживання впливом та які передусім мають братись до уваги у разі здійснення телеологічного (цільового) тлумачення ст. 369-2 КК, вказується на те, що суб'єктом зловживання впливом може бути будь-яка особа; 3) фактична можливість здійснення неправомірного впливу залежить від індивідуальних стосунків між людьми, а не від їхнього соціального чи правового статусу; наявність додаткових ознак в осіб, які притягаються до відповідальності за ч. 2 (ч. 3) ст. 369-2 КК у конкретних випадках, не свідчить про те, що відповідні ознаки є обов'язковими для всіх суб'єктів розглядуваного злочину⁹.

На мою думку проблема кваліфікації протиправних діянь розглянутого злочину також стосується визначення змісту вимагання неправомірної вигоди у складі зловживання впливом за ч. 3 ст. 369-2 КК. При розумінні цієї проблеми важливо враховувати, що поняття вимагання у цьому складі кримінального правопорушення, по-перше, не може мати того самого змісту, що у ст. 189 КК, бо різними є основні об'єкти цих злочинів, по-друге, – воно не має того самого змісту, що у злочинах, передбачених ст. 368, 368-3 і 368-4

---

⁹ Дудоров О. О., Житний О. О., Задоя К. П. та ін. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Москаленко О. М., 2019. 464 с.; Ярмиш Н. М. Проблеми кримінально-правової кваліфікації (злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг): навчальний посібник. Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. 192 с.

КК, оскільки сам законодавець у визначенні вимагання у примітці до ст. 354 КК не вказав на ч. 3 ст. 369-2 КК. Таке рішення законодавця можна зрозуміти так, що у складі зловживання впливом йдеться лише про підкуп до вчинення протиправного діяння, а характер суспільної небезпечності підкупу є іншим, ніж при вимаганні. Застосування кримінально-правової норми, що передбачена у ст. 369-2 КК, про вимагання за відсутності правової визначеності щодо її змісту може порушувати принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції України, обов'язок додержання якого під час кримінального провадження передбачений у ст. 7 та 8 КПК України.

Висновки. Розглянутими вище питаннями, що пов'язані із тлумаченням і застосуванням ст. 369-2 КК, проблема не вичерпується, що зайвий раз засвідчить про недосконалість цього кримінального закону та актуалізує його оцінку як «зайве» в існуючому арсеналі норм, які передбачають протидію корупції. До інших суперечливих та дискусійних питань варто віднести, зокрема: можливість інкримінування ст. 369-2 КК за наявності удаваного впливу і співвідношення зловживання впливом із шахрайством; характер впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави, і кваліфікація за сукупністю відповідних злочинів; зміст вимагання неправомірної вигоди як кваліфікуючої ознаки зловживання впливом і доречність її законодавчого виокремлення; відмежування зловживання впливом від інших корупційних деліктів (відмінних від описаних у статтях 368, 369 КК).

Насамкінець зазначу, що останнім часом Велика Палата Верховного Суду демонструє схвальну спроможність доводити розгляд складних кримінально-правових питань до логічного завершення. Це не усуває ґрунт для подальших доктринальних дискусій, однак забезпечує вкрай необхідну в контексті дотримання верховенства права уніфікованість і передбачуваність судових рішень. Автор спробував довести, що стаття КК про

відповідальність за зловживання впливом конче потребує докладання кваліфікованих зусиль з боку Великої Палати Верховного Суду.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О. Зловживання впливом: у пошуках істини між «духом» і «буквою» кримінального закону. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 3. С. 136–178.
2. Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації зловживання впливом у судовій практиці. *Юридична Україна*. 2019. № 5. С. 24–35.
3. Дудоров О. О., Житний О. О., Задоя К. П. та ін. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Москаленко О. М., 2019. 464 с.
4. Дудоров О. О., Коломоєць Т. О., Кушнір С. М., Макаренков О. Л. Загальнотеоретичні, адміністративно- та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні: колективна монографія. Запоріжжя, 2019. 476 с.
5. Задоя К. Узагальнення проблем застосування законодавства, що встановлює відповідальність за корупційні злочини. / Редактор М. Хавронюк. Київ: ЦППР, 2019. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/uzagalnennya-problem-zastosuvannyazakonodavstva-shho-vstanovlyuye-vidpovidalnist-za-koruptsijni.pdf>
6. Киричко В. М. Висновки Верховного Суду щодо суб'єкта зловживання впливом (ч. 2 ст. 369-2 КК): критичний теоретичний аналіз. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1(15). С. 162–190.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
8. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с..
10. Судова практика в справах про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / за ред. К. П. Задоя. Київ: Аграр Медіа Груп, 2014. 135 с.
11. Ярмиш Н. М. Проблеми кримінально-правової кваліфікації (злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг): навчальний посібник. Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. 192 с.

REFERENCES

1. Dudorov, O.O. (2015). Zlovzhvannia vplyvom: u poshukakh istyny mizh «dukhom» i «bukvoiu» kryminalnogo zakonu. *Pravo i hromadianske suspilstvo*, 3, 136–178 [in Ukrainian].
2. Dudorov, O.O. (2019). Problemy kvalifikatsii zlovzhvannia vplyvom u sudovii praktytsi. *Yurydychna Ukraina*, 5, 24–35 [in Ukrainian].
3. Dudorov, O.O., Zhytnyi, O.O., & Zadoia, K.P. et al. (2019). Koruptsiini skhemy: yikh kryminalno-pravova kvalifikatsiia i dosudove rozsliduvannia / za red. M.I. Khavroniuka. Kyiv: Moskalenko O.M. [in Ukrainian].
4. Dudorov, O.O., Kolomoiets, T.O., Kushnir, S.M., & Makarenkov, O.L. (2019). Zahalnoteoretychni, administratyvno- ta kryminalno-pravovi osnovy kontseptualizatsii antykoruptsiinoi reformy v Ukraini. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
5. Zadoia K. Uzahalnennia problem zastosuvannia zakonodavstva, shcho vstanovliuie vidpovidalnist za koruptsiini zlochyny. / Redak tor M. Khavroniuk. Kyiv: TsPPR, 2019. URL: [https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/uzagalnennya-zastosuvannya-zakonodavstva-shho-vstanovlyuye-vidpovidalnist-za-koruptsijni.pdf](https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/uzagalnennya-problem-zastosuvannya-zakonodavstva-shho-vstanovlyuye-vidpovidalnist-za-koruptsijni.pdf) [in Ukrainian].
6. Kyrychko, V.M. (2021). Vysnovky Verkhovnoho Sudu shchodo subiekta zlovzhvannia vplyvom (ch. 2 st. 369-2 KK): krytychnyi teoretychnyi analiz. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy*, 1, 162–190 [in Ukrainian].
7. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 [in Ukrainian].
8. Kryminalna konventsiiia pro borotbu z koruptsiieiu. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text [in Ukrainian].
9. Azarov, D.S., Hryshchuk, V.K., & Savchenko, A.V. et al. (2018). Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. O.M. Dzhuzha, A.V. Savchenko, V.V. Cherniei. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
10. Sudova praktyka v spravakh pro zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazanoi z nadanniam publicznykh posluh: okremi tendentsii, problemy ta perspektyvy vdoskonalennia. (2014). K.P. Zadoia (Ed.). Kyiv: Ahrar Media Hrup [in Ukrainian].
11. Yarmysh, N.M. (2014). Problemy kryminalno-pravovoi kvalifikatsii (zlochyny proty zhyttia ta zdorovia osoby, proty vlasnosti, u sferi sluzh bovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazanoi z nadanniam publicznykh posluh). Kyiv: Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy [in Ukrainian].

Toma M. G. «Trading in influence» or «abuse of influence» is a problem of qualification

The article analyzes the legislative tools designed to combat corruption, Art. 369-2 of the Criminal Code of Ukraine «Abuse of influence» occupies a special place. On the one hand, this prohibition is actively demanded in practice,

on the other hand, its inclusion in the Criminal Code increased the casuistic nature of the latter, partially created an excess of legislative description of criminal behavior related to corruption, and due to non-compliance in this case with the principle of legal certainty, seriously complicated the application of Criminal Law of Ukraine in practice.

The criminal offense provided for in Art. 369-2 «Abuse of influence» of the Criminal Code of Ukraine is quite difficult to understand and apply. In addition, there are certain problems with the proper criminal-legal qualification of criminal behavior at the junction of such corruption components of criminal offenses as Art. 369-2 and Art. 368 «Acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official», Art. 368-3 «Bribery of an official of a legal entity of private law, regardless of the organizational and legal form», Art. 368-4 «Bribery of a person providing public services» of the Criminal Code of Ukraine.

The norm of Article 369-2 of the Criminal Code of Ukraine is the result of the implementation of Article 12 of the Criminal Convention of the Council of Europe on the fight against corruption and Art. 18 of the UN Convention against Corruption. However, this implementation is far from perfect, which always creates problems for law enforcement.

The origin of the concept of «abuse of influence» is interesting. Most likely, it is the fruit of creativity of the Ukrainian legislator. After all, the concept of «trading in influence» is used in international acts, which in translation means trading in influence, but not abuse.

Thus, the specified composition of the criminal offense was permanently problematic in qualification and, accordingly, in understanding. For a long time, difficulties arose with the application of the note, which has lost its validity, and, accordingly, with the definition of the person authorized to perform the functions of the state. And although this problem was later settled by the legislator, the question of the nature of the influence still remains debatable: whether it must necessarily be connected with the official position or whether it is possible to use friendly, family and other ties – the appropriateness of fixing as a separate qualifying sign of extortion, as well as the type of subjects of the specified crime.

Key words: *abuse of influence, corruption, undue advantage, criminal liability, crime, qualification, Supreme Court, legal certainty, criminal liability.*

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292371>

А. В. Калініна,

канд. юрид. наук, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка

В. В. Сташиса НАПрН України;

С. С. Шрамко,

канд. юрид. наук, ст. дослідник, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ЗАПОБІГАННЯ АВТОТРАНСПОРТНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: АСПЕКТИ НАУКОВОГО І ПРИКЛАДНОГО ДИСКУРСУ¹

У статті здійснюється огляд стану дослідження автотранспортної злочинності як наукової проблеми. Підкреслено, що такий огляд доцільно здійснювати комплексно, з урахуванням особливостей понятійного апарату, міждисциплінарного характеру пізнання, попередніх напрацювань учених та ін. Розроблення проблеми запобігання автотранспортній злочинності базується на результатах досліджень різних галузей наук, наприклад, наук кримінально-правового циклу, механіки, фізики, медицини, хімії, комп'ютерних наук, психології, педагогіки та ін.

Зазначається, що зарубіжні автори у своїх публікаціях, присвячених проблемам смертності й травматизму внаслідок ДТП, надають перевагу висвітленню результатів емпіричних досліджень і спостережень; аналізу і порівнянню результатів, отриманих іншими дослідниками; оцінці політики у сфері безпеки дорожнього руху; висвітленню тенденцій стану автотранспортної злочинності, прогнозуванню змін у розглядуваній сфері та ін. Натомість українськими дослідниками у більшій мірі вивчаються кримінологічні аспекти автотранспортної злочинності як окремого суспільного явища, адміністративно-правові і кримінально-правові питання забезпечення дорожнього руху, а також порушення правил експлуатації транспортних засобів. Акцентовано увагу на тому, що початок повномасштабної війни та введення воєнного стану посилили актуалізацію цієї проблематики та необхідності проведення ґрунтовних досліджень для подальшого впровадження їх у практику.

---

¹ Статтю підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0120U105615).

Визначено, що перспективними напрямками подальших наукових розвідок у сфері безпеки дорожнього руху в Україні, є: планування та прогнозування відновлення і розвитку транспортної інфраструктури країни у післявоєнний період, запобігання автотранспортній злочинності в зазначений період тощо.

Ключові слова: запобігання злочинності, правопорушення, автотранспортна злочинність, ДТП, наукове розроблення проблеми.

Постановка проблеми. Дорожній травматизм та смертність у XXI столітті – вияв одного із найгостріших протиріч сучасності. Адже масштабність цього явища видається не зрозумілою, зважаючи на рівень розвитку сучасних управлінської, містобудівної, автотранспортної галузей, у тому числі й технологій, спрямованих на убезпечення людини від можливих загроз для її життя і здоров'я. До того ж, безпека дорожнього руху ще у XX столітті стала глобальною проблемою, на вирішення якої й дотепер спрямовані зусилля міжнародної спільноти.

Оцінюючи рівень безпеки дорожнього руху в Україні, звернемося до світового рейтингу рівня смертності від дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП). Такий рейтинг свого часу було складено дослідницькою компанією «World life expectancy» на основі статистичних даних Всесвітньої організації охорони здоров'я. Відповідно до нього Україна належить до держав із середнім рівнем смертності від ДТП і перебуває на 125 місці із 183 держав. Проте у європейському рейтингу смертності Україна посідає 3-тє місце (після Боснії та Герцеговини й Республіки Албанія²).

Аналізуючи стан безпеки дорожнього руху на національному рівні, зазначимо, що за статистичними даними Департаменту патрульної поліції в Україні протягом 2020–2022 рр. внаслідок ДТП травмувалося 84,8 тис. осіб, а загинуло – 9,5 тис. Водночас, якщо порівняти останні два «статистичні» роки (тобто повні календарні роки, які можна порівняти між собою), то у 2022 році було зафіксовано 18 628 ДТП, що на 24,0 % менше ніж у 2021 році. Кількість

---

² WORLD ROAD TRAFFIC ACCIDENT REPORT. URL: <https://www.worldlifeexpectancy.com/world-road-traffic-accidents-report>.

ДТП із загиблими та/або травмованими особами також знизилася: у 2022 році таких випадків зафіксовано 14 409, що на 25,6 % менше, ніж у 2021 році³. Знизився також і рівень злочинів, передбачених статтею 286 КК України («Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами»), для яких адміністративні правопорушення у виді порушень ПДР є фоновим явищем. Статистична звітність Офісу Генерального прокурора свідчить, що у 2022 році у державі було обліковано 6 366 злочинів за цією статтею, з яких 1 270 діянь – за частинами 2, 3 статті 286, наслідком яких є смерть потерпілого⁴. Для порівняння: у 2021 році було обліковано 7 961 кримінальне правопорушення за статтею 286 КК України, що на 25,0 % більше. Те ж саме стосується і кримінальних правопорушень, передбачених частинами 2 і 3 вказаної статті: у 2021 їх було обліковано на 18,7 % більше (1 507 злочинів у 2021 році супроти 1 270 у 2022 році)⁵. І хоча статистичні дані свідчать про зменшення показників дорожньо-транспортних правопорушень, реальна картина держави, яка перебуває в режимі воєнного стану, значно відрізняється від статистичної. Необхідно враховувати, що статистична звітність у 2022 році в частині регіонів України формувалася в екстремальних умовах, частина території або перебувала або, на жаль, перебуває й дотепер в окупації, а на прикордонних до районів бойових дій територіях, майже кілька місяців така статистика взагалі не велася.

Таким чином, розроблення теоретичного підґрунтя дослідження автотранспортної злочинності, особливо зважаючи на зафіксовану

---

³ Статистика ДТП в Україні за період. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 14.08.2023).

⁴ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.08.2023).

⁵ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.08.2023).

статистичну нестабільність у її динаміці, підтверджує актуальність наукових пошуків у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове осмислення проблем запобігання автотранспортній злочинності здійснювали у своїх роботах такі українські науковці: С. Р. Багіров, В. С. Батиргарєєва, С. С. Вітвіцький, М. Ю. Веселов, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, С. М. Гусаров, Т. О. Гуржій, Ю. Б. Данильченко, А. В. Калініна, М. Г. Колодяжний, В. А. Мисливий, С. І. Нежурбіда, О. В. Новіков, К. О. Полтава, І. О. Христич, А. О. Собакарь, С. С. Шрамко та ін.

Аспекти наукового та прикладного дискурсу у розрізі проблематики безпеки дорожнього руху предметно у літературі не розглядалися. Зважаючи на те, що визначення ступеня розроблення проблеми – важливий методологічний аспект дослідження, його розкриття доцільно здійснювати за алгоритмом, виокремлюючи різні складові. Питання методології дослідження ступеня розроблення проблеми у кримінології висвітлювали В. С. Батиргарєєва, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, Р. Г. Григор'єв, М. О. Маршуба, Ю. В. Калініченко та ін.

Метою статті є огляд ключових питань наукового розроблення запобігання автотранспортній злочинності та практики його реалізації, а також окреслення перспектив подальших наукових розробок у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість аналізу наукового розроблення проблеми визначається його роллю теоретичної основи для будь-якого дослідження. Результатом еволюції наукової думки щодо цього питання стало вироблення теоретичного конструкту, який можна визначити як орієнтир для розроблення наукової проблеми. Структура такого конструкту включає в себе: а) формування понятійного апарату; б) міждисциплінарний характер пізнання та запозичення певних напрацювань з інших дисциплін; в) урахування попередніх досліджень як вітчизняної, так і зарубіжної науки; г) наявність проблемних аспектів,

пізнання складної природи яких робить необхідним подальший науковий пошук; д) забезпечення відповідної обґрунтованості теоретичних висновків та їх перевірка достатніми емпіричними дослідженнями відповідної якості⁶.

Розглянемо ключові аспекти перелічених вище елементів у контексті запобігання автотранспортній злочинності.

Кримінологічне дослідження автотранспортної злочинності нерозривно поєднане із вивченням розвитку автомобільної промисловості. Адже одним із головних результатів технічного прогресу стало не лише технологічне удосконалення транспортних засобів, а й доступність їх для населення. Відповідно це сприяло і збільшенню кількості водіїв на автошляхах, закономірним наслідком чого стала поява дорожньо-транспортного травматизму та смертності. Наукове опрацювання симбіозу цих явищ вимагало формування спеціального термінологічного апарату.

Так, поряд із кримінологічними поняттями, такими як: «злочинність», «стан злочинності», «кримінологічна характеристика», «особа злочинця», «детермінація злочинності», «запобігання», «фонові для злочинності явища» та ін., були сформульовані і поняття, що є характерними саме для вказаної сфери досліджень. Серед цих понять можна вказати такі: «державна політика у сфері безпеки дорожнього руху», «культурологія дорожнього руху», «психологія учасників дорожнього руху», «стратегія нульової смертності», «транспортна інфраструктура», «роки втраченого потенційного життя», «соціально-економічна оцінка вартості життя та здоров'я» тощо.

Розроблення проблеми запобігання автотранспортній злочинності є комплексним дослідженням. Його комплексність розкривається у міждисциплінарному характері, що виявляється у запозиченні не лише методологічних, а й категоріально-термінологічних напрацювань з цілої низки юридичних, технічних, психологічних, комп'ютерних, природничих та

---

⁶ Голіна В. В., Маршуба М. О. Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього корисно-насиленницького злочинця в Україні: монографія. Харків: Право, 2014. С. 84.

інших наук. У циклі юридичних наук «партнерами» кримінології у вивченні вказаного питання стали, в першу чергу, кримінальне й адміністративне право. При розробленні заходів запобігання автотранспортній злочинності необхідно враховувати здобутки механіки (при описі механічних способів запобігання), фізики (особливо фізика різних процесів, зокрема й оптики, при розробленні, наприклад, засобів фіксації правопорушень), хімії (використання хімічних процесів для підвищення якості дорожнього полотна чи авто тощо), комп'ютерних наук (при розробленні відповідного програмного забезпечення), психології (необхідно враховувати особливості психології процесу керування автотранспортним засобом, психології пасажирів та пішоходів), педагогіки (при розробленні програм навчання водіїв, розробці профілактичних заходів для всіх учасників дорожнього руху тощо) тощо.

Зважаючи на міждисциплінарний характер проблематики безпеки дорожнього руху, її перебування у фокусі пильної уваги науковців різних галузей знань є цілком закономірним. А отже, цілком логічним задля дотримання принципу повноти дослідження під час наукової розвідки стало звернення до попередніх розробок як вітчизняної, так і зарубіжної науки. Українськими дослідниками переважно вивчаються: кримінологічні аспекти автотранспортної злочинності як окремого суспільного явища, адміністративно-правові і кримінально-правові питання убезпечення дорожнього руху, порушення правил експлуатації транспортних засобів тощо. Зарубіжні автори здебільшого у своїх публікаціях, присвячених безпеці дорожнього руху загалом та дорожньо-транспортної смертності та травматизму зокрема, висвітлюють: результати емпіричних досліджень і спостережень; аналіз і порівняння результатів, отриманих іншими дослідниками; сформульовані гіпотези; оцінку політики у сфері безпеки дорожнього руху; тенденції та прогнозування змін у розглядуваній сфері.

Одним із досліджень із вказаної проблематики є дослідження М. Бурзинської (Burzyńska M.) та М. Пікали (Pikala M.), присвячене оцінці тенденцій смертності внаслідок дорожньо-транспортних пригод у Польщі протягом 1999–2018 років, яке ґрунтується на базі даних щодо понад 7,5 млн смертей мешканців Польщі. Авторками виокремлено найбільш уразливі групи учасників дорожнього руху та зроблено висновки, що зміни у законодавстві мають відбуватися саме з урахуванням цих особливостей⁷.

Творчий колектив у складі В. Вейнен (Wim Wijnen), В. Вейермарс (Wendy Weijermars) та ін. здійснили аналіз офіційних оцінок вартості ДТП у країнах Європейського Союзу. Матеріалом для здійснення дослідження послуговували дані щодо грошових оцінок запобігання ДТП, смертності та травматизму на дорогах у 31 європейській країні⁸. Автори встановили, що грошова оцінка попередження летального випадку коливається від 0,7 до 3,0 млн євро. Оцінка запобігання тяжким травмам коливається від 2,5% до 34,0% вартості за смертельний випадок, а оцінка запобігання легким травмам – від 0,03% до 4,2% вартості летального випадку, а загальні витрати на ДТП становлять 0,4–4,1% ВВП. При цьому звертається увага на відмінності у включених компонентах витрат, різні визначення ступеня тяжкості травм та різні рівні заниження статистичних показників⁹.

Також на увагу заслуговують розробки вчених, які вивчають мотивацію небезпечного водіння. Так, автори статті «Теорія запланованої поведінки та порушення правил дорожнього руху: обмежувальний вплив усвідомлюваного поведінкового контролю» (С. Castanier, Th. Deroche, T. Woodman «Theory of planned behaviour and road violations: The moderating influence of perceived

---

⁷ Burzyńska, M., Pikala, M. Decreasing Trends in Road Traffic Mortality in Poland: A Twenty-Year Analysis. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2021, 18, 10411. <https://doi.org/10.3390/ijerph181910411> 1.

⁸ Wijnen W., Weijermars W., Schoeters A., Berghe W., ets. An analysis of official road crash cost estimates in European countries. *Safety Science*, Vol. 113. 2019, P. 318–327. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.12.004>. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0925753518311500> (дата звернення: 15.09.2023).

⁹ Wijnen W., Weijermars W., Schoeters A., Berghe W., ets. Там само.

behavioural control»)¹⁰ порушення правил дорожнього руху розглядають з точки зору мотиваційного чинника і вважають, що розуміння мотивації, яка є основою небезпечної манери водіння, дозволить запобігти дорожньо-транспортним пригодам. У своєму дослідженні вони зробили спробу визначити, якою мірою соціальні когнітивні чинники, включені в теорію запланованої поведінки, можуть сприяти цьому мотиваційному процесу і допомогти пояснити частоту вчинених порушень правил дорожнього руху¹¹.

Чимало праць європейських учених присвячено дослідженню керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння. Адже саме через це відбувається 25 % усіх смертей на дорогах у країнах ЄС¹². Враховуючи, що 90 % усіх дорожньо-транспортних пригод у країнах ЄС пов'язані з людською помилкою, предметом наукових досліджень в цьому разі стає поведінкова психологія та засоби впливу на свідомість. Іноземні дослідники обґрунтовують, що найбільш ефективними заходами щодо убезпечення дорожнього руху є такі, що зосереджені на чинниках, пов'язаних із транспортними засобами або інфраструктурою, а найменш ефективними є заходи, орієнтовані на окремих осіб, наприклад, просвіта з питань безпеки дорожнього руху¹³.

Продовжуючи огляд дослідницьких здобутків у сфері автотранспортної злочинності, зупинимося на роботах окремих українських учених.

---

¹⁰ Castanier C, Deroche Th., Woodman T. Theory of planned behaviour and road violations: The moderating influence of perceived behavioural control. *Transportation Research. P. F: Traffic Psychology and Behaviour*, Vol. 18, 2013, P. 148–158. <https://doi.org/10.1016/j.trf.2012.12.014>. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S136984781300017X> (дата звернення: 15.09.2023).

¹¹ Castanier C, Deroche Th., Woodman T. Там само.

¹² Див., напр., Cestac J., Sami Kraïem, Jean-Pascal Assailly, Cultural values and random breath tests as moderators of the social influence on drunk driving in 15 countries, *Journal of Safety Research*, Volume 56, 2016, Pages 89–96, ISSN 0022-4375, <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2015.12.001>. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S002243751500105X> (дата звернення: 15.09.2023); Lasota D, Al-Wathinani A, Krajewski P, Goniewicz K, Pawłowski W. Alcohol and Road Accidents Involving Pedestrians as Unprotected Road Users. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020; 17(23):8995. <https://doi.org/10.3390/ijerph17238995>.

¹³ Novoa A., Pérez K., Borrell C. Efectividad de las intervenciones de seguridad vial basadas en la evidencia: una revisión de la literatura. *Gaceta Sanitaria*. Vol. 23. Issue 6. 2009. P. 553.e1-553.e14. <https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2009.04.006>.

В. А. Мисливий свого часу став одним із перших сучасних дослідників кримінально-правових та кримінологічних аспектів правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту¹⁴. Він на монографічному рівні, враховуючи вітчизняний і зарубіжний досвід, запропонував низку концептуальних теоретичних та практичних положень і висновків щодо забезпечення дорожнього руху в Україні. Ще у 2005 році, прогнозуючи зростання аварійності, дослідник розробив нову конфігурацію системи безпеки дорожнього руху. В. А. Мисливий до теперішнього часу продовжує розв'язувати завдання, що виникають у зв'язку з розвитком автоіндустрії, поширенням використання штучного інтелекту у транспортній сфері, через законодавчі зміни у сфері безпеки дорожнього руху, практику їх застосування та, головне, оцінку ефективності цих новел¹⁵. Цінність науково-практичних розвідок професора полягає у приверненні уваги на недоліки у нормативно-правових актах, що регулюють розглядувану сферу та наданні рекомендацій та пропозицій з метою удосконалення правового врегулювання порядку безпечної експлуатації транспортних засобів.

Одним із ґрунтовних кримінологічних досліджень автотransпортних злочинів є робота К. О. Полтави, яка у 2012–2014 роках у межах підготовки кандидатської дисертації вивчила кримінологічну характеристику та дослідила можливості запобігання автотransпортним злочинам, що пов'язані із загибеллю людей або із тяжкими тілесними ушкодженнями. Авторка, спираючись на результати власного дослідження, виокремила детермінанти автотransпортних злочинів, до яких відносяться «об'єктивні та суб'єктивні фактори, що суперечать елементарним вимогам громадської безпеки необмеженого кола осіб і пов'язані з дефектами особистісних властивостей і

---

¹⁴ Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. мін-ва внутр. справ, 2004. 380 с.

¹⁵ Мисливий В. А. Штучний інтелект як фактор запобігання дорожньо-транспортній злочинності. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності: матеріали наук.-практ. онлайн-семінару* (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 67–73.

рис правопорушників»¹⁶. Фактично вона розвинула ідеї В. А. Мисливого щодо суб'єктивних причин вчинення необережних автотранспортних злочинів. У роботі вона також зупиняється на вивченні питань віктимності учасників дорожнього руху та пропонує заходи віктимологічної профілактики, що безсумнівно важливе для запобіжної практики в цій сфері.

С. Р. Багіров крізь призму дослідження питань про необережне співзаподіяння зачіпає проблеми у сфері безпеки дорожнього руху. У своїх публікаціях він звертається до критичного аналізу проектів нормативно-правових актів, чим знов актуалізує проблему якості наукового забезпечення законотворчого процесу та проблему кримінально-правових ризиків у правотворчій і правозастосовній діяльності¹⁷. Вивчення особливостей психологічного механізму необережної поведінки дозволило зробити висновок, що «суб'єкт необережного злочину у момент вчинення діяння не сприймає свою поведінку як соціально небезпечну»¹⁸. Отже, це зміщує акценти запобіжної діяльності у сфері безпеки дорожнього руху з «впливу на свідомість потенційних правопорушників» на здійснення таких заходів, що «ґрунтуються на виявлених закономірностях утворення дорожньо-транспортних пригод»¹⁹. Тобто фактично говориться про конкретні заходи в межах стратегічного підходу до зменшення можливостей вчинення злочинів.

Дослідження прикладного характеру проводяться фахівцями Донецького державного університету внутрішніх справ. Одним із таких є робота, присвячена питанням юридичної відповідальності за керування транспортними засобами у стані сп'яніння, що є актуальними для

---

¹⁶ Полтава К. О. Кримінологічна характеристика та запобігання автотранспортним злочинам, що пов'язані із загибеллю людей або тяжкими тілесним ушкодженням, в Україні: монографія. Харків: Право, 2014. 284 с.

¹⁷ Багіров С. Р. Недоліки проекту Закону про доповнення ст. 286 КК України нормою щодо звільнення від кримінальної відповідальності та ризику його ухвалення. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 2 (42) 2019. С. 86–90.

¹⁸ Багіров С. Р. Врахування психологічного змісту необережності у державній політиці щодо запобігання злочинам проти безпеки дорожнього руху. *Державна політика у сфері забезпечення дорожнього руху: теорія, законодавство, практика: матеріали Всеук. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 листоп. 2021 р.)* / [уклад. А. В. Калініна]; НДІ вивчення проблем злочинності ім. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2020. С. 19–22.

¹⁹ Багіров С. Р. Там само.

кримінологічного вивчення особи злочинця, а також кримінологічної профілактики кримінальних правопорушень, передбачених статтями 286 та 286¹ КК України²⁰.

Із 2021 року проблемні питання у сфері забезпечення дорожнього руху в Україні та шляхи їх вирішення досліджуються творчим колективом науковців НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України у межах теми фундаментального дослідження. Дослідниками розробляється методологія кримінологічного вивчення правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту; здійснюється аналіз нормативно-правової бази у сфері безпеки дорожнього руху; вивчаються показники вимірювання кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а також географія таких правопорушень у 2013–2020 роки; здійснюється оцінка дорожньо-транспортної аварійності останніх років в Україні та тяжкості її наслідків; вивчаються соціально-економічні втрати від ДТП з тяжкими наслідками; встановлюються детермінаційні комплекси правопорушень у цій сфері; вивчається віктимна поведінка учасників дорожнього руху та особа правопорушника; розробляється культурологічна концепція дорожнього руху; здійснюється критичний аналіз державної політики у сфері забезпечення дорожнього руху тощо.

Питання методології кримінологічного вивчення правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні висвітлюються у роботах В. С. Батиргарєєвої²¹. На думку дослідниці, обрання й грамотне застосування методологічного інструментарію дозволить

---

²⁰ Вітвіцький С. С., Веселов М. Ю., Пилипів Р. М. Юридична відповідальність за керування транспортними засобами у стані сп'яніння: проблеми та шляхи удосконалення правового регулювання: монографія. Київ: ВД Дакор, 2022. 152 с.

²¹ Батиргарєєва В. С. Методологія кримінологічного вивчення правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. зб. наук.пр. Харків: Право, 2022. Вип. 44. С. 18–29; Батиргарєєва В. С. Убезпечення учасників дорожнього руху в Україні: до методології створення сучасної правової платформи в умовах євроінтеграції. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Право, 2023. Вип. 45. С. 68–80.

розв'язати низку проблем, пов'язаних із різними підходами до визнання тих чи інших діянь учасників дорожнього руху правопорушеннями, відмінностями методики обрахування збитків, завданих внаслідок дорожнього травматизму, співвідносності статистичних відомостей стосовно стану дотримання правопорядку на дорогах у різних регіонах світу. Фактично вона описує алгоритм наукової розвідки, для якої велике значення мають так звані вхідні дані та надійність джерел, з яких вони отримуються, відібраний та застосований у процесі набуття необхідних відомостей інструментарій, попередні висновки, зроблені у результаті узагальнення та аналізу зібраного емпіричного масиву, синтез окремих фрагментів у цілісну картину знання певного питання, а так само підготовка прогностичних розрахунків впливу отриманого знання на стан вирішення проблеми тощо²².

Аналіз дорожньо-транспортної аварійності та оцінка тяжкості її наслідків у країні є важливими для визначення масштабів смертності та травматизму внаслідок ДТП, що, у свою чергу, є необхідним для вироблення адекватних ситуації заходів запобігання. Б. М. Головкін, співставивши абсолютні показники смертності внаслідок ДТП у 2010–2021 рр. за даними з різних джерел, установив факти зниження показників смертності внаслідок ДТП у 2016 р., що підтверджується розрахунками експертів ВООЗ, а також ймовірне приховування від обліку ДТП із загиблими й травмованими у 2021 р.²³ На його думку це пов'язано з певними недоліками Єдиної інформаційної системи МВС, а саме недосконалим механізмом збирання первинних даних про ДТП багатьма державними органами, ризиками втрати частини даних при передачі інформації про ДТП під час міжвідомчої взаємодії, різними підходами до обліку загиблих і травмованих внаслідок ДТП, можливістю корегувати дані в інформаційній

---

²² Батиргареева В. С. Методологія кримінологічного вивчення правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні.

²³ Головкін Б. М. Оцінка дорожньо-транспортної аварійності та тяжкості її наслідків в Україні. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 156. С. 52–75.

підсистемі «Дорожньо-транспортна пригода» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» в інтересах зменшення тяжкості наслідків ДТП²⁴.

Нами вже відмічалось, що одним із основних аспектів у сфері безпеки дорожнього руху, якому приділяється прискіплива увага в розвинутих країнах, є формування свідомості безпеки дорожнього руху в кожного громадянина. Для України це чи не найбільш актуальне питання сьогодення. Розробкою культурологічного напрямку підвищення рівня безпеки дорожнього руху займається В. В. Голіна. На його переконання, цей напрям є найбільш реальним і досягнення запланованої мети зниження рівня смертності внаслідок ДТП щонайменше на 30 % до 2024 року можливе за умови підвищення рівня правосвідомості всіх учасників дорожнього руху шляхом упровадження у практику запобіжної діяльності культуролого-правового напрямку (концепції). Сутність цього напрямку полягає у посиленні правового тиску (стягнень, санкцій, конфіскації тощо) на правосвідомість і, врешті-решт, на культуру поведінки у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту²⁵.

Досліджуючи будь-яке суспільно небезпечне явище, зазвичай звертаються до позитивного досвіду встановлення над ним контролю. Такий напрям у розв'язанні проблеми безпеки дорожнього руху в Україні для своїх досліджень обрав М. Г. Колодяжний, здійснивши аналіз стратегії Vision Zero²⁶. Ця Стратегія наразі вважається найбільш дієвою відповіддю прогресивної частини людства на незадовільний стан безпеки дорожнього руху й високу смертність й травматизм під час ДТП²⁷. Дослідник акумулював у роботі

---

²⁴ Головкін Б. М. Там само.

²⁵ Голіна В. В. Культура і закон у запобіганні правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху. *Питання боротьби із злочинністю*. 2021. Вип. 41. С. 56–62. URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/240197>; Голіна В. В. Комплексний підхід до розробки культурологічного напрямку запобігання автотранспортним правопорушенням: поняття, змістовна характеристика значення. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Право, 2023. Вип. 45. С. 58–68. URL: <http://surl.li/lurvz>.

²⁶ Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків: Право, 2022. 300 с.

²⁷ Колодяжний М. Г. Там само.

кращі практики забезпечення дорожнього руху розвинених країн Європи, Азії, а також США, Великої Британії, Канади, Австралії. Аналіз стратегічних рішень та інновацій, спрямованих на забезпечення дорожнього руху й експлуатації транспорту у досліджуваних країнах, дозволив М. Г. Колодязному запропонувати низку напрямів діяльності щодо посилення безпеки дорожнього руху в Україні та виділити заходи безпеки учасників дорожнього руху в умовах воєнного стану в Україні.

Кримінологічний аналіз ситуації із безпекою дорожнього руху, а саме смертності і травматизму від ДТП до і у під час воєнного стану, а також особливості запобігання ДТП у цей період висвітлювалися у роботах А. В. Калініної²⁸ та С. В. Панової²⁹. У наукових публікаціях А. В. Калініної було виокремлено низку факторів як об'єктивного так і суб'єктивного характеру, що впливають на стан дорожньої безпеки у період воєнного стану, до яких віднесено: 1) стан автотранспортних шляхів (у тому числі й можливість наявності на них вибухонебезпечних предметів, пошкодження дорожнього покриття через обстріли чи бої тощо), на які також впливають елементи дорожньої інфраструктури, у першу чергу ті, що залежать від електропостачання (як, наприклад, освітлення проїжджої частини, світлофори), а також поява нових, викликаних потребами воєнного стану (зокрема, блокпостів, укріплень), оснащення шляхів дорожніми знаками, нанесення дорожньої розмітки тощо; 2) кількість транспортних засобів на дорогах, у тому числі й поява військової техніки, та їх технічний стан (зокрема, відсутність належного контролю за підтриманням технічних умов використання транспортного засобу); 3) культуру учасників дорожнього руху

---

²⁸ Калініна А. В. Запобігання дорожньо-транспортним пригодам в умовах воєнного стану. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків: Право, 2022. Вип. 44. С. 107–114.

²⁹ Панова С. В. Дорожньо-транспортний травматизм і смертність в умовах зовнішньої воєнної загрози суверенітету і територіальної цілісності України. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Право, 2022. Вип. 43. С. 77–83.

(як водіїв, так і пішоходів) тощо. Також дослідницею було визначено й головні особливості забезпечення дорожнього руху під час воєнного стану³⁰.

Висвітлені наукові дослідження правопорушень у сфері дорожнього руху в Україні і за кордоном не є вичерпними, що свідчить про велику кількість питань, що потребують вирішення. Початок повномасштабної війни та введення воєнного стану ще більше загостило увагу до цієї проблематики та необхідності проведення ґрунтовних досліджень для подальшого впровадження їх у практику. Перспективами подальших досліджень забезпечення дорожнього руху в Україні є планування та прогнозування відновлення і розвитку транспортної інфраструктури країни у післявоєнний період та запобігання автотранспортній злочинності в зазначений період.

Повнота і всебічність наукового дослідження залежить від майстерності дослідника виявляти та формулювати ключові проблеми для вивчення. Наразі потребують своєї конкретизації або розкриття такі питання: теоретико-методологічні засади дослідження правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні; нормативно-правова основа забезпечення безпеки правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту; кримінологічний аналіз правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні; кримінологічна характеристика особи правопорушника у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту; детермінаційні комплекси правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту; досвід запобігання правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в зарубіжних країнах; розроблення стратегії запобігання правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту тощо.

Висновки. Розроблення проблематики запобігання автотранспортній злочинності перебуває у динамічному стані. Як українські, так і зарубіжні

---

³⁰ Калініна А. В. Там само.

дослідники гостро реагують на все нові виклики будь-якого характеру, що виникають у сфері безпеки дорожнього руху, швидко зміщуючи фокус своєї професійної уваги на вирішення того чи іншого питання. Наявні натеper наукові гіпотези, теоретичні напрацювання та висновки можуть бути основою для подальших розвідок у сфері безпеки дорожнього руху і в теоретичній, і в прикладній площині.

Список використаних джерел

1. Багіров С. Р. Врахування психологічного змісту необережності у державній політиці щодо запобігання злочинам проти безпеки дорожнього руху. *Державна політика у сфері убезпечення дорожнього руху: теорія, законодавство, практика*: матеріали Всеук. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 листоп. 2021 р.) / [уклад. А. В. Калініна]; НДІ вивчення проблем злочинності ім. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2020. С. 19–22.
2. Багіров С. Р. Недоліки проекту Закону про доповнення ст. 286 КК України нормою щодо звільнення від кримінальної відповідальності та ризику його ухвалення. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 2 (42) 2019. С. 86–90.
3. Батиргареєва В. С. Методологія кримінологічного вивчення правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 44. С. 18–29. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-18.
4. Батиргареєва В. С. Убезпечення учасників дорожнього руху в Україні: до методології створення сучасної правової платформи в умовах євроінтеграції. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Право, 2023. Вип. 45. С. 68–80.
5. Вітвіцький С. С., Веселов М. Ю., Пилипів Р. М. Юридична відповідальність за керування транспортними засобами у стані сп'яніння: проблеми та шляхи удосконалення правового регулювання: монографія. Київ: ВД Дакор, 2022. 152 с.
6. Голіна В. В. Комплексний підхід до розробки культурологічного напрямку запобігання автотранспортним правопорушенням: поняття, змістовна характеристика значення. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Право, 2023. Вип. 45. С. 58–68. URL: <http://surl.li/lurvz>.
7. Голіна В. В. Культура і закон у запобіганні правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху. *Питання боротьби із злочинністю*. 2021. Вип. 41. С. 56–62. URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/240197>.

8. Голіна В. В., Маршуба М. О. Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього корисно-насильницького злочинця в Україні: монографія. Харків: Право, 2014. 280 с.

9. Голіна В. В., Шрамко С. С. Концептуальні основи культурологічного напрямку підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків: Право, 2021. Вип. 42. С. 113–121.

10. Головкін Б. М. Оцінка дорожньо-транспортної аварійності та тяжкості її наслідків в Україні. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 156. С. 52–75.

11. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.08.2023).

12. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 12.05.2023).

13. Калініна А. В. Запобігання дорожньо-транспортним пригодам в умовах воєнного стану. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків: Право, 2022. Вип. 44. С. 107–114.

14. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків: Право, 2022. 300 с.

15. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. мін-ва внутр. справ, 2004. 380 с.

16. Мисливий В. А. Штучний інтелект як фактор запобігання дорожньо-транспортній злочинності. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності*: матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 67–73.

17. Панова С. В. Дорожньо-транспортний травматизм і смертність в умовах зовнішньої воєнної загрози суверенітету і територіальної цілісності України. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків: Право, 2022. Вип. 43. С. 77–83.

18. Полтава К. О. Кримінологічна характеристика та запобігання автотранспортним злочинам, що пов'язані із загибеллю людей або тяжкими тілесним ушкодженням, в Україні: монографія. Харків: Право, 2014. 284 с.

19. Статистика ДТП в Україні за період з 01.01.2022 по 31.12.2022. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 14.08.2023).

20. Novoa Ana M., Pérez K., Carme Borrell Efectividad de las intervenciones de seguridad vial basadas en la evidencia: una revisión de la literatura. *Gaceta Sanitaria*. Vol. 23. Issue 6. 2009. P. 553.e1-553.e14. <https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2009.04.006>.

21. Burzyńska M., Pikala, M. Decreasing Trends in Road Traffic Mortality in Poland: A Twenty-Year Analysis. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2021, 18, 10411. <https://doi.org/10.3390/ijerph181910411> 1.
22. Castanier C, Deroche Th., Woodman T. Theory of planned behaviour and road violations: The moderating influence of perceived behavioural control. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, Vol. 18, 2013, P. 148–158. <https://doi.org/10.1016/j.trf.2012.12.014>. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S136984781300017X>.
23. Cestac J., Sami Kraïem, Jean-Pascal Assailly, Cultural values and random breath tests as moderators of the social influence on drunk driving in 15 countries, *Journal of Safety Research*, Volume 56, 2016, Pages 89–96, ISSN 0022-4375, <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2015.12.001>. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S002243751500105X>.
24. Lasota D, Al-Wathinani A, Krajewski P, Goniewicz K, Pawłowski W. Alcohol and Road Accidents Involving Pedestrians as Unprotected Road Users. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020; 17(23):8995. <https://doi.org/10.3390/ijerph17238995>.
25. Wijnen W., Weijermars W., Schoeters A., Berghe W., ets. An analysis of official road crash cost estimates in European countries. *Safety Science*, Vol. 113. 2019, P. 318–327. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.12.004>. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0925753518311500>.
26. WORLD ROAD TRAFFIC ACCIDENT REPORT! URL: <https://www.worldlifeexpectancy.com/world-road-traffic-accidents-report>.

REFERENCES

1. Bahirov, S.R. (2020). Vrakhuvannia psykholohichnoho zmistu neoberezhnosti u derzhavniï politytsi shchodo zapobihannia zlochynam proty bezpeky dorozhnoho rukhu [Consideration of the Psychological Content of Negligence in the State Policy on Prevention of Road Traffic Safety Offences]. *Derzhavna polityka u sferi ubezpechennia dorozhnoho rukhu: teoriia, zakonodavstvo, praktyka: materialy Vseuk. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 5 lystop. 2021 r.)*. Kharkiv: Pravo, 19–22 [in Ukrainian].
2. Bahirov, S.R. (2019). Nedoliky proektu Zakonu pro dopovnennia st. 286 KK Ukrainy normoiu shchodo zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti ta ryzyky yoho ukhvalennia. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, Vyp. 2 (42), 86–90 [in Ukrainian].
3. Batyrhareieva, V.S. (2022). Metodolohiia kryminolohichnoho vyvchennia pravoporushen u sferi dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii transportu v Ukraini. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. Kharkiv: Pravo, Vyp. 44, 18–29. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-18 [in Ukrainian].
4. Batyrhareieva, V.S. (2023). Ubezpechennia uchasnykiv dorozhnoho rukhu v Ukraini: do metodolohii stvorennia suchasnoi pravovoi platformy v

umovakh yevrointehratsii. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. Kharkiv: Pravo, Vyp. 45, 68–80 [in Ukrainian].

5. Vitvitskyi, S.S., Veselov, M.Yu., & Pylypiv, R.M. (2022). Yurydychna vidpovidalnist za keruvannia transportnymy zasobamy u stani spianinnia: problemy ta shliakhy udoskonalennia pravovoho rehuliuвання. Kyiv: VD Dakor, 152 [in Ukrainian].

6. Holina, V.V. (2023). Kompleksnyi pidkhid do rozrobky kulturolohichnoho napriamu zapobihannia avtotransportnym pravoporushenniam: poniattia, zmistovna kharakterystyka znachennia. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. Kharkiv: Pravo, Vyp. 45, 58–68 [in Ukrainian].

7. Holina, V.V. (2021). Kultura i zakon u zapobihanni pravoporushenniam u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu. *Pytannia borotby iz zlochynnistiu*. Kharkiv: Pravo, Vyp. 41, 56–62 [in Ukrainian].

8. Holina, V.V., & Marshuba, M.O. (2014). Kryminolohichna kharakterystyka osoby nepovnitnoho korysno-nasylnytskoho zlochyntsia v Ukraini. Kharkiv: Pravo, 280 [in Ukrainian].

9. Holina, V.V., & Shramko, S.S. (2021). Kontseptualni osnovy kulturolohichnoho napriamu pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*, Pravo, 113–121 [in Ukrainian].

10. Holovkin, B.M. (2022). Otsinka dorozhno-transportnoi avariinosti ta tiazhkosti yii naslidkiv v Ukraini. *Problemy zakonnosti*, 156, 52–75 [in Ukrainian].

11. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2021 roku. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].

12. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2022 roku. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].

13. Kalinina, A.V. (2022). Zapobihannia dorozhno-transportnym pryhodam v umovakh voiennoho stanu. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*: zb. nauk. pr. Kharkiv: Pravo, Vyp. 44, 107–114 [in Ukrainian].

14. Kolodiaznyi, M.H. (2022). Stratehiia Vision Zero: uroky dlia Ukrainy. Kharkiv: Pravo, 300 [in Ukrainian].

15. Myslyvyi, V.A. (2004). Zlochyny proty bezpeky dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii transportu. Dnipropetrovsk: Yuryd. akad. min-va vnutr. sprav, 380 [in Ukrainian].

16. Myslyvyi, V.A. (2020). Shtuchnyi intelekt yak faktor zapobihannia dorozhno-transportnii zlochynnosti. *Vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu u protydii zlochynnosti*: materialy nauk.-prakt. onlain-seminaru (m. Kharkiv, 5 lystop. 2020 r.). Kharkiv: Pravo, 67–73 [in Ukrainian].

17. Panova, S.V. (2020). Dorozhno-transportnyi travmatyzm i smertnist v umovakh zovnishnoi voiennoi zahrozy suverenitetu i terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. Kharkiv: Pravo, Vyp. 43, 77–83 [in Ukrainian].

18. Poltava, K.O. (2014). Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannya avtotransportnym zlochynam, shcho poviazani iz zahybelliu liudei abo tiazhkymu tilesnym ushkodzhenniam, v Ukraini. Kharkiv: Pravo, 284 [in Ukrainian].

19. Statystyka DTP v Ukraini za period z 01.01.2022 po 31.12.2022. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> [in Ukrainian].

20. Novoa Ana M., Pérez K., Carme Borrell. (2009). Efectividad de las intervenciones de seguridad vial basadas en la evidencia: una revisión de la literatura. *Gaceta Sanitaria*, Vol. 23. Issue 6, 553.e1-553.e14. <https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2009.04.006>.

21. Burzyńska, M., & Pikala, M. (2021). Decreasing Trends in Road Traffic Mortality in Poland: A Twenty-Year Analysis. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 10411. <https://doi.org/10.3390/ijerph181910411> 1.

22. Castanier, C., Deroche, Th., & Woodman, T. (2013). Theory of planned behaviour and road violations: The moderating influence of perceived behavioural control. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, Vol. 18, 148–158, <https://doi.org/10.1016/j.trf.2012.12.014>. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S136984781300017X>.

23. Cestac, J., Sami, Kraïem, & Jean-Pascal, Assailly. (2016). Cultural values and random breath tests as moderators of the social influence on drunk driving in 15 countries. *Journal of Safety Research*, Vol. 56, 89–96. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S002243751500105X>.

24. Lasota, D., Al-Wathinani, A., Krajewski, P., Goniewicz, K., & Pawłowski, W. (2020). Alcohol and Road Accidents Involving Pedestrians as Unprotected Road Users. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 17(23):8995. <https://doi.org/10.3390/ijerph17238995>.

25. Wijnen, W., Weijermars, W., Schoeters, A., & Berghe, W., ets. (2019). An analysis of official road crash cost estimates in European countries. *Safety Science*, Vol. 113, 318–327. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.12.004>. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0925753518311500>.

26. WORLD ROAD TRAFFIC ACCIDENT REPORT! URL: <https://www.worldlifeexpectancy.com/world-road-traffic-accidents-report>.

Kalinina A. V., Shramko S. S. Prevention of motor vehicle crime: aspects of scientific and applied discourse

The article provides an overview of the state of the art in the study of motor vehicle crime as a scientific issue. It is emphasized that such a review should be carried out comprehensively, taking into account the peculiarities of the conceptual apparatus, interdisciplinary nature of cognition, previous developments of scientists, etc. The development of the problem of preventing motor vehicle crime is based on the results of research in various branches of science, for example, the sciences of the criminal law cycle, mechanics, physics, medicine, chemistry, computer science, psychology, pedagogy, etc.

It is noted that foreign authors in their publications on the problems of mortality and injuries as a result of road accidents prefer to highlight the results of empirical research and observations; analyse and compare the results obtained by other researchers; evaluate road safety policy; highlight trends in road traffic crime, forecast changes in the area under consideration, etc. Instead, Ukrainian researchers study to a greater extent the criminological aspects of road traffic crime as a separate social phenomenon, administrative and criminal law issues of road traffic safety, as well as violations of vehicle operation rules. The author emphasises that the outbreak of a full-scale war and the introduction of martial law have increased the urgency of this issue and the need for thorough research for further implementation in practice.

The start of a full-scale war in Ukraine and the introduction of martial law have further sharpened attention to road safety issues and the need for in-depth research to further implement them in practice. In this context, promising areas for further research in the field of road safety in Ukraine are: planning and forecasting the restoration and development of the country's transport infrastructure in the post-war period, prevention of road traffic crime in the specified period, etc.

Key words: *crime prevention, motor vehicle crime, road accidents, scientific study of the problem.*

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292342>

В. В. Голіна,

докт. юрид. наук, проф.,
член-кореспондент НАПрН України,
головний науковий співробітник
кримінологічного відділу НДІ
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИМ ПРАВопорушенням: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ¹

Стаття присвячена розгляду низки фундаментальних питань стосовно суб'єкта запобігання автотранспортним правопорушенням, його головних ознак, класифікацій, системи суб'єктів. Стверджується, що суть запобігання злочинним проявам полягає в усуненні або обмеженні їх детермінант – причин й умов. Дослідженням підтверджений висновок, що рушійною силою, домінуючою причиною є людський фактор, тобто свідомість, воля, емоції, інтереси порушників, що потребує діяльності, заходів, засобів, які у комплексі здатні реально вплинути на дорожнє свавілля. У зв'язку із цим надається визначення суб'єкта саме запобігання аварійності, головною ознакою (серед інших) якого є здатність і спроможність за своїм відповідним ресурсним потенціалом усунути чи обмежити криміногенну дію «уразливих» ланок детермінаційного ланцюгу цих правопорушень. Вноситься пропозиція створення нової або активувати існуючі структури. Подібні органи створені у багатьох країнах світу, які на шляху професіоналізації й спеціалізації суб'єктів досягли помітних позитивних результатів, рухаючись у напрямі Vision Zero.

Здійснено класифікацію суб'єктів за критерієм функціонального призначення їх основної діяльності. За цим критерієм виділено 4 групи суб'єктів: суб'єкти, для яких запобіжна діяльність у кримінологічному розумінні є: основною, однією із основних, функцією в межах інших видів діяльності, неформальним громадським обов'язком. Виявилося, що першої групи суб'єктів запобігання виключно запобіжною діяльністю на постійній чи довготривалій основі в Україні немає.

Зроблено низку пропозицій відносно створення суб'єктів першої групи, висловлені критичні зауваження щодо ствердження, що в країні існує система запобігання злочинності і такому її прояву як автодорожні

---

¹ Примітка. Стаття підготовлена на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні», номер державної реєстрації 0120U105615.

правопорушення з тяжкими наслідками. Такої системи в Україні не побудовано.

Ключові слова: суб'єкт запобіжної діяльності, дорожній рух, ознаки суб'єкта, класифікація суб'єктів, сфера безпеки дорожнього руху.

Постановка проблеми. Запобігання злочинності та її окремим проявам, до яких належать кримінальні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні, передбачає застосування заходів і засобів, спрямованих на детермінаційні чинники цих правопорушень. Відомо, що кримінальні правопорушення – це наслідок переважно умисного недотримання Правил дорожнього руху (ПДР) його учасниками. Отже, запобіжна діяльність у кримінологічному розумінні – процес, результатом якого є усунення або суттєве обмеження дії зазначених чинників, що потребує відповідних за своїм запобіжним потенціалом, ресурсного забезпечення, інтелектуальної та фізичної спроможності спеціалізованих суб'єктів. Для таких суб'єктів запобіжна діяльність повинна стати (чи її слід активувати) основною або однією із основних функцій. У зв'язку із цим виникає низка питань стосовно поняття суб'єкта саме запобіжної діяльності у сфері безпеки дорожнього руху, окреслення його основних ознак, відмінності від інших суб'єктів протидії злочинності, класифікації суб'єктів за критерієм цільового призначення тощо. Саме такі суб'єкти, як свідчить зарубіжний досвід, відіграють вирішальну роль в організації, координації, здійсненні або безпосередньої причетності до розробки і впровадження заходів у вирішенні питань скорочення смертності і травматизму від ДТП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми суб'єктності процесу запобігання ДТП знайшло відображення у роботах таких вітчизняних кримінологів, як: Т. О. Гуржій, А. П. Закалюк, М. Г. Колодяжний, О. М. Костенко, В. А. Мисливий, С. І. Нежурбіда, О. В. Новіков, К. О. Полтава, А. О. Собакарь, С. С. Шрамко та ін. Попри

вагомий внесок у розв'язуванні проблемних питань поставленої теми, питання про особливості суб'єкта забезпечення безпеки дорожнього руху залишилося малодослідженим.

Мета статті – запропонувати визначення поняття, ознаки і надати класифікацію суб'єктів запобіжної діяльності у сфері безпеки дорожнього руху.

Виклад основного матеріалу. У сучасному і дещо спрощеному розумінні – запобігання автодорожнім правопорушенням є теоретико-прикладною складовою концепції (стратегії) поступового скорочення для потенційних правопорушників можливостей для вчинення будь-яких злочинів і правопорушень, а також підвищення професійної запобіжної (профілактичної) спроможності у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту його учасників. Останні в теорії запобігання злочинності та її проявів отримали узагальнену назву – «суб'єкти запобігання злочинності». Оптимальність стратегії зменшення можливостей її проявів визначається вимогою адаптованості або відповідності її превентивного впливу (тиску) на безпосередні, найбільше до правопорушень і найбільш уразливі для нього чинники, тобто на ті реальні, зрозумілі суб'єктам запобіжної діяльності ланки детермінаційного для правопорушень ланцюгу, що постійно і достатньо очевидно суб'єктивно не стримують «правопорушницьку» мотивацію і дію або об'єктивно, часто ситуативно, не сприяють підвищенню уваги до дотримання нормативних заборон та приписів. Концепція скорочення можливостей проявів злочинності і злочинів пропонує щонайменше п'ять запобіжних видів діяльності:

- а) створення умов для ускладнення вчинення злочинів;
- б) збільшення ризикованості неправомірної поведінки;
- в) зниження вигідності злочинної діяльності;
- г) скорочення провокацій;

д) недопущення поширеної практики виправдань².

Припускаємо, що цей набір концептуальних запобіжних положень, вміло інтерпретовані до вирішення проблеми запобігання аварійності на вулично-дорожній мережі країни, можуть бути взагалі використані при формуванні і впровадженні заходів та завдань наступних за діючими державними програмами підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні і зокрема при розгляді питань, пов'язаних із поняттям, класифікацією, запобіжним потенціалом суб'єктів запобіжної діяльності у розглядуваній сфері.

Не дивлячись на значну кількість публікацій, присвячених такому компоненту запобіжної діяльності як суб'єкт, все ж на сьогодні залишається не до кінця зрозумілим питання щодо кримінологічної вимоги стосовно статусу і нормативних профілактичних повноважень, відповідності суб'єкта об'єкту запобігання правопорушенням. Із цього приводу А. П. Закалюк, вирішуючи питання про критерії визнання того чи іншого органу, установи, організації, колективу громадян (фонд, партія, асоціація тощо) суб'єктом, нормативно наділеним профілактичними функціями організації, координації, здійснення або безпосередньої причетності до здійснення таких функцій, застерігав щодо використання за сучасних умов неповного правового регулювання в Україні запобіжної діяльності такої підстави класифікації її суб'єктів як наявність у них визначених повноважень її проведення. Нині в актах законодавства, які регулюють статус і повноваження деяких правоохоронних органів, що за призначенням мають займатися запобіжною діяльністю, завдання та обов'язки проведення такої діяльності прямо і конкретно не передбачені³.

---

² Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. С. 25. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2020. С. 38–39.

³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. С. 347.

Поняття суб'єкта запобіжної діяльності є, на наш погляд, визначальним як для окреслення кола державних органів, підприємств, установ, організацій, приватних і громадських формувань, що безпосередньо чи опосередковано причетні до вирішення теоретико-прикладних питань запобігання злочинності взагалі і її проявам зокрема, так і виокремлення тих з них, котрі здатні за своїм очевидним чи ще невикористаним запобіжним потенціалом зацікавлено і відповідально здійснити, точніше, виконувати та вдосконалювати запобіжну, а не тільки повноважну, так би мовити, буденну, професійну роботу. Це стосується тих державних органів або їх структурних підрозділів (департаментів), тобто суб'єктів протидії будь-яким проявам злочинності, для яких запобіжна (профілактична) функція неповно законодавчо прописана, є однією із функцій або супутнім результатом вказаної функції. І часто деякі суб'єкти, особливо правоохоронні органи, підміняють ним кримінологічну функцію запобігання злочинним конкретним проявам. Це стосується і сфери безпеки дорожнього руху в Україні. Наведемо приклад. Згідно із Додатком 2 «Завдання і заходи з виконання Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року» Міністерство внутрішніх справ України (надалі МВС) та його служби, департаменти призначено для виконання 30 завдань і заходів запобіжного характеру, реалізація яких, разом зі здійсненням інших подібних приписів, сприятиме досягненню мети Державної програми – скорочення вже у 2023 році смертності і травматизму в країні на 30 відсотків порівняно із 2019 роком⁴.

Серед цих завдань і заходів передбачені, зокрема, такі: створення баз даних щодо дорожньо-транспортних пригод (програмне забезпечення) з метою проведення аналізу дорожньо-транспортних пригод, як функціональної підсистеми єдиної інформаційної системи МВС; проведення

---

⁴ Державна програма підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року. *Офіційний вісник України*. 2021. 04 січня. № 1. Ст. 49.

тренінгів щодо запровадження картки дорожньо-транспортних пригод; придбання блокаторів для коліс транспортних засобів; придбання обладнання (у тому числі засобів захисту інформації) для створення загальнодержавної системи допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112, у тому числі для регіональних центрів; придбання манекенів для серцево-легеневої реанімації для роботи з дихальними шляхами та навчальних автоматичних зовнішніх дефібриляторів; придбання медичних аптечок для надання невідкладної, зокрема, домедичної та медичної допомоги особам, які постраждали внаслідок дорожньо-транспортних пригод; придбання мірного дорожнього колеса для проведення замірів на місці дорожньо-транспортних пригод (200 пристроїв); забезпечення функціонування системи автоматичної фіксації порушень Правил дорожнього руху; придбання комплексів автоматичної фіксації порушень Правил дорожнього руху (237 комплексів); придбання спеціальних технічних приладів для встановлення стану алкогольного та наркотичного сп'яніння (680 приладів), а також транспортних засобів з інтегрованою системою контролю швидкості рухомих транспортних засобів, зчитування та розпізнавання номерних знаків та інше⁵.

Багато з цих завдань і заходів, як би ми критично не ставилися до них, а така задача зараз не вирішується, покладено Державною програмою на Департамент патрульної поліції МВС України (надалі патрульна поліція). Що ж з наведених вище завдань і заходів нею виконано, оскільки строк дії програми закінчується через півроку?! У відповідному листі Департаменту «Про стан реалізації заходів Державної програми підвищення безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року» від 27 червня 2023 року на запит НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, який розробляє фундаментальну наукову тему «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації

---

⁵ Додаток 2 до Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року. *Офіційний вісник України*. 2021. 04 січня. № 1. Ст. 49.

транспорту в Україні (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0120U105615), надана інформація такого змісту. Патрульною поліцією проводиться комплекс цільових заходів, спрямованих на посилення контролю за безпекою дорожнього руху, у тому числі під час надання послуг із перевезення пасажирів і вантажів; за результатами проведеного аналізу стану аварійності ініційовано проведення комплексу профілактичних заходів (у листі не конкретизовано яких заходів) щодо зниження рівня аварійності та тяжких її наслідків під умовною назвою «Безпечні весняні шляхи 2023»; у рамках реалізації проекту «ROADPOL» – Європейська мережа дорожньої поліції» патрульною поліцією організовано 7-денну операцію під умовною назвою «Швидкість»; проведено комплекс профілактичних заходів, спрямований на виявлення водіїв, які керують транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння; на постійній основі проводяться тижні безпеки дорожнього руху, під час яких тривають роз'яснювальні кампанії із залученням представників ЗМІ; з 01 червня 2020 року на території України розпочато роботу системи фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі та деякі інші заходи. Звертає на себе увагу те, що більшість завдань і заходів (можливо з поважних, наприклад, ресурсних обставин) суб'єктами не виконано. Зазначені заходи патрульної поліції відносяться до її поточної, щоденної, так би мовити, діяльності, що нормативно окреслені Розділом V «Поліцейські заходи» Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року, в ст.ст. 30–41 якого перераховані види поліцейської превенції. Наприклад, перевірка документів особи; опитування особи; поверхнева перевірка і огляд; зупинка транспортного засобу та інше подібне⁶, скажімо, посилення контролю за безпекою дорожнього руху або тимчасові операції під назвою «Швидкість» або кампанія з виявлення водіїв, які керують транспортними

---

⁶ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

засобами у стані алкогольного, наркотичного, медичного сп'яніння тощо. Превентивні або короткочасні – з гучними назвами – кампанії мають певний такий самий ефект, але не більше. Кампанійські операції патрульної поліції корисні і необхідні заходи профілактичного характеру. Ці заходи діють на наявні події з метою, як правило, виявлення випадків наявності вже вчинених правопорушень, які до дорожнього руху часто не відносяться.

Запобіжна діяльність у кримінологічному розумінні – це активний інтелектуальний, фізичний або змішаний вплив на чинники, які складають детермінаційний (причини й умови) ланцюг дорожньо-транспортних правопорушень. Саме такої діяльності і заходів потребує сучасна концепція запобігання останнім. Такими саме повноваженнями і мають бути наділені суб'єкти кримінологічної практики запобігання автотранспортним правопорушенням. Превентивна діяльність та її деякі раптові, так би мовити, «шокові» для учасників дорожнього руху операції, кампанії, комплекси тощо, якими підміняються запобіжні заходи і діяльність, не здатні довгостроково вплинути на детермінуючі транспортні правопорушення чинники, як це вимагає кримінологічна теорія запобігання злочинності⁷. Тому потрібно таке практично значуще визначення поняття суб'єкта запобіжної діяльності, в ознаки якого увійшли би такі ознаки як спрямованість на здійснення запобіжних заходів, спроможність і можливість їх виконувати і вдосконалювати, нести соціальну відповідальність за повноту і якість такого виконання і бути зацікавленим у досягненні запрограмованої мети.

Отже, проблема суб'єктності зокрема у сфері запобігання дорожньо-транспортній протиправності залишається і з теоретичної і з практичної точок зору актуальною. Має бути запобіжний розвиток суб'єктів зазначеної діяльності, їх нормативно-правова і технічна озброєність.

---

⁷ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посібн. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 14–19.

Пропонуємо дослідити процес створення теоретико-прикладного поняття суб'єкта запобіжної діяльності у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, використовуючи, образно кажучи, «каскадний» прийом вибіркового і дещо спрощеного розгляду наростання і конкретизацію специфічних ознак поняття суб'єкта саме запобігання автотранспортним правопорушенням, тобто виходячи з його наступного призначення для вирішення питань на загально-науковому, галузевому, видовому і комплексно-цільовому рівнях.

Суб'єкт – це носій предметно-практичної діяльності і пізнання, джерело активності, яке спрямовано на об'єкт. Вже в цьому загально-філософському визначенні поняття суб'єкта виділені такі його ознаки як джерело інтелектуальної або фізичної активності, спрямованої на об'єкт діяння чи пізнання. Активність суб'єкта, як його ознака, означає здатність, зокрема, справляти енергетичний тиск (вплив) на об'єкт з метою пізнання його суті і зміни та ін. Виходячи з цього загального, але змістовного за ознаками поняття, надаються галузеві поняття. У ряді зарубіжних і вітчизняних кримінологічних роботах поняттям «суб'єкт соціального механізму запобігання злочинності» охоплюються всі органи, організації, громадяни, які безпосередньо чи опосередковано беруть участь у створенні передумов, умов або приймають участь у процесі виявлення та усунення причин й умов, що сприяють вчиненню злочинів, сукупність державних органів і громадських організацій та громадян, що на різних рівнях державної влади чи управління планують заходи щодо запобігання злочинам, здійснюють керівництво цими заходами або їх безпосередню реалізацію, мають у зв'язку із цим певні права, обов'язки і несуть відповідальність за досягнення запланованих цілей. Конкретизуючи поняття суб'єкта запобігання злочинності, окремі дослідники вважають, що суб'єктом є державний орган, організація або особа, які цілеспрямовано здійснюють запобігання злочинам; координаційно і субординаційно пов'язані з іншими

суб'єктами; вибудовують свою діяльність згідно з командами «керуючого механізму» системи; мають можливість вибору лінії поведінки залежно від стану об'єкта запобіжного впливу. Якщо особа, орган чи організація не володіють хоча б однією із цих ознак, їх не слід розглядати як суб'єктів запобігання⁸. О. М. Литвинов зауважує, що суб'єктом запобіжної діяльності, на відміну від превентивної діяльності, ще притаманні такі ознаки, як відокремленість завдань і заходів запобіжної діяльності – також похідних від основної компетенції у сфері забезпечення законності та правопорядку, здійснення діяльності із запобігання злочинів у процесуальних та не процесуальних формах, наявність у працівників запобіжної діяльності правових можливостей з правом застосовувати (ініціювати) заходи державного примусу, спеціалізація запобіжної діяльності, наявність механізму міжвідомчої координації запобіжної діяльності, виділення завдання запобігання, а не іншої профілактичної діяльності в органах, на яких сьогодні покладається лєвова частка запобігання злочинам⁹, хоча нормативно це повністю не врегульовано. Принагідно відмітимо, що до практичної реалізації кримінологічної теорії запобігання окремим різновидам злочинів наші існуючі суб'єкти (а це в основному правоохоронні органи) поки що не пристосовані.

Визначення поняття суб'єкта на видовому рівні призначено для виявлення необхідних і достатніх притаманних йому ознак з метою окреслення для практичних цілей їх кола серед існуючих, якщо так і є, або створення відповідних цілям запобігання автодорожнім подіям нових суб'єктів. Такий суб'єкт повинен виконувати запобіжну функцію саме у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху як основну, у зв'язку із чим виникають питання закріплення певних повноважень (прав і обов'язків) професіоналізація і спеціалізація видів запобіжної діяльності, кадрове і

---

⁸ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 61.

⁹ Литвинов О. М. Суб'єкт запобіжної діяльності. Велика українська кримінологічна енциклопедія: у 2 т. Т. 2: М-Я. Харків: Факт, 2021. С. 568–570.

ресурсне забезпечення місця такого суб'єкта/суб'єктів у структурній ієрархії державних органів, координації і субординації та ін. Треба відразу сказати, що подібних органів в Україні немає. Правда, у проєкті Плану заходів щодо реалізації Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року у 2022 році було заплановано утворення або активізацію структури для ефективного виконання державної політики у сфері безпеки дорожнього руху, координації дій відповідальних центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у вказаній сфері, розроблення рекомендацій щодо реалізації програм безпеки дорожнього руху та здійснення контролю за справджуванням її заходів. Відповідальними виконавцями цього пункту проєкту були Мінінфраструктури і МВС. Однак ця ініціатива та ідея не отримали подальшого розвитку і утілення¹⁰. Проте в окремих країнах світу створені органи, які функціонують саме у сфері запобігання дорожнього руху. Так, наприклад, у США діють Національне управління безпеки дорожнього руху, Федеральне управління безпеки автомобільних перевезень, Американська асоціація служб безпеки дорожнього руху та ін. У Великій Британії поміж іншими функціонують Комітет з безпеки дорожнього руху, обсерваторія безпеки дорожнього руху, муніципалітети та ін. органи. У Норвегії активно працюють Норвезьке національне управління автомобільних доріг, Норвезька рада з безпеки дорожнього руху, губернатори округів та ін. Позитивно зарекомендували себе у Швеції транспортна адміністрація, Шведська дорожня адміністрація, Шведське транспортне агентство, Міністерство підприємництва та інновацій та ін. Слід також підкреслити, що особливістю організаційної структури таких органів у зарубіжних країнах є те, що помітну роль серед них відіграють недержавні суб'єкти (агенції, союзи, спілки, об'єднання тощо), які представляють інтереси різних учасників дорожнього руху, і тісна співпраця яких з державними органами,

---

¹⁰ Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України. Харків: Право, 2022. С. 21.

спеціальна зацікавленість сприяли досягненню достатньо високих показників безпеки дорожнього руху¹⁰.

Отже, суб'єкт запобігання дорожньо-транспортним правопорушенням – це діючий на постійній основі чи тривалий час державний орган, установа, організація, який за кадровим своїм станом професійно здійснює у сфері безпеки дорожнього руху спеціально-кримінологічну запобіжну функцію організації, координації, безпосереднього виконання заходів і засобів, у зв'язку з чим мають нормативні повноваження, ресурсне забезпечення і несуть соціальну відповідальність. Це видове визначення, як усі визначення, є недосконалим, все ж виконує сигналізуючу пропозицію щодо створення і в нашій країні централізовану вертикаль державних органів, які виключно займалися б вирішенням проблем безпеки дорожнього руху. Наявність таких органів не обмежує існування інших, для яких запобіжна функція є однією із функцій в межах організаційно-управлінської діяльності або її супутнім наслідком чи неформальною реалізацією громадського обов'язку.

Визначення суб'єкта запобігання дорожньо-транспортним правопорушенням має за мету максимально конкретизувати виконавців комплексно-цільових державних програм. Комплекс спеціально відібраних заходів і засобів запобіжного впливу (тиску, примусу) на головний чинник вчинення масових правопорушень у сфері дорожнього руху потребує, а точніше вимагає відповідної комплексної суб'єктності¹¹. Йдеться про органи (державні і приватні), які за генеральним задумом здатні за своїм потужним запобіжним (не превентивним!) потенціалом, повно і якісно виконати поставлені програмні завдання. Тому такі органи набувають необхідні повноваження суб'єктів, хоча вони ними не були і не є. Вони лише суб'єктні виконавці тих чи інших заходів програми (наприклад, Інтернет, ЗМІ, медичні установи, реклама та ін.). Головна вимога – можливість і спроможність

---

¹¹ Голіна В. В. Комплексний підхід до розробки культурологічного напрямку запобігання автотранспортним правопорушенням: поняття, ознаки, змістовна характеристика, значення. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип. 45. Харків: Право, 2023. С. 58–67.

виконання взятого на себе завдання програми чи стратегії. Можливість означає наявність умов, сприятливих для якісного виконання завдання. Спроможність характеризує енергетичний (інтелектуальний, фізичний, ресурсний) потенціал, достатній за професіоналізмом і навіть мистецтвом його кадрового і технічного складу, умов, часу для ефективною реалізації запланованого. Вважаю, що цих пояснень достатньо для розуміння на цьому рівні суб'єкта – виконавця запобіжної діяльності. Що стосується проблеми структури суб'єкта запобігання правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху, то вона потребує додаткових досліджень (у тому числі вивчення зарубіжного досвіду побудови таких органів у США, Великій Британії, Данії, Норвегії та ін.).

Декілька зауважень стосовно класифікації (диференціації) саме суб'єктів запобіжної діяльності. Підставами можуть бути вид запобіжної діяльності або запобіжних заходів, їх масштаб або рівень, спеціальне цільове призначення та ін. За такою функціональною ознакою як реальний вплив виконуваних ними функцій та відповідних їм різновидів діяльності на усунення детермінантів злочинності та злочинних проявів, А. П. Закалюк виділяє декілька груп суб'єктів: а) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); б) органи та організації, стосовно яких запобігання злочинності та злочинних проявів віднесено або має бути віднесено до основних завдань і функцій (МВС, СБУ, прокуратура, суд, спеціалізовані громадські організації); в) органи, установи, організації, функції і повноваження яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та злочинним проявам, але їхня діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих злочинів

(заклади освіти, культури, охорони здоров'я, спеціальної допомоги, адміністрація підприємств, установ, організацій та ін.)¹².

Нагадаємо, що за авторським текстом йдеться про широкий фронт суб'єктів, яких автор відносить, що спірно, до запобіжної – у кримінологічному розумінні – діяльності. Щоб не повторювати інші, часто подібні до наведеної класифікації, візьмемо її за основу і запропонуємо класифікацію суб'єктів, яка задовольняла б вимогу відповідності суб'єктів власне практиці запобігання правопорушенням якраз у сфері безпеки дорожнього руху (надалі – суб'єкти).

1. Суб'єкти, що функціонують у сфері убезпечення безпеки дорожнього руху і для яких ця запобіжна функція є виключно основною. Такого органу в Україні немає і створення його (чи їх) Стратегією підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року не передбачено.

2. Суб'єкти, для яких зазначена запобіжна функція є однією з основних, відомі. Це – Верховна Рада України, її комітети та народні депутати, Президент України, Кабінет Міністрів України, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та ін., але за умови здійснення ними саме кримінологічної запобіжної діяльності, якою потрібно оволодіти. Це потрібно зрозуміти. На нашу думку, шляхом до цього є запровадження в країні та званої Концепції культурологічного напрямку запобігання автотранспортним подіям і пригодам¹³, яке обов'язково змусить цих та інших суб'єктів активувати свої структури для забезпечення ефективної реалізації запобіжних заходів комплексних програм, їх більш професійного розроблення, суб'єктності та контролю. Зрозуміло, що це потребує від Кабінету Міністрів відповідного правового регулювання.

---

¹² Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. С. 316.

¹³ Голіна В. В., Шрамко С. С. Концептуальні основи культурологічного напрямку підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип. 42. Харків: Право, 2021. С. 113–121.

3. Суб'єкти, для яких запобігання дорожньо-транспортних правопорушень є однією із функцій у межах державного і господарського управління та іншої загально-суспільної діяльності або їх супутнім результатом. До них можна віднести органи державного і господарського управління, культурно-виховні, освітні заклади, адміністрацію спеціалізованих підприємств, установ, груп інтересів та ін., що більш опосередковано сприяють запобіжному впливу щодо детермінантів аварійності на шляхах країни інших суб'єктів. Однак, повторюємо ще раз, необхідно власне запобіжну діяльність у сфері безпеки дорожнього руху цих суб'єктів активувати, знайти тут об'єкти, вплив на які дасть позитивні результати. Завдання, якщо відверто, доволі не просте. Це стосується таких державних органів, як, зокрема, Укрінфрапроект, МОН, МОЗ, Укртрансбезпека, Мінрегіон, Укравтодор та ін.

4. Суб'єкти, для яких запобігання розглядуваних правопорушень є неформальною реалізацією громадського обов'язку. Вони виконують сигналізуючи, допоміжну роль, створюють громадську думку відносно стану в тій чи іншій сфері життя (асоціації, фонди, організації, об'єднання тощо).

Головна ціль і практичне значення визначення поняття суб'єкта кримінологічного запобігання, його ознак і запропонованої класифікації показати, що множинність органів, установ і організацій, які так чи інакше задіяні або причетні до гостросоціальної проблеми скорочення смертності і травматизму від ДТП і котрі віднесені до суб'єктів їх запобігання, реально такими ще не є. Фактично немає і підстав вважати їх системою. Таку систему необхідно створити.

Висновки. За результатами дослідження суб'єктом запобігання дорожньо-транспортним правопорушенням слід вважати такий державний орган, установу чи організацію, який на постійній чи тривалій основі, професіоналізмом і спеціалізацією здійснює у сфері безпеки дорожнього руху спеціально-кримінологічну запобіжну функцію організації, координації,

безпосереднього виконання заходів і засобів, у зв'язку з чим мають права, обов'язки і несить соціальну відповідальність. Такої структури з відповідними ознаками в Україні ще немає. В основу класифікації суб'єктів, виходячи із поняття і його ознак, покладено функцію цільового, саме запобіжного спрямування на детермінанти правопорушень і виділено 4 групи таких суб'єктів. Запропоновано створення спеціалізованих суб'єктів, які виключно займалися би запобіжною діяльністю щодо питань безпеки дорожнього руху і мали для цього відповідний запобіжний потенціал.

Список використаних джерел

1. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посібн. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
2. Голіна В. В. Комплексний підхід до розробки культурологічного напрямку запобігання автотранспортним правопорушенням: поняття, ознаки, змістовна характеристика, значення. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип. 45. Харків: Право, 2023. С. 58–67.
3. Голіна В. В., Шрамко С. С. Концептуальні основи культурологічного напрямку підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип. 42. Харків: Право, 2021. С. 113–121.
4. Державна програма підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року. *Офіційний вісник України*. 2021. 04 січня. № 1. Ст. 49.
5. Додаток 2 до Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року. *Офіційний вісник України*. 2021. 04 січня. № 1. Ст. 49.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 424 с.
7. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2020. 287 с.
8. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 228 с.
9. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків: Право, 2022. 300 с.
10. Литвинов О. М. Суб'єкт запобіжної діяльності. Велика українська кримінологічна енциклопедія: у 2 т. Т. 2: М-Я. Харків: Факт, 2021. 870 с.

11. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

REFERENCES

1. Golina, V.V. (2011). *Zapobihannia zlochynnosti (teoriia i praktyka): navchalnyi posibnyk*. [Crime prevention (theory and practice): a study guide]. Kharkiv: Nats. yuryd. akad. Ukrainy [in Ukrainian].
2. Golina, V.V. (2023). *Kompleksnyi pidkhid do rozrobky kulturolohichnoho napriamu zapobihannia avtotransportnym pravoporushenniam: poniattia, oznaky, zmistovna kharakterystyka, znachennia* [A comprehensive approach to the development of cultural direction of prevention of motor vehicle offences: concepts, signs, substantive characteristics, meaning]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*, 45, 58–67. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Golina, V.V., & Shramko, S.S. (2021). *Kontseptualni osnovy kulturolohichnoho napriamu pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini* [Conceptual foundations of the cultural direction of increasing the level of road safety in Ukraine]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*, 42, 113–121. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. *Derzhavna prohrama pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini na period do 2023 roku*. (2021). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 1, art. 49 [in Ukrainian].
5. *Dodatok 2 do Derzhavnoi prohramy pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini na period do 2023 roku*. (2021). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 1, art. 49 [in Ukrainian].
6. Zakaliuk, A.P. (2007). *Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka: U 3 kn. Kn. 1: Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky*. [Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice: in 3 books. Book 1: Theoretical foundations and history of Ukrainian criminological science]. Kyiv: Vydavnychy Dim «In Yure» [in Ukrainian].
7. *Zmenschennia mozhyvostei vchynennia zlochyniv: stratehichnyi pidkhid* [Reducing opportunities to commit crimes: strategic approach] (2020). V. V. Golina (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
8. Kolodiaznyi, M.H. (2018). *Stratehiia zmenschennia mozhyvostei uchynennia zlochyniv: zarubizhni realii, perspektyvy zaprovadzhennia v Ukraini* [Strategy of reducing opportunities to commit crimes: foreign realities, prospects for implementation in Ukraine]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Kolodiaznyi, M.H. (2023). *Stratehiia Vision Zero: uroky dlia Ukrainy* [Vision Zero strategy: lessons for Ukraine]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
10. Lytvynov, O.M. (2021). *Subiekt zapobizhnoi diialnosti. Velyka ukrainska kryminolohichna entsyklopediia* [The subject of preventive activity. Great Ukrainian criminological encyclopedia]. Vols. 1–2. Vol. 2: M-Ya. Kharkiv: Fakt [in Ukrainian].

11. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 40–41, art. 379 [in Ukrainian].

Golina V. V. Subject of prevention of road traffic offences: concept, features, classification, practical significance

The article is devoted to consideration of a number of fundamental issues related to the subject of prevention of motor vehicle offences, its main features, classifications, and the system of subjects. It is argued that the essence of preventing criminal manifestations is to eliminate or limit their determinants – causes and conditions. The study confirms the conclusion that the driving force, the dominant cause is the human factor, consciousness, will, emotions, interests of offenders, which requires activities, measures, and means which, in combination, can have a real impact on road traffic. In this regard, the author defines the subject of accident prevention, the main feature (among others) of which is the ability and capacity to eliminate or limit the criminogenic effect of "vulnerable" links in the deterministic chain of these offences using its respective resource potential. It is proposed to create a new or activate existing structures. Similar bodies have been created in many countries around the world, which have achieved significant positive results on the path of professionalisation and specialisation of actors, moving towards Vision Zero.

The author classifies subjects according to the criterion of the functional purpose of their main activity. According to this criterion, 4 groups of entities are distinguished: entities for which preventive activity in the criminological sense is: the main, one of the main, function within other types of activity, informal public duty. It turned out that the first group of subjects of prevention is not represented in Ukraine on a permanent or long-term basis.

The author makes a number of proposals regarding the creation of the first group of subjects, and critical remarks are made regarding the statement that the country has a system of crime prevention and its manifestation such as road traffic offences with grave consequences. Such a system has not been built in Ukraine.

Key words: *subject of preventive activity, road traffic, signs of the subject, classification of subjects, road traffic safety.*